

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

На правах рукопису

КОНДРАТЮ К О Л Ь Г А І Г О Р І В Н А

У Д К 338.46:330.34

**РОЗВИТОК СУБ'ЄКТІВ РЕКРЕАЦІЙНОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Спеціальність 08.00.04 – економіка і управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Науковий керівник

Кушнір Ніна Борисівна

кандидат економічних наук, професор

З М І С Т

В С Т У П	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	13
1.1. Рекреаційно-туристичні ресурси як базова передумова становлення суб'єктів рекреаційного підприємництва.....	13
1.2. Сутність, передумови та характерні риси розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва	26
1.3. Інституціональні основи розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах поглиблення ринкових трансформацій.....	49
Висновки до розділу 1	63
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	67
2.1 Загальна характеристика рекреаційно-туристичних ресурсів.....	67
2.2 Матеріально-технічна база та інфраструктура розвитку рекреаційного підприємництва	89
2.3 Рейтингування адміністративних районів за рівнем розвитку рекреаційної інфраструктури.....	109
Висновки до розділу 2	128
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	132
3.1 Пріоритети та інституціональні передумови активізації рекреаційної діяльності.....	132
3.2 Удосконалення суб'єктно-об'єктних відносин регулювання діяльності	

суб'єктів рекреаційного підприємництва	145
3.3 Нарощення інвестиційного потенціалу суб'єктів рекреаційного підприємництва на основі державно-приватного партнерства.....	153
Висновки до розділу 3	177
В И С Н О В К И	181
С П И С О К В И К О Р И С Т А Н И Х Д Ж Е Р Е Л	184
Д О Д А Т К И	200

ВСТУП

Актуальність теми. Соціально-економічний розвиток окремих територій пов'язаний з підвищенням ефективності використання рекреаційного потенціалу шляхом активізації різних видів рекреаційного підприємництва. Економічна криза 90-х рр. минулого століття зумовила зниження ефективності діяльності спеціалізованих рекреаційних підприємств, що надавали санаторно-курортні та туристично-оздоровчі послуги, внаслідок відсутності платоспроможного попиту широкого загалу мешканців країни на рекреаційні продукти, фінансових можливостей даних суб'єктів господарювання здійснювати модернізацію, реконструкцію і технічне переоснащення матеріально-технічної бази та інфраструктурного забезпечення, нерозвиненості систем маркетингу просування вітчизняних туристичних брендів на міжнародний ринок рекреаційних послуг.

Незважаючи на неструктурованість вітчизняного ринку рекреаційних послуг, зокрема в сфері формування конкурентного середовища, створення нових організаційно-правових форм рекреаційної діяльності, виникнення сучасних елементів рекреаційної інфраструктури, відбувалося стихійне та кон'юнктурне становлення суб'єктів рекреаційного підприємництва, що частково формували пропозицію рекреаційних продуктів, яка в докризові роки заповнювалася спеціалізованими туристично-оздоровчими та санаторно-курортними підприємствами.

Теоретико-методичні основи та особливості розвитку рекреаційно-туристичної сфери розглянуто у працях таких зарубіжних вчених, як: М. Біржаков, В. Боголюбов, С. Ванхілл, Л. Двайєр, Д. Едвардс, К. Едінгтон, В. Квартальнов, М. Міроненко, О. Мозговая, В. Орловская, Дж. Річардс, Р. Річардсон, Дж. Трайб, Д. Холл, О. Яброва та ін.

Проблеми створення, розвитку і регулювання суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах становлення ринкових відносин та трансформації ринку рекреаційних послуг досліджено у працях вітчизняних науковців, зокрема: Н. Андрєєвої, О. Бережної, М. Бутка, Т. Галушкіної, З. Герасимчук,

М. Глядіної, О. Гончар, П. Гудзя, О. Гулич, І. Дишлогого, М. Долішнього, С. Дорогунцова, О. Дудкіної, В. Євдокименка, В. Кифяка, В. Кравціва, Н. Кушнір, Н. Мазур, М. Мальчик, Н. Мамонтової, В. Мацоли, С. Нездоймінова, В. Павлова, І. Сазонця, Д. Стеченка, Г. Тарасюк, С. Харічкова, М. Хвеси́ка, Л. Черчик, В. Шмагіної та ін.

Не применшуючи наукового значення результатів досліджень вказаних вчених, інституціональне підґрунтя розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва на територіях, що не відзначаються високим рівнем промислового потенціалу і де сформувалися сприятливі передумови для становлення санаторно-курортного та туристично-оздоровчого господарства, сформованим неповною мірою.

Невідпрацьованим залишається механізм формування різноманітних форм рекреаційних підприємств в умовах інституціональної перебудови відносин власності на об'єкти природно-рекреаційного потенціалу. Не досліджено механізми підтримки домогосподарств щодо розвитку зеленого й сільського туризму, формування суб'єктів рекреаційного підприємництва на основі державно-приватного партнерства, фінансово-кредитного забезпечення реалізації проектів господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу, що накопичився у зв'язку з припиненням активної сільськогосподарської діяльності на значних територіях. Необхідність розробки організаційно-економічних основ розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва обумовила вибір теми, визначила мету й основні завдання дисертаційної роботи, її структуру та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з тематикою науково-дослідних робіт Національного університету водного господарства та природокористування, зокрема тем: «Економіко-екологічне обґрунтування використання природних ресурсів (на прикладі підприємств Західного регіону України)» (реєстраційний номер – 0106 U 010488, 2008 – 2011 рр.), де здобувачем запропоновано напрями стимулювання розвитку рекреаційної діяльності шляхом впровадження концесійного режиму, що дасть можливість підвищити ефективність

використання природно-рекреаційного потенціалу, та «Вдосконалення економічного механізму використання ресурсного потенціалу суб'єктами господарювання» (реєстраційний номер – 0112 U 001124, 2012 – 2015 рр.), у межах якої автором розроблено пропозиції щодо удосконалення механізмів інвестиційного забезпечення суб'єктів рекреаційного підприємництва та обґрунтовано механізми нарощування їх інвестиційного потенціалу на основі угод державно-приватного партнерства.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розроблення організаційно-економічних засад розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах трансформації ринку санаторно-курортних та туристично-оздоровчих послуг. Для досягнення зазначеної мети були поставлені та вирішувалися такі завдання:

- уточнити сутність та компонентний склад рекреаційно-туристичних ресурсів як базової передумови становлення суб'єктів рекреаційного підприємництва;
- розкрити зміст та виявити характерні риси розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва;
- визначити інституціональні основи розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах поглиблення ринкових трансформацій;
- охарактеризувати рекреаційно-туристичні ресурси Рівненської області;
- проаналізувати розвиток матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреаційного підприємництва у Рівненській області;
- розробити методичні підходи до рейтингування адміністративних районів Рівненської області за рівнем розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва;
- обґрунтувати пріоритети розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах трансформації ринку туристично-оздоровчих та санаторно-курортних послуг;
- удосконалити суб'єктно-об'єктну базу регулювання рекреаційного підприємництва;

– сформуувати організаційно-економічні засади нарощування інвестиційного потенціалу суб'єктів рекреаційного підприємництва на основі угод державно-приватного партнерства.

Об'єктом дослідження є процес розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва.

Предметом дослідження є теоретико-методичні підходи та прикладні положення по розробленню організаційно-економічних засад розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах трансформації ринку рекреаційних послуг.

Методи дослідження. Теоретико-методичною основою дисертаційної роботи виступають фундаментальні положення економіки та управління підприємствами, основи мережевої економіки і теорії регулювання підприємницької діяльності. Дослідження виконано з використанням загальнонаукових підходів, методів і прийомів: аксіоматичного методу – для виявлення сутності та типових рис рекреаційно-туристичних ресурсів як базової передумови становлення рекреаційного підприємництва; методів систематизації та узагальнення – для визначення змісту і характерних рис розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в сучасних умовах; інституціонального підходу – для розкриття інституціональних основ розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах поглиблення ринкових трансформацій; статистичного аналізу – для проведення оцінки передумов та основних тенденцій розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва у Рівненській області; кластерного аналізу – для рейтингування адміністративних районів за рівнем розвитку рекреаційної інфраструктури; синергетичного методу – для виявлення позитивних ефектів розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва на основі угод державно-приватного партнерства; методу наукової абстракції – для вибору перспективних напрямів нарощування інвестиційного потенціалу суб'єктів рекреаційного підприємництва.

Інформаційну базу дослідження становлять нормативно-правові акти, звіти Державної служби статистики України, аналітичні матеріали Головного

управління статистики у Рівненській області, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, фінансова звітність підприємств, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів визначається сукупністю теоретичних і прикладних положень по розробленню організаційно-економічних засад розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва. Основні наукові результати дисертаційної роботи, які характеризують новизну, полягають у наступному:

вперше:

- розроблено організаційно-економічні засади розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва на основі налагодження взаємодії між інституціональними суб'єктами рекреаційної діяльності, підприємницькими структурами природоексплуатаційної та природоохоронної спрямованості і суб'єктами сільського й зеленого туризму у формі державно-приватного партнерства в умовах диверсифікації портфеля рекреаційних послуг, що сприятиме підвищенню ефективності використання рекреаційно-туристичних ресурсів;

удосконалено:

- спосіб представлення результатів рейтингування адміністративних районів Рівненської області за рівнем розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва, який, на відміну від існуючих, передбачає використання методів кластерного аналізу за окремими критеріями (показниками соціально-економічного розвитку, потенціалу рекреаційно-туристичних ресурсів й рекреаційно-туристичної інфраструктури), що дало можливість побудувати матрицю інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичної сфери окремих територій;

- структурно-логічну побудову рекреаційного кластера, яка, на відміну від існуючої, базується на використанні в якості інноваційного ядра спеціалізованих туристично-оздоровчих і санаторно-курортних підприємств у їх тісній взаємодії з суб'єктами сільського та зеленого туризму, що забезпечить

зростання рівня капіталізації рекреаційного продукту, який формується учасниками даного об'єднання;

- наукові підходи до запровадження концесійного режиму використання рекреаційно-туристичних ресурсів, в основу яких, на відміну від існуючих, покладено ідентифікацію фінансових потоків (концесійних платежів, податків і зборів), котрі виникають у результаті взаємодії між суб'єктами концесійних відносин, та обов'язковість інфраструктурних поліпшень, що дозволить залучати інвестиційний потенціал суб'єктів підприємницької діяльності при збереженні державної чи комунальної форми власності на рекреаційні блага;

набули подальшого розвитку:

- класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів, яка враховує такі класифікаційні ознаки як: просторові умови розміщення, часові рамки використання, рівень освоєння природно-рекреаційного потенціалу, особливості відтворення в умовах реінжинірингу рекреаційних систем, що забезпечить впровадження найбільш адекватних для конкретної складової цих ресурсів форм господарського освоєння;

- визначення форм рекреаційного підприємництва, до яких автором віднесено: спеціалізовані підприємства; домогосподарства; підприємства, які мають високодиверсифіковану структуру видів виробничо-господарської діяльності, одним з яких є рекреація; підприємства природно-ресурсного сектора, у постійному та тимчасовому користуванні яких перебувають природно-ресурсні активи, які відзначаються рекреаційною цінністю, що уможливить диференціацію інструментів регуляторного впливу на всі фази ланцюга рекреаційних послуг;

- механізм інституціоналізації рекреаційного підприємництва, який ґрунтується на детермінації фінансово-економічних, природно-ресурсних та організаційних чинників, що сприятиме досягненню індикаторів економічної, соціальної та екологічної ефективності і забезпечить максимізацію комплексного ефекту від розширення рекреаційних потужностей;

- ідентифікація перспективних видів туристичної діяльності у

Рівненській області на основі оцінки наявних рекреаційно-туристичних ресурсів та сучасного стану матеріально-технічної бази й інфраструктури рекреаційного підприємництва даного регіону, що створить передумови для необхідної концентрації інвестиційних ресурсів щодо реалізації проектів розбудови рекреаційної індустрії;

- теоретичний підхід до вибору пріоритетів стимулювання розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва та їх об'єднань, який базується на результатах авторської системи рейтингування адміністративних районів Рівненської області за критерієм рівня рекреаційно-туристичної інфраструктури, що дасть можливість максимальною мірою використати переваги всіх природно-кліматичних зон даного регіону.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в дисертаційній роботі наукові результати та практичні рекомендації дають можливість удосконалити організаційно-економічні засади розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах трансформації ринку санаторно-курортних та туристично-оздоровчих послуг. Їх практичне використання уможливить удосконалення регулювання даного виду бізнесової діяльності та нарощування інвестиційного потенціалу на основі імплементації угод державно-приватного партнерства.

Пропозиції, які стосуються поширення угод державно-приватного партнерства у рекреаційній індустрії, використовуються у діяльності Департаменту економічного розвитку і торгівлі Рівненської обласної державної адміністрації при розробці Програми економічного та соціального розвитку Рівненської області на 2015 рік (довідка № 01/1001-000-90 від 26.01.2015 р.). Наукові розробки, пов'язані з активізацією рекреаційно-туристичного підприємництва шляхом створення інститутів державно-приватного партнерства, впроваджено в Управлінні культури і туризму Рівненської обласної державної адміністрації (довідка № 77/01-08/15 від 27.01.2015 р.). Пропозиції щодо стимулювання розвитку рекреаційної діяльності шляхом впровадження концесійного режиму використання природно-рекреаційного

потенціалу знайшли практичне застосування в Управлінні охорони, використання і відтворення водних ресурсів та регулювання рибальства в Рівненській області (довідка № 02-05/83 від 30.01.2015 р.). Підтвердженням практичного значення отриманих результатів є використання основних методичних підходів, що стосуються входження спеціалізованих рекреаційних підприємств у кластерне утворення в якості інноваційного ядра, у діяльності Профспілкового підприємства санаторію «Горинь» (довідка № 1/01 від 15.02.2015 р.).

Матеріали дисертації використовуються у навчальному процесі Національного університету водного господарства та природокористування при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків», «Моделі і методи прийняття рішень в економіці підприємства» (довідка № 001-369 від 23.02.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним і завершеним науковим дослідженням. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використано ті положення, які отримані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи апробовані на міжнародних науково-практичних конференціях: «Вплив бюджетно-податкової політики на соціально-економічний розвиток регіону» (м. Херсон, 2009 р.), «Страноведение и регионоведение в современном мире» (м. Санкт-Петербург, 2010 р.), «Научный потенциал молодежи – будущему Беларуси» (м. Пінськ, 2010 р.), «Эко- и агротуризм: перспективы развития на локальных территориях» (м. Барановичі, 2010 р.), «Розвиток туризму в період економічної кризи» (м. Донецьк, 2010 р.), «Рекреаційно-туристичне природокористування в Східноєвропейському регіоні: сучасний стан і перспективи» (м. Чернівці, 2010 р.), «Туристичний бізнес: світові тенденції та національні пріоритети» (м. Харків, 2011 р.), «Зелена економіка. Зелені технології. Зелені інвестиції» (м. Одеса, 2011 р.), «Еко- і агротуризм: перспективи розвитку на регіональному та локальному рівнях» (м. Рівне, 2012 р.), «Ідеї академіка

В.І. Вернадського та проблеми сталого розвитку регіонів» (м. Кременчук, 2013 р.), а також на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Україна в умовах глобальної конкуренції: стратегія випереджаючого розвитку» (м. Донецьк, 2010 р.).

Публікації. За підсумками дисертаційної роботи опубліковано 27 наукових праць загальним обсягом 8,05 друк. арк. з яких особисто автору належить 6,52 друк. арк., у тому числі: 11 статей – у наукових фахових виданнях (4,17 друк. арк., з них 3,03 друк. арк. належать особисто автору), в т.ч. 2 – одноосібні, 5 статей – у виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, та у закордонних виданнях (2 друк. арк., з них 1,67 друк. арк. належать особисто автору), 11 тез доповідей – у матеріалах науково-практичних конференцій (1,88 друк. арк., з них 1,82 друк. арк. належать особисто автору).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 224 сторінки друкованого тексту (183 сторінки – основного), що містить 28 таблиць, 21 рисунок, список використаних джерел, який налічує 152 найменування на 16 сторінках, та 16 додатків на 22 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕКРЕАЦІЙНОГО

ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Рекреаційно-туристичні ресурси як базова передумова становлення суб'єктів рекреаційного підприємництва

Рекреаційне підприємництво має об'єктивні обмеження. Оскільки значною мірою його потужності залежать від наявності сприятливих природнокліматичних передумов та природно-туристичних ресурсів. Природно-туристичні ресурси є синтетичним ресурсом, оскільки охоплюють інші види відновних та невідновних природних ресурсів, які необхідні для надання відповідного рівня туристичних послуг та створення умов для санаторно-курортного лікування.

Поняття «ресурси» (фр. *ressources* – допоміжний засіб, від латин. *resurgo* – підіймаюся, виникаю, поновлююся знову) не викликає особливих дискусій серед науковців і, як правило визначається як природні, сировинні, матеріальні, трудові, фінансові цінності, які можуть бути використані в разі потреби на створення товарних ресурсів, надання послуг, одержання додаткової вартості. Економічні ресурси при цьому визначаються як джерела і засоби забезпечення виробництва.

Особливу роль відіграють природні ресурси – елементи природи, що використовуються як джерело засобів існування людського суспільства. Розрізняють мінеральні, земельні, кліматичні, водні, лісові та біологічні природні ресурси. В міру розвитку науки і техніки роль природних ресурсів дедалі зростає, збільшується й число галузей, що їх використовують. За цих умов великого значення набувають питання раціонального використання їх, відновлення й охорони окремих ресурсів та їхніх територіальних комплексів.

В той же час визначення поняття «рекреаційно-туристичні ресурси» виявляється вкрай складним. Не зважаючи на досить поширене вживання цього терміну, досі відсутнє його чітке наукове трактування. Найчастіше він

використовується як такий, що не потребує пояснення, або вживається поряд з поняттями «рекреаційні» та «туристичні» ресурси, розмежування яких не наводиться, і які сприймаються як синоніми. При цьому окремі науковці визнають необхідним розділяти ці поняття, інші – намагаються розглядати їх в комплексі.

О. Бейдик дає наступне визначення поняття «рекреаційно-туристичних ресурсів» [4-6] розуміючи їх як об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність; сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та за сучасної і перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого і опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських і курортно-лікувальних послуг.

Туристично-рекреаційні ресурси за визначенням, яке надає В. Мацола [75], це закономірні поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов та культурних цінностей, які на даному рівні розвитку продуктивних сил виступають як передумови задоволення туристично-рекреаційних потреб людини та організації господарського комплексу, що спеціалізується на туристично-рекреаційному обслуговуванні населення.

Разом із цим з'являється і необхідність розглядати рекреаційні і туристичні ресурси у комплексі як ресурси для різних видів діяльності під час дозвілля, а не як такі, що включаються до складу одне одного. На законодавчому рівні в Україні закріплено поняття «туристичні ресурси», що в Законі України «Про туризм» визначається як пропоновані або такі, що можуть пропонуватися, туристичні пропозиції на основі та з використанням об'єктів державної, комунальної чи приватної власності [50].

В той час поняття «рекреаційні ресурси» є найбільш розробленим і опрацьованим. Цей термін в науковий вжиток увійшов порівняно недавно. У

50-60-і роки він в науковій літературі не зустрічався. Очевидно, появу цього поняття слід відносити до 1968-1971 рр. Саме у ці роки Ю. Єфремов в одній зі своїх робіт до рекреаційних ресурсів рекомендував відносити місця відпочинку і туризму, живописні пейзажі, красиві і декоративні види організмів. У цьому ж році В. Нефьодова запропонувала розглядати як рекреаційні ресурси такі елементи природи, як геологічну будову, рельєф, клімат, поверхневі і підземні води, рослинність і ґрунти. Через три роки Б. Родоман рекомендував відносити до рекреаційних ресурсів тільки ті елементи географічного середовища, які можуть бути використані для відпочинку. Відомий учений А. Мінц відзначав, що основними критеріями, від яких залежить включення тих або інших елементів природи до складу природних ресурсів, є: технічна можливість, економічна необхідність (потреба) і доцільність використання, а також певний рівень вивчення [76; 77].

Суть поняття «рекреаційні ресурси» розглядається в статті Л. Багрової, М. Багорова і В. Преображенського «Рекреаційні ресурси: підходи до аналізу поняття» [3], де під рекреаційними ресурсами розуміються «природні, природно-технічні і соціально-економічні геосистеми і їх елементи, які можуть бути використані при існуючих технічних і матеріальних можливостях для організації рекреаційного господарства» [3].

Автори, виходячи з різноманітності видів рекреаційної діяльності, пишуть про можливість безлічі визначень цього поняття. Перш за все, вони виділяють дві якісно різні складові рекреаційних ресурсів – природні і соціально-історичні. Природні чинники рекреації можуть розглядатися як умови рекреаційної діяльності або як ресурси. Як рекреаційний ресурс природний чинник виступає в тому випадку, якщо розглядаються не тільки якісні характеристики природних умов рекреації, але і їх фізична величина, перш за все площа, а також тривалість періоду, протягом якого ці якості проявляють свою дію. Тобто рекреаційна характеристика клімату території може бути представлена як оцінка кліматичних умов певного виду рекреаційної діяльності або як характеристика кліматичної комфортності території.

Це поняття постійно уточнюється вченими в межах різноманітних наукових напрямів. Як стверджують М. Мироненко та І. Твердохлебов [78] рекреаційні ресурси – поняття історичне. Вони пояснюють, що впродовж століть змінювалася роль окремих видів ресурсів (наприклад, пляжі у далекому минулому не використовувалися). Автори трактують рекреаційні ресурси як «компоненти географічного середовища і об'єкти антропогенної діяльності, які завдяки таким властивостям, як унікальність, історична або художня цінність, оригінальність, естетична привабливість і оздоровча значимість, можуть бути використані для організації різних видів і форм рекреаційних занять», іншими словами це – об'єкти і явища природного і антропогенного походження, які можна використовувати в цілях відпочинку, туризму і лікування.

Аналогічне визначення наводить Н. Крачило та Н. Фоменко [67; 115]. С. Дорогунцов, К. Коценко, М. Хвесик під рекреаційними ресурсами розуміють поєднання компонентів природи, соціально-економічних чинників і культурних цінностей, що виступають як умови задоволення рекреаційних потреб людини. До рекреаційних ресурсів належать території та окремі об'єкти, що можуть бути використані для відпочинку і лікування людей, відновлення їхніх фізичних і духовних сил [47].

Тобто, не зважаючи на значну кількість визначень цього поняття більшість науковців одностайні у його трактуванні як сукупність природних та антропогенних (соціально-економічні і культурно-історичні) комплексів та їх елементів (об'єктів і явищ), що сприяють відновленню та розвитку фізичних та духовних сил людини, її працездатності і які можна використовувати для відпочинку, лікування й туризму.

Проте, виникають певні складності, коли відбувається підміна понять «рекреаційних» та «туристичних» ресурсів. Зокрема І. Карташевська наводить визначення поняття «рекреаційні ресурси», яке дає І. Пірожнік, який розуміє їх як елементи і різні поєднання природних і антропогенних (культурних) ландшафтів, які можуть бути використані для виробництва туристських послуг і задоволення потреб в лікувальному, спортивно-оздоровчому або екскурсійному туризмі [55; 94]. Хоча це визначення, на нашу думку, насправді

характеризує саме «туристичні ресурси».

Дійсно, рекреаційні ресурси можуть бути використані для виробництва туристичних послуг, проте таке їх визначення не охоплює всієї повноти смислового навантаження цього поняття. Адже, як стверджує і сама І. Карташевська [55] рекреаційні ресурси більш широке поняття по відношенню до терміну «туристичні ресурси» і не відображає смислового значення останнього. Рекреаційним ресурсом може стати будь-який об'єкт, що використовується для організації рекреаційної діяльності (відновлення фізичних і розумових сил людини), до цих ресурсів можна віднести навіть куток відпочинку в учбовому закладі, на підприємстві.

В той час як об'єкти туристичного інтересу, які потенційно здатні задовольняти потреби людей, що виникають в процесі туризму належать до сфери, обмеженої поняттям «туристичні ресурси». М. Біржаков вважає що «туристичні ресурси – природно-кліматичні, соціально-економічні, культурно-історичні, архітектурні і археологічні, наукові і промислові, видовищні, культові і інші об'єкти або явища, здатні задовольнити потреби людини в процесі і в цілях туризму». Це сукупність природних і штучно створених людиною об'єктів, придатних для створення туристичного продукту, які на даній фазі розвитку суспільства є основою для надання туристських послуг і визначають формування турбізнесу в регіоні [8].

Окремі дослідники до туристичних відносять і рекреаційні ресурси, мотивуючи це тим, що рекреаційні ресурси розподілені на планеті вкрай нерівномірно, і все більша кількість людей вирушає в подорож з рекреаційними цілями і мотивами (близько 60% усіх туристичних подорожей пов'язано з відпочинком), а такі подорожі (оздоровчі, пізнавальні, спортивні) стають основою розвитку туризму, при чому рекреаційні аспекти завжди присутні і в ділових його видах.

Проте, на нашу думку, до туристичних ресурсів варто відносити ті об'єкти чи явища, які здатні викликати туристичний інтерес та активізувати масовий потік туристів. При цьому, дуже важливо уникати переоцінки ресурсів, коли вони мають певний інтерес для даного району, але в більш ширшому

масштабі, в порівнянні з цінністю інших ресурсів, не можуть привернути великої кількості туристів. Тобто, туристичні ресурси можуть включати лише певні найбільш цінні, унікальні та привабливі рекреаційні ресурси, придатні для створення туристичного продукту та формування туристичного бізнесу. А з іншого боку, частина об'єктів туристичного попиту може використовуватися у повсякденному відновленні фізичних і духовних сил людей, що проживають на території їх поширення (лісові, приморські, гірські ландшафти тощо).

При цьому, варто відзначити, що туристичні ресурси значною мірою є поняттям історичним, що залежить від етапу і особливостей розвитку суспільства. Зокрема, на сучасному етапі досить важливу роль у формуванні туристичних потоків відіграє інформація та реклама, засобами маркетингу стає можливо керувати попитом на товари та послуги. Тому нині виділення переліку туристичних ресурсів стає дуже залежним від інформаційних технологій, завдяки яким спрямовуються туристичні потоки та створюються нові види туристичних ресурсів, в той час як рекреаційні ресурси є поняттям більш об'єктивним, проте на нього теж накладають свій відтінок особливості індивідуального характеру і уподобань відпочиваючих, що робить рекреаційні ресурси залежними від їх індивідуальних смаків. Таким чином, тут досить важливу роль відіграє і психологічний фактор: що саме конкретній людині допомагає у відпочинку та відновленні сил, або що змусить її покинути своє постійне місце проживання і відвідати інший регіон. Тому, на нашу думку, при окресленні понять рекреаційних і туристичних ресурсів, як правило, не уточнюють конкретні способи їх використання, роблячи наголос лише на тому, що вони використовуються в процесі і в цілях туризму і рекреації.

Так як туризм має, перш за все, економічну природу, а рекреація – соціальну, так і туристичні ресурси перш за все варто розглядати з економічної точки зору, а вже потім з соціальної [3-6]. Туристичні ресурси приносять регіону більшу економічну вигоду порівняно з рекреаційними, адже залучають додаткові кошти, які залишають там туристи, що прибули з інших місць. Туризм перетворився на потужний бізнес та сферу економічної діяльності, що приносить значні прибутки. Рекреаційні ресурси місцевого значення виконують

головним чином медико-біологічну та соціальну функцію, сприяючи відновленню фізичних та духовних сил населення, економічний ефект проявляється при цьому в підвищенні працездатності та продуктивності праці, зменшенні захворюваності. Таким чином, для місцевого населення туристичні ресурси регіону його проживання можуть певним чином виступати в ролі засобів для відпочинку та задоволення рекреаційних потреб (тобто в якості рекреаційних ресурсів), але головна їх цінність все ж полягатиме у здатності залучати туристів, а відповідно і притік додаткових фінансових ресурсів.

При цьому, головне завдання постає як отримання економічної ефективності від туристичної діяльності в регіоні, тому особлива увага повинна приділятися в першу чергу тим ресурсам, які дають економічний ефект, тобто сприяють формуванню туристичних потоків.

Таким чином, варто розділяти поняття рекреаційних та туристичних ресурсів, адже вони використовуються у різних сферах людської діяльності і національної економіки та мають різну роль для регіону, приносячи відповідно соціальний та економічний ефект. Проте, досить часто, як було зазначено, ці поняття позначають одні й ті ж самі об'єкти та явища, залежно від суб'єкта, що їх використовує: якщо природний парк/пляж/гірську вершину відвідує житель регіону, де він розташований з метою кількогодінного відпочинку на природі – то його варто розглядати як *рекреаційний* ресурс, а якщо його відвідує особа, що проживає в іншому регіоні, то цей об'єкт автоматично підпадає під визначення «*туристичний* ресурс». Тобто рекреаційні ресурси, придатні для проведення різних видів відпочинку, можуть бути віднесені до категорії туристичних, якщо завдяки своїм властивостям вони можуть бути об'єктами туристичного інтересу, здатні викликати туристичні потоки і їх можна використовувати в туристичній діяльності.

З іншого боку, для цілей певних наукових досліджень, їх необхідно розглядати у комплексі. Адже як туристичні, так і рекреаційні ресурси потребують в рівній мірі охорони і захисту. Тому для цих цілей варто розглядати саме «рекреаційно-туристичні ресурси», яким О. Бейдик дає наступне тлумачення:

«Рекреаційно-туристські ресурси – об’єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність; сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини, її працездатності та при сучасній і перспективній структурі рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостях використовуються для прямого й опосередкованого споживання, надання рекреаційно-туристських і курортно-лікувальних послуг [6]».

Використання поняття «рекреаційно-туристичні ресурси» дозволяє включити всю (чи майже всю) сукупність певною мірою трансформованих компонентів, факторів, умов природного і антропогенного походження певної території, доведених до ступеня технологічності під впливом суспільних потреб і можливості прямого використання, які завдяки таким властивостям, як унікальність, оригінальність, естетична привабливість і лікувально-оздоровча цінність, можуть бути використані в туристичному і рекреаційному обслуговуванні, можуть сприяти відновленню сил людини, задоволенню її фізіологічних і соціальних потреб та розвитку туризму на території.

Особливе значення займає класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів, що дозволяє чітко окреслити їх склад і виявити смислові рамки цього поняття. Проте, відсутність єдиного тлумачення поняття рекреаційно-туристичних ресурсів унеможливує існування єдиного підходу до їх класифікації і ускладнює її проведення.

Загальноприйнята класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів відсутня. Одні автори наводять класифікацію рекреаційних ресурсів, інші – туристичних, проте досить часто в межах цих понять виокремлюють однакові групи. А це в свою чергу ускладнює вивчення та дослідження цих ресурсів та розробку напрямків їх охорони та раціонального використання.

Не зважаючи на різноманітні підходи до вирішення вказаної проблеми,

більшість науковців [28; 48; 58], незалежно від напрямку досліджень і від змісту, який вони вкладають в ці поняття, одноставні у їх поділі на три основні групи: природні, соціально-економічні, культурно-історичні (рис. 1.1).

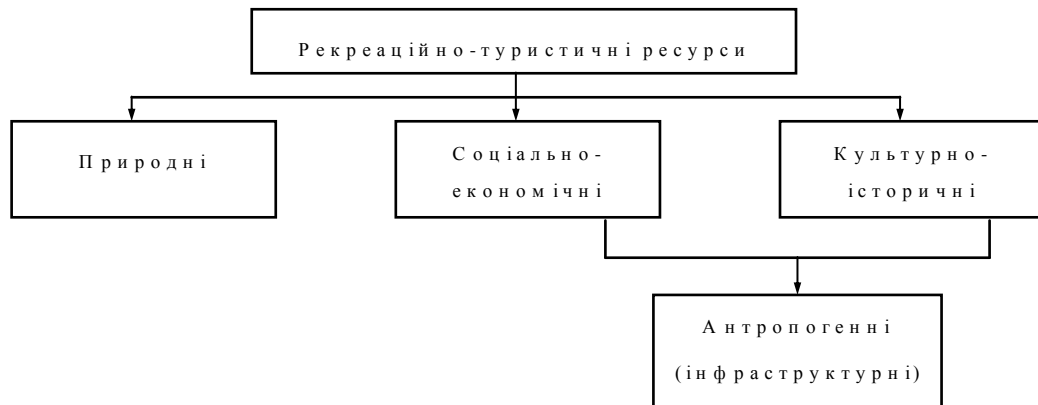

Рисунок 1.1 – Класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів (складено автором на основі [6; 28; 58])

Під природними рекреаційними ресурсами слід розуміти фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей. До них належать лікувальні та оздоровчі фактори багатоцільового призначення (ліси, лікувальні кліматичні місцевості, поверхневі води), лікувальні речовини (мінеральні води, грязі, озокерит), а також рекреаційні властивості гірських і передгірських ландшафтів, заповідних територій.

Культурно-історичні рекреаційні ресурси – це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення.

Соціально-економічні рекреаційні ресурси включають матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, об'єкти інфраструктури, що використовуються, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному

господарстві.

Колектив авторів С. Дорогунцов, К. Коценко, М. Хвесик та ін. [47] наповнюють наведені групи ресурсів такими складовими (табл. 1.1):

Природні рекреаційні ресурси (клімат, земельні і водні ресурси, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, парки та заповідники, мальовничі пейзажі, унікальні природні об'єкти та ін.).

Культурно-історичні рекреаційні ресурси (культурні, історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва тощо).

Соціально-економічні рекреаційні ресурси (економіко-географічне положення, транспортна доступність території, рівень її економічного розвитку, сучасна та перспективна територіальна організація господарства, рівень обслуговування населення, структура населення, трудові ресурси, особливості розселення, рівень розвитку транспортної мережі та ін.).

Таблиця 1.1 – Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів за С.Дорогунцовим, К.Коценко та М.Хвесиком [47]

Групи ресурсів	Характеристика	Складові компоненти
Природні	фактори, речовину і властивості компонентів природного середовища, які володіють сприятливими для рекреаційної діяльності якісними та кількісними параметрами і служать або можуть служити для організації відпочинку, туризму, лікування і оздоровлення людей	клімат, водні ресурси, мінеральні джерела і лікувальні грязі, земельні ресурси, рельєф, печери, рослинний і тваринний світ, парки та заповідники, мальовничі пейзажі, унікальні природні об'єкти та ін.
Історико-культурні	це пам'ятки культури, створені людиною, які мають суспільно-виховне значення, пізнавальний інтерес і можуть використовуватись для задоволення духовних потреб населення	культурні, історичні, археологічні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва тощо

Продовження таблиці 1.1

Групи ресурсів	Характеристика	Складові компоненти
Соціально-економічні	матеріально-технічну базу рекреаційних об'єктів, частину матеріального виробництва, яка безпосередньо забезпечує потреби рекреації, об'єкти інфраструктури, що використовуються, а також трудові ресурси, зайняті в рекреаційному господарстві	економіко-географічне положення, транспортна доступність території, рівень її економічного розвитку, сучасна та перспективна територіальна організація господарства, рівень обслуговування населення, структура населення, трудові ресурси, особливості розселення, рівень розвитку транспортної мережі та ін.

В цьому контексті заслуговує на увагу думка О. Бейдика, який крім природно-географічних (геологічні, у т.ч. спелеоресурси, орографічні, кліматичні, водні, рослинні, фауністичні, ландшафтні) та суспільно-історичних виділяє природно-антропогенні ресурси (національні та регіональні ландшафтні парки, заповідники, дендропарки, зоопарки тощо).

Зустрічаються і інші ознаки, за якими проводять класифікацію ресурсів. Зокрема С. Дорогунцов, К. Коценко, М. Хвесик та ін. [47] за виконуваними функціями рекреаційні ресурси поділяють на ресурси місцевого значення, обласного, республіканського та міжнародного. Е. Кайлюк та Ю. Фатеева [54] додають до цього переліку ще ресурси загальнодержавного та регіонального значення. Також вони наводять поділ ресурсів за тривалістю відпочинку на тривалий, короткочасний та туризм вихідного дня.

І. Яковенко [137] пропонує уточнену схему класифікації природних рекреаційних ресурсів:

1. За цільовим призначенням:

- ресурси цільового використання, в т.ч. багатоцільового (комплексного або конкуруючого) і спеціалізованого;
- ресурси супутнього використання.

2. За технологією рекреаційного використання:

- рекреаційно-лікувальні;
- рекреаційно-оздоровчі;
- рекреаційно-спортивні;
- рекреаційно-пізнавальні.

3. За характером використання компонентів природного середовища:

- кліматичні;
- водні (поверхневі води);
- бальнеологічні;
- грязьові і озокеритові;
- геоморфологічні;
- пляжні;
- рослинні і тваринні;
- пізнавально-природні (інформаційні);
- пейзажні;
- ландшафтні.

4. За територіальним розповсюдженням:

- локальні;
- площадкові;
- лінійні.

5. За вичерпаністю:

- вичерпні (в т.ч. відновні і невідновні);
- невичерпні.

Таким чином, очевидним є те, що рекреаційно-туристичні ресурси надзвичайно різноманітні за складом і властивостями, їх класифікація може здійснюватися за багатьма критеріями. Кількість окремих їх видів, їх роль і можливості використання постійно змінюються зі зміною рекреаційних потреб та техніко-економічних і соціальних можливостей суспільства. На сучасному етапі вони все частіше виступають не об'єктивною реальністю, а динамічною, історичною категорією, що досить часто залежить від інформаційної складової. Тому будь-яка їх класифікація є одним з варіантів і може бути розширена.

Зокрема, ми пропонуємо включити до класифікаційних ознак рекреаційно-туристичних ресурсів їх поділ за частотою і можливостями використання, ступенем освоєності, за суб'єктами використання та обсягом доступної інформації. При цьому, наведена класифікація не є вичерпною і може змінюватись і доповнюватись залежно від завдання дослідження (рис. 1.2).

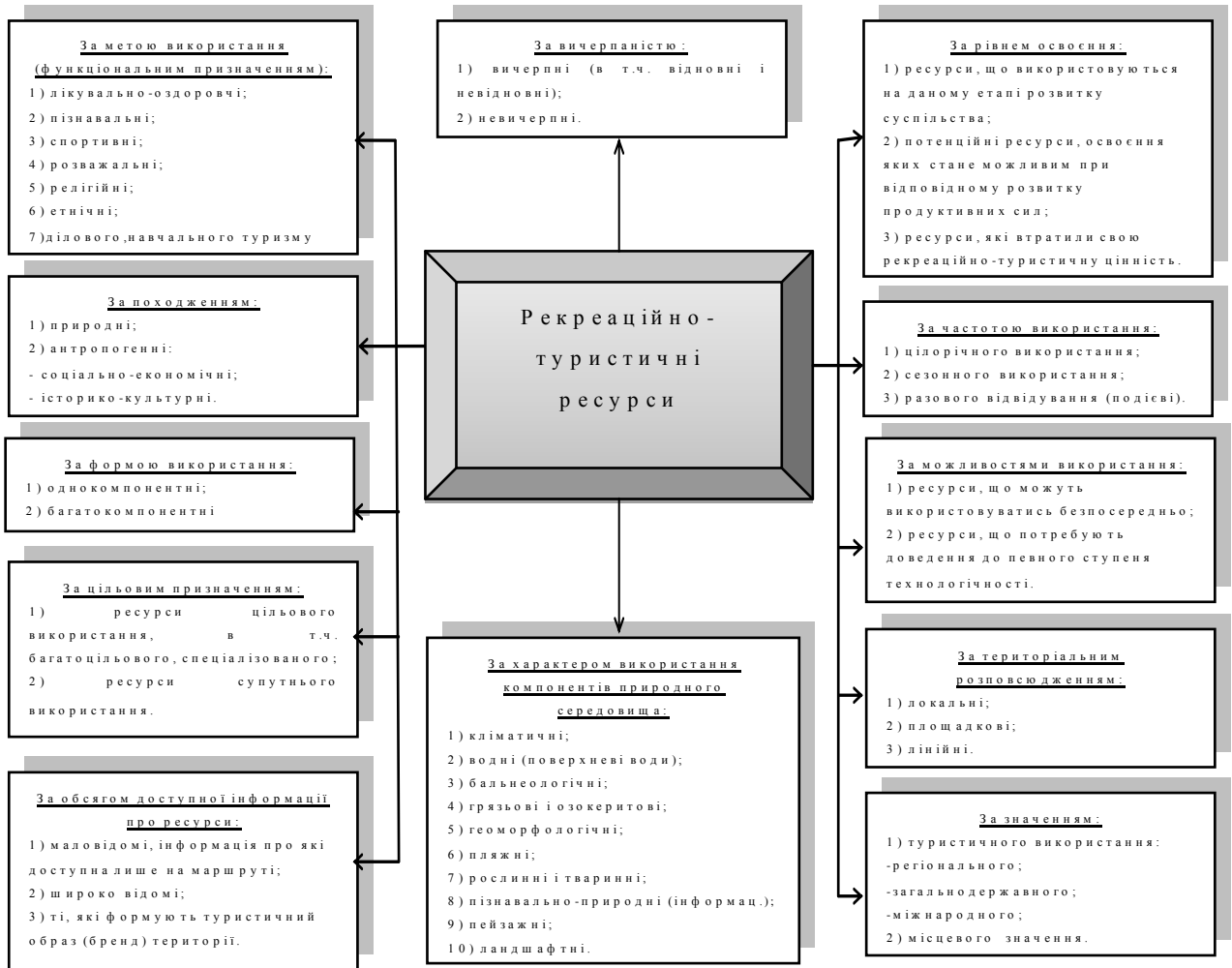

Рисунок 1.2 – Авторська класифікація рекреаційно-туристичних ресурсів

Дана класифікація дає можливість виявити доцільність використання сучасних форм залучення рекреаційно-туристичних ресурсів у відтворювальний процес, щоб забезпечити їх максимально ефективно використання. Ступінь освоєння рекреаційно-туристичних ресурсів визначає масштаби формування суб'єктів рекреаційної інфраструктури, яка сприятиме формуванню передумов для становлення різноманітних форм рекреаційного підприємництва і створення регіонального ринку рекреаційних послуг.

1.2. Сутність, передумови та характерні риси розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва

У 90-х роках минулого століття та на початку 2000-х років у вітчизняній економічній науці активізувалися дослідження щодо розбудови рекреаційної індустрії в різноманітних регіонах України. Особлива увага приділялася впровадженню сучасних форм організації рекреаційного підприємництва, які дали б можливість підвищити ефективність господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу, упорядкувати рекреаційне навантаження на природні комплекси, перепрофілювати, реконструювати та модернізувати переважну більшість суб'єктів туристично-оздоровчого та санаторно-курортного господарства.

У працях Н. Андреевої, І. Безуглого, З. Герасимчук, М. Глядіної, О. Гулич, С. Забуранного, С. Ілляшенка, В. Кифяка, Н. Кудли, М. Малика, Я. Надворняка, С. Нездоймінова, В. Павлова, Н. Пугач, Д. Стеченка, Л. Черчик розглядаються організаційно-економічні засади розвитку рекреаційного підприємництва та окремих його видів [17; 21; 29; 49; 52; 58; 81; 72; 90; 96; 107; 119-124]. Якщо на початку 2000-х років в питаннях розвитку рекреаційного підприємництва основна увага приділялася стимулюванню становлення сучасних форм рекреаційного бізнесу, то в останні роки переважна більшість досліджень зорієнтована на обґрунтуванні заходів щодо нарощення потужностей рекреаційної індустрії в контексті формування моделі «зеленої економіки».

Перехід від енергозалежної економіки до інноваційної, охорона довкілля, освоєння ресурсозберігаючих технологій сталого розвитку туризму і рекреації, інвестиції в людський капітал вимагають формування сучасних принципів «зеленого регіоналізму» та прийняття «зеленої» парадигми розвитку туристично-рекреаційних комплексів регіонів України.

С. Нездоймінов провів типологію туристичних регіонів України. Відповідно до якої виділяють туристичні регіони моноцентричного типу з високорозвиненим рівнем спеціалізації туристичної індустрії на виробництво

регіонального турпродукту; туристичні регіони поліцентричного типу з рівнем спеціалізації туристичної індустрії на виробництво рекреаційно-туристичних послуг; туристичні регіони збалансованого типу з рівнем пропорційної спеціалізації туристично-рекреаційного комплексу.

Рівень туристично-моноцентричних регіонів відображає досягнутий у процесі функціонування туристично-рекреаційного комплексу економічний результат за рахунок ступеня зорієнтованості туристичного господарства регіону на виробництво певного регіонального туристично-екскурсійного та готельного продукту, а також його потенційні масштаби.

Рівень туристично-поліцентричних регіонів відображає досягнутий у процесі функціонування туристично-рекреаційного комплексу економічний результат за рахунок ступеня зорієнтованості туристичного господарства регіону на виробництво послуг в'їзного, виїзного та внутрішнього туризму, санаторно-курортного та рекреаційного обслуговування. Рівень туристично збалансованих регіонів відображає економічний результат функціонування туристично-рекреаційного комплексу, досягнутий за рахунок збалансованості двох груп секторальних галузей: туристичної та санаторно-курортної. Але рівень зайнятості та інвестиційної привабливості галузі, обсяги туристичних потоків тут нижчі, ніж у перших двох типів регіонів [90].

Узагальнюючи різні наукові підходи щодо основних принципів та цілей «зеленого регіоналізму» в рекреаційно-туристичній сфері С. Нездоймінов та Н. Андреева визначають декілька параметрів:

1. Стимулювання розвитку екологічного рекреаційного підприємництва приносить велику вигоду: споживачам – екологічний турпродукт та послуги; працюючому персоналу – зарплату; підприємцям – прибуток; регіонам – фінансові ресурси за рахунок надходження до бюджету податків та туристичних зборів. Будь-яке підприємство, або підприємець може отримувати прибуток від безпосередньої виробничо-комерційної діяльності, а може й за допомогою інвестування капіталів в екологічні підприємства, якими можуть бути саме туристичні підприємства регіону, через швидку оборотність засобів виробництва та високу рентабельність туристичних послуг.

2. З економічної точки зору велике значення має системний ефект регіонального «зеленого туризму» у вигляді додаткового попиту на товари та послуги. Особливістю туризму є те, що його розвиток сприяє формуванню нової форми споживчого попиту – попиту туристів, що приїжджають на відпочинок та купують різноманітні товари та послуги в регіоні.

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу може не прямо впливати на економіку та соціальну сферу в регіонах. Цей вплив називається туристським мультиплікатором, під яким згідно з рекомендаціями статистичної комісії С О Т, розглядається «вимір економічних вигод від туризму» в частині впливу на валовий внутрішній продукт країни через туристські витрати. При цьому доцільно виділяти такі основні чинники формування впливу: стан екологічної інфраструктури туризму в регіоні; завдання інвестиційного розвитку в регіоні; напрями формування і реалізації конкурентоспроможного регіонального рекреаційно-туристичного продукту.

Основні підходи до розбудови принципів «зеленого регіоналізму» державної регіональної політики щодо розвитку рекреаційно-туристичної сфери передбачають:

- вирішення проблеми взаємодії регіонів;
- раціональний територіальний поділ праці у середині й між регіонами і їхню економічну та екологічну кооперацію щодо проблем якості довкілля і підвищення якості туристичних послуг;
- реформування структури регіонального рекреаційно-туристичного комплексу, його екологізацію, подолання депресивного стану, створення соціальної та екологічної інфраструктури, інвестиційного клімату, стабілізації економічних процесів, розвиток туристичної і логістичних систем зв'язку, підтримку екологічної безпеки та «зеленого» сільського туризму;
- орієнтацію діяльності промислових та рекреаційно-туристичних підприємств регіону на впровадження технологій «зеленої економіки»;
- перебудову управлінської структури регіональної рекреаційно-туристичної системи на засадах партнерства влади та бізнесу.

Трансформаційні процеси в галузі туризму та рекреації пов'язані з

процесами глобалізації та інтеграції, розробкою регіональних програм розвитку туристично-рекреаційних комплексів, необхідно розглядати в контексті парадигми «зеленої економіки» [90].

З викладеного випливає, що активізація рекреаційного підприємництва виступає однією з основних передумов переходу господарства країни на модель зеленої економіки, тобто впливається в основні інвестиційні тренди сучасного глобалізованого економічного простору. Це свідчить про значні резерви нарощення потенціалу рекреаційного підприємництва і як важливої складової господарського комплексу країни, і як засобу модернізації його структури. При цьому, важливого значення набуває виробництво туристичного продукту відповідної якості, при якій він буде конкурентоспроможним як на вітчизняному, так і на закордонному ринках.

М. Бігус розглядає конкурентоспроможність туристичного бізнесу як здатність суб'єктів рекреаційного підприємництва ефективно використовувати свій потенціал, спрямований на успішний комерційний результат, при дотриманні умов збалансованого розвитку регіону. Перевагами високого рівня надання туристичних послуг для туристів виступають: самоствердження від споживання туристичної послуги з високим іміджевим статусом, легший вибір місця відпочинку; одержання за відповідну ціну туристичної послуги високої якості; можливість правильного вибору через поінформованість про туристичну послугу, її переваги і недоліки; на основі формування потреби в споживанні відповідної туристичної послуги планування подальшого відпочинку; рекреація, психофізіологічне відновлення при споживанні туристичної послуги високої якості; формування ціннісних установок бережливого споживання туристичних послуг, що базуються на експлуатації природних та історико-культурних ресурсів [10].

Основними видами рекреаційного підприємництва виступають туристично-оздоровча та санаторно-курортна діяльність. Розвиток санаторно-курортної діяльності потребує наявності спеціальної матеріально-технічної бази та відповідного кадрового забезпечення, що детермінує концентрацію даного виду діяльності на незначній кількості спеціалізованих підприємств.

Туристично-оздоровча діяльність більше залежить від сприятливих природнокліматичних умов та розбудови рекреаційної інфраструктури, де основна роль належить готельній індустрії.

На думку Я. Надворняк, туристична галузь – одна із складових національного господарського комплексу України, яка забезпечує стабільні й динамічні надходження до бюджету і позитивно впливає на стан справ у багатьох галузях економіки (сільське господарство, будівництво, торгівля, транспорт та зв'язок).

Туристичний бізнес як складова економічного комплексу країни характеризується такими властивостями і функціями: має свою індустрію виробництва й надання послуг туристам; створює туристичні послуги, формує турпродукт і реалізує їх, формує ринок туристичних послуг різного рівня комплексності; виступає мультиплікатором зростання національного доходу, валового внутрішнього продукту, зайнятості населення, розвитку місцевої інфраструктури та підвищення рівня життя населення; слугує ефективним засобом охорони навколишнього природного середовища й історико-культурної спадщини людства.

Одним з найголовніших елементів інфраструктури туризму є готельна індустрія, яка в регіоні представлена: готелями та іншими місцями тимчасового проживання туристів, санаторіями і пансіонатами з лікуванням, санаторіями-профілакторіями, будинками і пансіонатами відпочинку, базами та іншими закладами відпочинку, дитячими закладами оздоровлення й відпочинку [81].

Сумські вчені С. Ілляшенко, Н. Ілляшенко та В. Щербаченко вказують про те, що світовий і вітчизняний досвід показує, що одним з ефективних напрямів розвитку територій є формування і розширення ринку туристичних послуг. Останнім часом в усьому світі дедалі більшу популярність здобувають малобюджетні види туризму, зокрема: екологічний, маршрутно-пізнавальний, спортивно-оздоровчий, етнографічний, сільський та інші. Для їх розвитку не потрібні значні інвестиції. При цьому вони можуть досить швидко забезпечити прибутковість. Окрім відносної дешевизни, даним видам туризму притаманна екологічна орієнтація («зелений» туризм), що робить їх привабливими для

значної частини населення розвинутих у соціально-економічному плані країн, а також держав із «західною» ментальністю [52].

На сільських депресивних територіях в останні роки значної популярності набула така складова туристично-оздоровчої діяльності як зелений (сільський) туризм, що фактично зробило суб'єктами рекреаційного підприємництва значну кількість особистих селянських господарств.

Розвиток рекреаційного підприємництва – одне з найважливіших завдань сьогодення. Підприємництво в рекреаційній галузі має здійснюватись на основі вільного вибору форм діяльності, встановлення цін згідно із законодавством, вільного розподілу прибутку, залучення на добровільній основі майна і коштів юридичних осіб та громадян. Необхідно впроваджувати нові форми рекреаційного підприємництва: будівництво приватних будинків відпочинку, пансіонатів, котеджів для здачі в оренду або продажу; створення приватних туристичних підприємств, вільних економічних зон рекреаційного профілю.

Для регіонів, де рекреаційна діяльність виступає базовим пріоритетом регіональної політики, вирішальне значення мають регіональне регулювання ринку рекреаційних послуг та активізація підприємницької діяльності в цьому напрямку. Перспективним же напрямком, який з часом повинен домінувати, є саморозвиток і саморегулювання підприємницьких структур. Основними елементами державного регулювання ринку рекреаційних послуг (РРП) є: правове та адміністративне регулювання через законодавчі, нормативні акти, стандарти, ліцензії, галузеві норми та нормативи, орієнтовані на параметри світового ринку рекреаційних послуг; державне програмування та планування; фінансово-податкове, грошово-кредитне регулювання, регулювання цін і тарифів; інвестиційна, соціальна, екологічна, антимонопольна політика [93].

Елементи саморозвитку та саморегулювання (маркетинг, бізнес-планування, інвестиційна діяльність, оцінка ризиків, приватизація і роздержавлення, використання сучасних методів менеджменту) покликані реалізовувати основні цілі рекреаційного підприємництва – забезпечувати прибуткову діяльність, самофінансування виробництва і реалізацію високоякісних послуг.

Можливості саморозвитку та саморегулювання в умовах перманентної рецесії національної економіки досить обмежені і для ефективного розвитку РРП, при тенденції до регіоналізації управління основні функції регулювання РРП зосереджуються на рівні регіональних державних органів управління та місцевого самоврядування при значному впливі загальнодержавного регулювання.

На думку В. Павлова та Л. Черчик, завдання сучасних регіональних управлінських систем – забезпечення оптимальних умов для ефективної діяльності окремих елементів та рекреаційного ринку в цілому. На них покладається розробка прогнозів рекреаційних потреб, балансів ресурсів, здійснення інформаційного, нормативно-законодавчого забезпечення та координація рекреаційної діяльності. Система управління повинна вдосконалюватися відповідно до норм міжнародної практики і спрямовуватись на забезпечення аналізу, координації та регулювання розвитку рекреаційної сфери з урахуванням соціальних, економічних, інформативних, екологічних аспектів при ліквідації монополії державних структур. З метою впорядкування діяльності рекреаційних закладів та інтеграції регіонів в світовий економічний простір необхідно здійснити стандартизацію та сертифікацію рекреаційних послуг [93].

На переконання В. Павлова, Л. Черчик та В. Голяна, основними напрямками регулювання є: рекреаційне природокористування (вивчення медико-географічного стану району відпочинку, ступеня відповідності природного комплексу екологічним, санітарно-гігієнічним нормативам життєдіяльності відпочиваючих); завантаженість закладів розміщення, громадського харчування, туристичного транспорту та ін.; комплектування рекреаційних установ кваліфікованими працівниками; робота закладів, які забезпечують спеціальними і побутовими послугами рекреантів; дотримання вимог проживання на рекреаційних територіях [92; 93].

Виходячи з вищесказаного, необхідно на основі оцінки природно-рекреаційного потенціалу, рівня розвитку матеріально-технічної бази та рекреаційної інфраструктури, забезпеченості населення рекреаційними

установами, потреб в рекреаційних послугах з урахуванням майбутніх соціально-економічних умов розробити комплекс заходів, реалізація яких дала б змогу вирішити наступні завдання щодо становлення сучасних форм рекреаційного підприємництва (рис. 1.3).

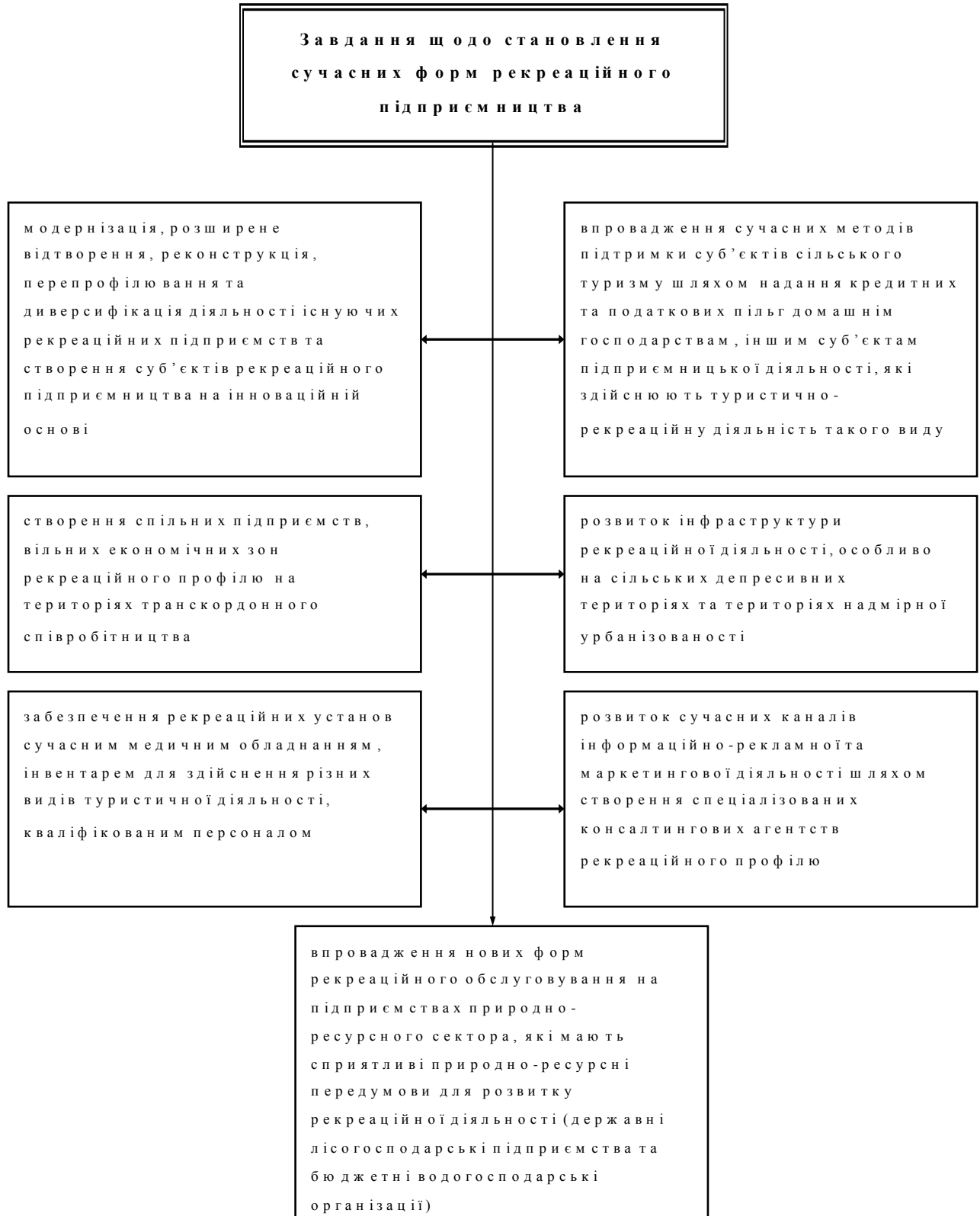

Рисунок 1.3 – Завдання щодо становлення сучасних форм рекреаційного підприємництва (розроблено автором)

Структура організаційно-економічного механізму регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг має включати три основні підсистеми: державне регулювання на загальнодержавному, регіональному та локальному рівнях, яке включає механізм фінансово-бюджетного, кредитного та цінового регулювання; саморегулювання, яке спирається на максимальне використання внутрішніх резервів підприємств сфери рекреаційно-туристичних послуг, взаємодії з ринковим середовищем, що проявляється у включенні в контури фінансового управління вільних ринкових цін та конкуренції; громадське регулювання впливає на процес прийняття управлінських рішень, забезпечує контроль за якістю послуг та використанням природного середовища [109].

На думку О. Гулич, для досягнення стратегічної мети розбудови сучасного високоефективного рекреаційно-туристичного комплексу необхідно реалізувати наступні заходи: розроблення планів комплексного екологічно збалансованого розвитку курортів та рекреаційно-туристичних місцевостей; здійснення комплексу природоохоронних заходів з метою покращення екологічної ситуації на курортах та в рекреаційних місцевостях; здійснення моніторингу територій курортів і рекреаційних територій на постійній основі; прийняття низки положень щодо фінансово-кредитного, податкового регулювання рекреаційного природокористування; резервування рекреаційних земель для розвитку рекреації туризму, в тому числі в довгостроковій перспективі; створення передумов для розвитку територій пріоритетного розвитку рекреаційно-туристичного типу; розширення повноважень регіональних органів управління та органів місцевого самоврядування щодо права встановлення додаткових зборів і платежів за природні рекреаційні ресурси, а також збільшення частки відрахувань за природно-ресурсні платежі у регіональні і місцеві природоохоронні фонди; забезпечення цільового використання тієї частини місцевих бюджетів, яка формується за рахунок платежів за використання природних рекреаційних ресурсів; розширення міжнародного співробітництва з питань розвитку туризму і рекреації, реалізація спільних проектів з підвищення рекреаційного потенціалу та екологічної

стабільності території [29].

На переконання В. Кифяка та О. Кифяк, туристична галузь є сьогодні однією з найбільш ефективних галузей господарювання та найбільшим у світі джерелом доходів від експорту, забезпечення зайнятості, ключовим двигуном економічного зростання та розвитку. Враховуючи те, що для багатьох регіонів України туризм є пріоритетним видом економічної діяльності, сьогодні потребує подальшого дослідження визначення основних факторів встановлення і розвитку туристичної галузі, позитивних та негативних впливів туризму, виокремлення шляхів досягнення ефективності функціонування туристичної галузі. Не вирішеною проблемою залишається виділення основних детермінант, що сприяють становленню туристичної галузі у регіоні, зокрема наявність природних рекреаційних ресурсів, визначної культурно-історичної спадщини, розвиненої інфраструктури, кадрового забезпечення.

Для України, яка має значну територію та різну територіальну концентрацію туристичних ресурсів, регіональні фактори становлення галузі туризму в окремих регіонах набувають особливого значення. Для будь-якого регіону України повинні визначатися свої територіальні детермінанти розвитку туризму. Для одних – це море, комфортний клімат, розвинена інфраструктура. Для інших – екологічно чисте навколишнє середовище, мінеральні води, природні ландшафти [61].

З викладеного вище можна зробити висновок про те, що становлення рекреаційного підприємництва в теперішніх умовах пов'язане з цілим комплексом проблем, зокрема модернізації існуючої інфраструктури та матеріально-технічної бази туристично-оздоровчої та санаторно-курортної діяльності, розширеного відтворення природно-рекреаційного потенціалу та збереження пам'яток архітектури, упровадження сучасних форм інтеграції рекреаційних підприємств, диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення реалізації проектів розбудови рекреаційної індустрії. З огляду на сказане, можна стверджувати, що рекреаційне підприємництво – це самостійна ініціативна діяльність суб'єктів господарювання, спрямована на створення рекреаційного продукту та вихід на ринок рекреаційних послуг й отримання

максимального прибутку, що передбачає освоєння природно-рекреаційного потенціалу, використання окремих складових рекреаційної інфраструктури та матеріально-технічної бази рекреаційної індустрії.

На основі проведених досліджень було встановлено, що суб'єктами рекреаційного підприємництва виступають спеціалізовані рекреаційні (санаторно-курортні та туристично-оздоровчі) підприємства; домогосподарства (суб'єкти сільського та зеленого туризму); підприємства, які мають високодиверсифіковану структуру видів виробничо-господарської діяльності, одним з яких є рекреація; підприємства природно-ресурсного сектора, у постійному та тимчасовому користуванні яких перебувають природно-ресурсні активи, які відзначаються рекреаційною цінністю.

Домінуюче положення на ринку рекреаційних послуг займають суб'єкти рекреаційного підприємництва, які мають необхідну матеріально-технічну базу та інфраструктурне забезпечення для виробництва високоякісного рекреаційного продукту, тобто спеціалізовані рекреаційні підприємства. Саме такі підприємства мають виступати інноваційним ядром при створенні мережових рекреаційних структур. Суб'єкти зеленого та сільського туризму виконують більш звужений спектр рекреаційних послуг та, як правило, туристично-оздоровчого спрямування. Але завдяки доступності рекреаційних послуг за цінovими параметрами та прийнятному рівню їх якості ці види рекреаційного підприємництва в останні роки набули значного поширення.

Спеціалізовані рекреаційні підприємства представляють собою суб'єкти виробничо-господарської діяльності, які концентрують місця відпочинку та санаторно-курортного лікування, площі для розміщення туристів та рекреантів, відповідну рекреаційну інфраструктуру. Такими підприємствами є суб'єкти господарювання, які в умовах командно-адміністративної економіки мали відомчу підпорядкованість, а в умовах перехідного періоду та становлення ринкових відносин трансформувалися в госпрозрахункові підприємницькі структури. Також відбулися значні структурні зміни в системі туристичної діяльності, яка концентрувалася на базі потужних виробничих об'єднань. Економічна криза змусила останні продати наявні рекреаційні активи, що

сприяло посиленню конкурентного середовища на ринку рекреаційних послуг.

Вагомою складовою туристичної індустрії виступає готельне господарство, яке акумулює переважну більшість туристів. Потенціал готельного господарства визначається потенційною кількістю розміщених осіб, середньою місткістю готельного фонду, коефіцієнтом використання місткості готелів та аналогічних засобів розміщування, доходами від наданих послуг. Готельне господарство розвивається як завдяки підприємницьким структурам - юридичним особам, так і фізичним особам - підприємцям.

Важливою складовою рекреаційного підприємництва виступає санаторно-курортне господарство, яке представлене санаторіями, профілакторіями, курортними закладами тощо. Базою формування таких рекреаційних закладів виступає наявність окремих складових природних рекреаційних ресурсів, які мають відповідну медикаментозну та профілактичну цінність. Туристично-оздоровчі та санаторно-курортні підприємства потребують різного рівня інфраструктурного облаштування та відповідної матеріально-технічної бази. У першому випадку мова йде про значний коридор можливостей для організаторів туристичного бізнесу щодо надання спектра послуг для потенційних клієнтів, у другому випадку необхідним є відповідний рівень медичного обслуговування, що потребує узгодження параметрів санаторно-курортної діяльності з наявними регламентами надання медичних послуг та відповідними нормативними обмеженнями.

Окремими суб'єктами рекреаційного підприємництва можна розглядати суб'єкти сільського (зеленого) туризму, як правило домашні господарства, які використовуючи наявний агрокліматичний та природно-ресурсний потенціал, сконцентрований навколо їхніх садиб, надають відповідні послуги окремому сегменту туристів. Особливо активізувався цей вид туризму в регіонах з розвиненою рекреаційною інфраструктурою та значним природно-рекреаційним потенціалом, особливо в розпал туристичного сезону. Нарощення потужностей сільського (зеленого) туризму дає можливість збільшувати рівень доходів сільських жителів, стимулювати розвиток суміжних галузей, підвищувати рівень комплексності використання природних ресурсів,

задовольняти потреби населення з невисоким рівнем доходів.

На сьогодні у більшості регіонів України потенціал сільського (зеленого) туризму не використовується повною мірою, що зумовлено відсутністю належної державної підтримки як в плані пільгового кредитування домашніх господарств, так і в плані пільгового оподаткування. Це не дає можливості зробити сільський (зелений) туризм повноцінним сегментом сільської економіки і тим самим зняти соціальну напругу на селі у зв'язку з поступовою агрохолдингізацією сільськогосподарського виробництва та зниженням трудомісткості виконання основних сільськогосподарських робіт.

У ряді регіонів, де не спостерігається значної концентрації промислових об'єктів, а також інститутів ринкової інфраструктури, вагомим чинником соціально-економічного піднесення виступає діяльність підприємств природно-ресурсного сектора. Такі підприємства (державні лісогосподарські підприємства та суб'єкти лісогосподарського підприємництва недержавної форми власності, бюджетні водогосподарські організації) також мають сприятливі природно-ресурсні передумови для нарощення потужностей рекреаційної діяльності. Зокрема для державних лісогосподарських підприємств розбудова потенціалу рекреаційної індустрії є вагомим чинником підвищення рівня капіталізації всієї виробничо-господарської діяльності, оскільки лісові біоценози відзначаються значною рекреаційною цінністю та значним спектром несировинних якостей, що можуть бути використані для організації туристично-оздоровчої діяльності.

Вагомим джерелом нарощення потенціалу рекреаційного підприємництва в останні роки виступає освоєння рекреаційної цінності ренатуралізованих сільськогосподарських угідь в зоні осушувальних меліорацій. Значні території у Волинській, Рівненській, Житомирській та інших областях були виведені з продуктивного сільськогосподарського обороту внаслідок глибокої стагнації сільського господарства, що призвело до демонтажу мереж гідротехнічних споруд, що здійснювали двостороннє регулювання водозабезпечення. Внаслідок чого значно знизилась продуктивність сільськогосподарських угідь, що негативним чином вплинуло на конкурентоспроможність продукції і

призвело до ліквідації сільськогосподарських підприємств. Подальше розпаювання сільськогосподарських угідь між колишніми членами колгоспів і радгоспів ще більше поглибило процеси ренатуралізації в зоні осушення. В результаті значні площі піддалися природному залісненню та стихійному заболоченню, що унеможлиблює ведення на таких територіях повноцінної сільськогосподарської діяльності. Водночас це створило передумови для організації туристично-оздоровчої діяльності із широким спектром надання послуг (мисливство, рибальство, туристичні подорожі).

Природна ренатуралізація сільськогосподарських угідь в зоні осушення, в першу чергу, створила сприятливі передумови для організації сільського (зеленого) туризму. Не зважаючи на те, що цей вид рекреаційного підприємництва є найменш капіталомістким та не потребує спеціальної інфраструктури, його становлення теж вимагає цілого комплексу по підтримці зі сторони держави, оскільки наявний рівень заощаджень сільських жителів, інвестиційні можливості переважної більшості сільськогосподарських підприємств та приватних підприємців не в змозі забезпечити критично необхідний рівень інфраструктурного та матеріально-технічного облаштування індустрії відпочинку у сільській місцевості.

Останнім часом, як стверджують В. Кифяк та О. Кифяк, особливого значення набуває розвиток екологічного (зеленого) та сільського туризму, які стають усе більш популярними серед туристів та особливо привабливими для підприємців. Такі види туризму поєднують пішохідний і велотуризм, кінні маршрути, рибальство і полювання, ознайомлення з сільським устроєм життя, місцевою культурою, звичаями, побутом. На основі опитувань, проведених в садибах сільського туризму Карпатського регіону, визначено основні чинники, що приваблюють туристів. Це в першу чергу: екологічно чисте навколишнє середовище; помірний клімат, гарні ландшафти, різноманітна флора і фауна; гірська місцевість, ліси, річки та можливість організації активного зимового і літнього відпочинку; збирання грибів та лісових ягід; наявність визначних пам'яток культурно-історичної спадщини та безпосередня участь у сільських обрядах, традиціях, звичаях; можливість приймати участь у

сільськогосподарських роботах та заходах з охорони довкілля; карпатська кухня та гостинність місцевого населення [61].

С. Забуранний переконаний, що лише сільськогосподарське виробництво і сільськогосподарська зайнятість не в змозі дати можливість забезпечити належний рівень доходів як основи для створення якісних умов життя селян, тому існує об'єктивна необхідність диверсифікації сільської економіки, що ґрунтується на обранні селянськими (фермерськими) господарствами нового для сільського господарства стратегічного напрямку розвитку – розвитку туристичної діяльності у сільській місцевості.

Світова практика показує, що надзвичайно важливим напрямом диверсифікації сільської економіки є туристична діяльність у сільській місцевості, саме вона є одним із найперспективніших напрямів структурної перебудови сільської економіки, стимулюючи впливає на розвиток передусім таких галузей, як транспорт, будівництво, зв'язок, сільське господарство, соціальна сфера. Дана діяльність сприяє розвитку сільських територій, де людські, матеріальні, земельні ресурси фермерських чи особистих селянських господарств, вироблена в них продукція використовуються для надання послуг із розміщення, харчування й інших форм обслуговування туристів і відпочиваючих [49].

Останні структурні зрушення в аграрній сфері, що призвели до концентрації лівової частки сільськогосподарського виробництва на підприємствах агрохолдингів, вимагають диверсифікації сільської економіки з метою збільшення рівня зайнятості місцевого населення та соціально-економічного піднесення сільських територій. Сільський та зелений туризм якраз і виступають чи не основним пріоритетом модернізації сільського розвитку і ефективного використання місцевого природно-рекреаційного потенціалу та інших видів природних ресурсів, що є необхідними для організації рибальства та мисливства. При цьому суб'єкти зеленого і сільського туризму потребують підтримки як державних, так і місцевих органів влади в напрямі інформаційного та консультаційного забезпечення.

Також суб'єкти сільського (зеленого) туризму потребують відповідного

консультативного супроводження в плані реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, встановлення стабільних відносин з контрагентами, формування туристичного продукту. При цьому неможливість більш істю власників паїв забезпечувати сільськогосподарське виробництво на належних їм землях створюють сприятливі передумови для нарощення потужностей сільського туризму. Значним поштовхом для розбудови інфраструктури даного виду туристичної діяльності стала б активна позиція держави та регіональних органів влади в напрямі забезпечення взаємовигідної співпраці між домашніми господарствами та лісогосподарськими підприємствами з метою будівництва нових гостьових кімнат, дачних будиночків, спеціальних дерев'яних конструкцій.

Н. Пугач переконує, що налагоджена система інформаційно-консультаційного забезпечення може вирішувати ряд завдань, а саме: найповніше і достовірно охарактеризувати внутрішнє й зовнішнє середовище на ринку послуг у сфері сільського туризму, прийняти оптимальне для кожної ситуації управлінське рішення, знизити ризики діяльності того чи іншого господаря садиб сільського туризму та забезпечити сталий розвиток навколишнього середовища. Отже існує реальна потреба в інформації для ефективного управління сільським туризмом, а інформаційно-консультаційне забезпечення повинно відігравати важливу роль в його організації й подальшому розвитку [96].

Інформування і надання консультаційних послуг власникам сільських садиб та особам, які планують зайнятися організацією сільського туризму, а також потенційним туристам, повинне здійснюватися на всіх рівнях управління – від державних до недержавних структур. Основними напрямками інформаційно-консультаційної діяльності з метою розвитку сільського туризму виступають: збір та доведення інформації до споживачів послуг сільського туризму; консультування власників садиб сільського туризму; поширення нововведень, передового досвіду та методів господарювання власників садиб сільського туризму; участь у розробці й реалізації державної політики, стратегії збалансованого розвитку аграрної сфери та сільських територій; проведення

маркетингових досліджень з актуальних питань у сільському туризмі; організація виставок, ярмарків, фестивалів сільського туризму; проведення семінарів, конференцій, круглих столів з актуальних питань розвитку сільського туризму; видання інформаційних матеріалів з метою просування послуг сільського туризму.

В Україні виявлено ряд можливостей для започаткування, ведення і розвитку сільського туризму. Необхідною умовою для цього є організація інформаційно-консультативного забезпечення, яка можлива у випадку злагодженої системи координації та вибору найефективніших напрямів інноваційної діяльності. Налагоджена система інформаційно-консультативного забезпечення розвитку сільського туризму в Україні дасть можливість мати найповнішу та достовірнішу характеристику зовнішнього і внутрішнього середовища, знизити ризики в діяльності господарюючих суб'єктів і забезпечити розширене відтворення їх ресурсно-виробничого потенціалу [96].

За твердженням М. Маліка та Л. Забуранної досвід провідних країн світу показує, що розв'язання проблем сільських територій лежить у площині розширення позааграрних напрямів діяльності, серед яких важлива роль відводиться сільському аграрному туризму, який у більшості країн розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів розв'язання багатьох сільських проблем.

Сільський аграрний туризм – це вид туризму, який передбачає тимчасовий виїзд особи з місця проживання в сільську місцевість із залученням приватного сектору для розміщення з метою відпочинку, рекреації, регенерації та релаксації. М. Малік та Л. Забуранна виділяють три різновиди нинішнього аграрного туризму в Україні: агротуризм; сільський зелений (відпочинковий) туризм; екотуризм.

Необхідність і пріоритетність розвитку сільського аграрного туризму в усіх регіонах України зумовлені такими обставинами:

- розвиток сільського аграрного туризму стимулює мале підприємництво, що надзвичайно позитивно впливає на оздоровлення сільської

економіки в усіх регіонах України;

- регіони України володіють недостатньо освоєним рекреаційним потенціалом, що потребує пошуку альтернативних та ефективних стимулів для його раціонального використання у відпочинково-туристичних цілях;

- створення і розвиток агрорекреаційного сервісу розв'язує низку напружених соціальних проблем багатьох регіонів, зокрема масового безробіття, закордонного заробітчанства, складного соціального клімату тощо;

- збережена етнокультурна самобутність історичних країв нашої держави є ексклюзивною, міжнародно-туристичною, конкурентною перевагою, що дає змогу Україні бути серед основних осередків розвитку сільського туризму в Європі [73].

Повна відсутність державного фінансування й обмеженість фінансових ресурсів зарубіжних партнерів значно стримують ефективний розвиток сільського аграрного туризму в Україні та запобігають соціально-економічному відродженню сільських територій за рахунок новітніх напрямів розвитку. Взяти кредит під організацію об'єкта сільського туризму в Україні майже неможливо, до того ж в Україні більшість суб'єктів даного виду туристичного бізнесу не є підприємцями, а тому можуть кредитуватися тільки як фізичні особи, але в сільській місцевості це рідкість. Тому більшість власників садиб, крім надання туристичних послуг, займаються й іншими видами бізнесу, або ж шукають партнерів у великих містах.

Сільський аграрний туризм як вид діяльності нині опинився в умовах законодавчої невизначеності, що ускладнюється відсутністю єдиного прийняттого підходу до планування соціально-економічного розвитку територій. Разом із тим цей вид діяльності набуває дедалі більшого поширення в Україні, що визначає необхідність формування певного організаційно-методичного підходу до розвитку сільського аграрного туризму як у законодавчому полі, так і популяризації даного відпочинку серед громадян України та іноземців. Стратегічною метою розвитку сільського туризму в Україні є державна й місцева підтримка створення продукту, конкурентоспроможного на світовому ринку, здатного максимально

задовольнити потреби населення країни, забезпечити на цій основі комплексний розвиток територій та їх соціально-економічних інтересів при збереженні екологічної рівноваги й історико-культурної спадщини [73].

Особливою актуальністю відзначаються проблеми становлення сільського туризму для територій, де були проведені масові осушувальні меліорації. Внаслідок демонтажу мереж гідротехнічних споруд ведення сільськогосподарського виробництва на цих територіях стало надзвичайно затратним. В той же час на осушених територіях за останні 20 років відбулися процеси природної ренатуралізації, що створили сприятливі природно-ресурсні передумови для активізації туристичної діяльності. Ренатуралізації піддалися також розпайовані землі, що знаходяться у власності особистих селянських господарств, що фактично робить їх суб'єктами рекреаційного підприємництва. Для таких територій активізація зеленого туризму не лише фактор диверсифікації сільської економіки, а й результативний метод її структурної перебудови.

Н. Кудла вважає, що для того, щоб українське село стало метою подорожі, а селянська садиба – місцем розміщення та відпочинку, потрібно докласти значних зусиль у сфері поліпшення якості туристичних послуг. Проблематикою якості все частіше переймаються власники сільських садиб, які зосереджують основну увагу на стандартах проживання, а не на формуванні комплексного агротуристичного продукту. Тому успіх сільського туризму залежить, передусім, від якості надання послуг, оскільки відвідуючи село, туристи шукають садибу, яка задовольняє їхні вимоги.

На формування продукту сільського туризму впливають такі чинники:

- поселення і харчування (гостьові кімнати в будинку сільської родини, орендування сільського чи дачного будиночка, або господарської будівлі, ночівлі в спеціально відведених наметових чи кемпінгових місцях; харчування у власника, самостійне, в кафе чи барі);

- довколишні атракції у вигляді природних, матеріальних і нематеріальних культурних цінностей регіону (музеї, старі хутори та господарські фільварки, традиційне ремесло, легенди, говірки, традиції), які

характеризують спосіб життя сільської спільноти;

- доступність обладнання, яке сприяє цікавому проведенню вільного часу (прокатні пункти, спортивно-культурні об'єкти, праця в селянському господарстві, участь у святкуваннях);

- необхідна система додаткових послуг (пошта, зв'язок, банки, медичне обслуговування);

- соціально-психологічний стан сільської родини й місцевої спільноти (можливість одержання додаткового доходу від надання туристичних послуг, вміння спілкуватись і легко контактувати з гостями, гостинність сільської спільноти: ширість, толерантність, безпека, конфесійна згода) [68].

Додатковим чинником, який детермінує якість продукту сільського туризму, є система управління та дистрибуції, до складу якої належать туристичні агенції й туроператори, центри туристичної інформації, органи місцевого самоврядування, громадські організації, банки, страхові компанії тощо.

Продукт сільського туризму створюється і призначається не для масового споживання. Він є доволі персоналізований відповідно до вимог туристів, які очікують від нього відповідної якості.

Сукупність ознак туристичних послуг включає: ціну агротуристичного продукту, популяризацію, вигляд і стан селянського господарства, околиці, села, розташування та комунікаційну доступність, рівень оснащення селянського господарства, підготовку селянської сім'ї до надання туристичних послуг.

Якість туристичного продукту селянського господарства залежить від критеріїв, якими послугуються клієнти при його оцінюванні, а саме: доступності продукту (можливості його одержання, розміщення); інформація про продукт, який надається власниками селянських господарств й іншими інституціями (спілками розвитку сільського туризму); фаховості, компетентності селянської сім'ї; безпеки у селянському господарстві, селі; видів матеріальних засобів які охоплюють видимі для клієнта елементи послуг, тобто оновлення селянського господарства; знання потреб гостей, їхніх

сподівань, очікувань, вимог та індивідуальних побажань [68].

У процесі формування ринкових відносин в рекреаційній сфері вирішальну роль відіграє інвестиційна політика держави. При моделюванні перспективного механізму фінансового забезпечення галузі слід диференційовано підходити до форм фінансування субгалузей рекреації, враховуючи специфіку кожної з них.

Для забезпечення ефективного розвитку рекреації необхідно створити сучасну інформаційно-рекламну та маркетингову систему, що стимулюватиме формування ринку рекреаційних послуг регіонального рівня, інтеграцію його у вітчизняні та світовий ринки. Треба всебічно розширювати випуск сучасної рекламної продукції, високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу (газет, журналів, довідників, путівників, карт, картосхем і т.д.), телевізійних та радіопередач, проводити науково-практичні конференції, семінари, виставки. Це сприятиме пошуку вітчизняних інвесторів, забезпечить кращу інформованість зарубіжних інвесторів про регіональні інвестиційні проекти.

Актуальним лишається економіко-правове забезпечення. Варто переглянути нормативні документи, що регулюють порядок розміщення, сервісного обслуговування, охорони навколишнього середовища та культурно-історичних пам'яток, підготовки персоналу та інших питань, які регламентують рекреаційно-туристичну діяльність. Вирішення цих проблем передбачає розробку та впровадження нормативних актів регіонального значення, організацію контролю за дотриманням законодавчих і нормативно-правових актів, підготовку пропозицій щодо вдосконалення законодавства на державному рівні згідно з міжнародним досвідом господарювання, розрахунок потреби в рекреаційних, фінансових, матеріально-технічних, трудових ресурсах, трансформацію управлінських систем. Ці заходи спрямовані на:

- переорієнтацію діяльності рекреаційних закладів в умовах ринку;
- запровадження прогресивних форм і методів стимулювання розвитку рекреаційного підприємництва;
- підтримку малого і середнього бізнесу;
- вдосконалення системи ціноутворення та податкової політики;

- створення сприятливого клімату для залучення інвестицій;
- використання передового вітчизняного та зарубіжного досвіду господарювання в рекреаційній сфері.

Важливе значення має залучення іноземних інвесторів шляхом створення привабливих умов: пільгове оподаткування, митне сприяння, стабільне правове забезпечення, гарантія повернення кредитів та адекватного розвитку подій згідно з укладеними угодами. Спільна підприємницька діяльність у туризмі може здійснюватись у формі отримання валютного кредиту для спорудження й експлуатації об'єктів, створення спільних міжнародних підприємств, вільних економічних зон (ВЕЗ) рекреаційного профілю [92; 93].

Фінансове регулювання в рекреаційній сфері передбачає створення надійного механізму кредитування, розвиток мережі спеціалізованих фінансово-кредитних та інвестиційних структур, ефективну податкову політику та систему ціноутворення. В умовах ринку фінансування рекреаційної галузі необхідно здійснювати за рахунок: бюджетних коштів (державного та регіонального бюджетів); внутрішніх кредитних ресурсів; коштів іноземних інвесторів; власних коштів суб'єктів рекреаційного господарювання; інших джерел.

Кошти державного бюджету залучаються для фінансування найбільш перспективних програм розвитку рекреаційної інфраструктури. Кошти регіонального бюджету залучаються для розробки обласної програми розвитку рекреаційної інфраструктури та рекреаційного господарства, освоєння найбільш перспективних рекреаційних територій, поліпшення екологічної ситуації на місцях. Кредити місцевих банків малодоступні, тому необхідно здійснювати цільову кредитну політику, спрямовану на підтримку підприємництва в рекреаційній галузі. Важливим (і основним у перспективі) чинником фінансового забезпечення розвитку рекреаційної сфери є самофінансування [93].

Для рекреаційної сфери характерне поєднання механізмів цінового регулювання з механізмами державного регулювання цін. На даному етапі розвитку економіки ціноутворення відбувається під дією негативних умов:

зниження платіжнеспроможного попиту, нестійкості пропозицій, в результаті чого ціни стають непрогнозованими; недосконалості конкуренції, внаслідок чого ціна може суттєво відрізнятись від вартості; створення ситуації штучного завищення цін; створення локальних систем цін. Тому ціна в таких умовах не може бути складовою системи саморегулювання. В цілому розвиток суб'єктів рекреаційного підприємництва детермінується групою чинників (рис. 1.4).

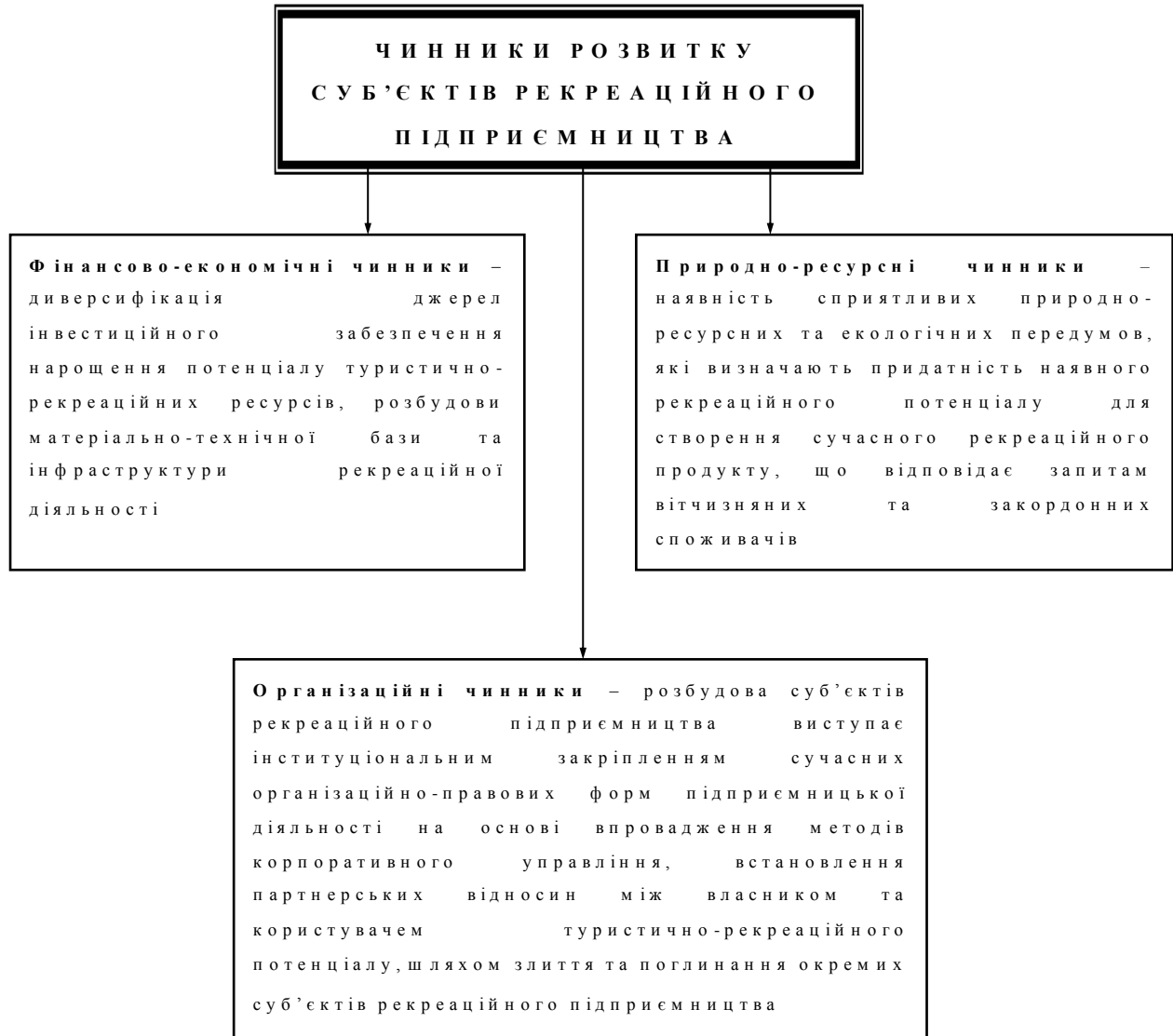

Рисунок 1.4 – Чинники розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва

(розроблено автором)

Значним резервом нарощення інвестиційного потенціалу рекреаційного підприємництва виступає отримання фінансування від інституцій Європейського Союзу в рамках імплементації природно-ресурсних та природоохоронних директив. З огляду на це, недостатньо опрацьованими є

підходи господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу окремих територій у зв'язку з імплементацією екологічних та природно-ресурсних директив Європейського Союзу, які стосуються використання природних ресурсів, зокрема забезпечення охорони ґрунтових вод, очистки міських стічних вод, якості водних ресурсів, захисту водних об'єктів від забруднення нітратами із сільськогосподарських джерел. Особливу складність імплементація цих директив матиме для сектору домашніх господарств, які займаються зеленим туризмом і безпосередньо працюють в водоохоронних зонах та на сільськогосподарських угіддях, наближених до водних джерел.

1.3. Інституціональні основи розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах поглиблення ринкових трансформацій

Вагомий внесок у дослідження проблем активізації рекреаційного підприємництва внесли вчені Інституту регіональних досліджень, де з ініціативи академіка НАН України М. Долішнього були започатковані дослідження щодо розробки механізмів розвитку рекреаційного підприємництва у Карпатському та Поліському економічних районах.

На думку В. Павлова та Л. Черчик дієвим каталізатором прискорення процесів розбудови рекреаційної інфраструктури стало б надання окремим адміністративним районам статусу спеціальної економічної зони для встановлення пільгового митного, кредитного та податкового режиму для суб'єктів рекреаційного підприємництва. Саме рекреаційне підприємництво, на їх думку, дало б можливість прискорити процеси соціально-економічного піднесення сільських територій і підвищити ефективність функціонування суміжних галузей [93].

Л. Черчик та І. Милько у своїх працях детально вивчили різноманітні форми рекреаційного підприємництва та можливі види об'єднань рекреаційних підприємств. Особлива увага приділяється кластерному механізму рекреаційного підприємництва, що дає можливість ув'язати діяльність санаторно-курортних та туристично-оздоровчих підприємств з пріоритетами

соціально-економічного піднесення депресивних сільських територій, виразниками інтересів яких виступають органи місцевого самоврядування - учасники рекреаційних кластерів [129].

Проблема розвитку рекреаційного підприємництва та його інфраструктури піднімається у працях З. Герасимчук, М. Глядіної та Н. Циганюк [17; 18; 21; 22]. Ці вчені вагомого значення надають рекреаційним логістичним системам як важливій передумові розбудови інфраструктури рекреаційного підприємництва. Рекреаційна діяльність має стати важливою складовою діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва, виходячи з високої рекреаційної місткості лісових екосистем, що також дозволить підвищити рівень капіталізації лісогосподарської діяльності в цілому. Таким чином диверсифікація діяльності суб'єктів лісогосподарського підприємництва буде забезпечуватися за рахунок активізації туристично-оздоровчої діяльності та розширення масштабів мисливського господарства.

В. Голян розглядає рекреаційне підприємництво як вагомий чинник капіталізації використання водних ресурсів, особливо щодо використання водних об'єктів місцевого значення, які відзначаються високим рівнем рекреаційної цінності [23].

У ряді публікацій, присвячених соціально-економічному піднесенню сільських територій та населених пунктів, наближених до рекреаційних об'єктів, пропонуються перспективні напрями активізації рекреаційного підприємництва через створення державно-приватних партнерств, цільове фінансування проектів розбудови рекреаційної інфраструктури, отримання грантів та інвестиційних ресурсів в рамках проектів транскордонного співробітництва.

Недостатньо вивченими є механізми активізації рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій, де пройшли масштабні процеси природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь і аграрний сектор вже не розглядається як базовий чинник соціально-економічного піднесення цих територій. Розбудова інфраструктури рекреаційного підприємництва пов'язується з господарським освоєнням ренатуралізованих

територій поблизу водних об'єктів та на землях лісового фонду. В зоні осушувальних меліорацій має місце низький рівень концентрації інвестиційних ресурсів, що робить розбудову рекреаційної інфраструктури неможливою через відсутність надійних джерел фінансування. Тому набуває важливого значення проблема підвищення інвестиційної привабливості цих територій для потенційних вітчизняних та іноземних інвесторів. При цьому мають місце особливості розбудови рекреаційної інфраструктури в секторі інституціональних суб'єктів рекреаційного підприємництва (модернізація існуючих санаторно-курортних та туристично-оздоровчих закладів, будівництво нових мобільних об'єктів рекреаційної інфраструктури), секторі суб'єктів природогосподарського підприємництва, де рекреаційна діяльність є складовою виробничо-господарської діяльності (лісгосподарські та водогосподарські підприємства), секторі домашніх господарств, де зелений та сільський туризм виступає необхідною передумовою збільшення доходів сільських мешканців та їх господарської самодостатності.

Пріоритетні напрями активізації зеленого туризму як особливої форми рекреаційного підприємництва розглядаються в численних працях вітчизняних вчених, де особлива увага приділяється інституціональним формам його активізації, ролі органів місцевого самоврядування у фінансуванні проектів розвитку зеленого туризму, механізмам залучення інвестиційних ресурсів, перспективам співпраці із спеціалізованими рекреаційними підприємствами.

Удосконалення інституціональних передумов активізації рекреаційного підприємництва в контексті забезпечення збалансованого природокористування О. Гулич пов'язує з наступними змінами у нормативно-правовому регулюванні: виділення у природоохоронному законодавстві (земельному, лісовому, водному, надрокористуванні) окремих розділів з рекреаційних ресурсів; удосконалення правових регуляторів надання земель оздоровчого і рекреаційного призначення у користування, правил здійснення рекреаційного природокористування (використання, збереження, відновлення); розроблення і прийняття Законів України «Про екологічний туризм», «Про сільський зелений туризм»; розроблення і затвердження Положення про умови використання

об'єктів природно-заповідного фонду України для рекреації і туризму; вдосконалення статистичного обліку з рекреаційного природокористування і надання туристичних послуг, у тому числі з економічних показників їх діяльності; розроблення та затвердження методики оцінювання моніторингу збалансованості та ефективності рекреаційно-туристичного потенціалу території; розроблення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів і Державного кадастру природних територій курортів, Державного реєстру природних рекреаційних ресурсів; розроблення і затвердження методики розрахунку і порядку справляння рекреаційної ренти [30].

Використання нормативного підходу при плануванні розбудови рекреаційної інфраструктури є сьогодні актуальним для переважної більшості регіонів. В межах рекреаційного кластеру саме нормативний підхід має використовуватись для перспективного планування розвитку інфраструктури. Такі нормативи мають враховувати: необхідну кількість місць для організації відпочинку місцевого населення; склад і потужність закладів рекреаційно-туристичного та комунального обслуговування; розрахунок площі автостоянок біля підприємств сфери обслуговування та в'їзних транспортних вузлах; площу та функціонально-просторову структуру зон масового відпочинку за межами населених пунктів з урахуванням їх типів і розміщення на території групових систем розселення; щільність транспортної мережі різного призначення, пропускну здатність; прогресивні характеристики інженерних мереж; збалансоване навантаження на природний ландшафт з урахуванням природоохоронних та туристично-оздоровчих вимог; орієнтовно розрахункові характеристики національних природних і регіональних ландшафтних парків [109].

Туризм як галузь економіки має складну структуру і тісно пов'язаний з іншими сфери господарювання, такими як транспорт, готельне та ресторанне господарство, виробництво сувенірної продукції, зв'язок, торгівля тощо. Очевидним є також взаємозв'язок не тільки з економічними, а й з соціально-культурними і природними факторами.

Можна виділити декілька основних груп факторів, що сприяють

становленню туристичної галузі у регіоні. До першої групи необхідно віднести історично обумовлену геополітичну роль, яку той чи інший регіон відіграє у суспільному поділі праці. Друга група факторів пов'язана з характером і територіальним розміщенням природних рекреаційних ресурсів, які зосереджені у тому чи іншому регіоні. Це в першу чергу моря, озера, річки, гори, ліси, лікувальні води, грязі, ландшафти, клімат різноманітні природні утворення. Третя група факторів визначає можливість розвитку пізнавального туризму, пов'язаного з наявністю визначних пам'яток історії, культури, архітектури, участі у місцевих обрядах, звичаях, традиціях. До цієї групи належить і релігійний (паломницький) туризм. Четверта група факторів – це фактори, що характеризують рівень розвитку спеціальної (готелі, санаторії, будинки відпочинку, ресторани, анімаційні заклади, гірськолижні витяги) та загальної інфраструктури. П'ята група факторів поєднує демографічну ситуацію в регіоні та кадрове забезпечення функціонування туристичних підприємств та інфраструктурних об'єктів.

Нерівномірна щільність і концентрація у великих містах (урбанізація) населення призводить до збільшення туристичного попиту. Намагання мешканців міст опинитись у менш людних місцях, у природному середовищі сприяє зростанню туристичного потенціалу. Шоста група факторів характеризується принципами регулювання туристичної діяльності місцевими та державними органами влади – від розробки концепцій, стратегій, програм регіонального розвитку до індикативного планування на рівні держави [3].

Ефективне, науково обгрунтоване планування та управління розвитком рекреаційно-туристичної діяльності робить її екологічно безпечною та економічно ефективною галуззю, одним із чинників сталого розвитку держави, дає змогу регулювати та усувати негативні наслідки для природного середовища і повинно передбачати в першу чергу:

- 1) створення та функціонування туристичної інфраструктури з якнайменшим впливом на довкілля і застосуванням нових екологічно ефективних виробничих і побутових технологій ресурсоспоживання;

- 2) дотримання оптимальних рівнів рекреаційного навантаження,

регулювання потоків туристів та їх науково обґрунтований розподіл.

Це забезпечить ефективний розвиток туризму з одночасним збереженням та охороною природного середовища.

Досить довго вплив на довкілля туристичної діяльності однозначно розглядався як негативний. Проте, останнім часом при територіальній організації та плануванні рекреаційно-туристичної сфери передбачають, що ефективно організований туризм дає змогу контролювати туристичні навантаження на природні об'єкти і спроможний регулювати та усувати прояв пов'язаних з ним негативних чинників впливу на навколишнє природне середовище. Як галузь, для якої природа – це не тільки сировина для виготовлення туристичного продукту, а й умова самого існування, туризм, особливо зацікавлений у її збереженні. Тому, використовуючи природні ресурси, він може слугувати також засобом їхнього збереження та відновлення, впливаючи на екологічну політику країн, поліпшуючи загальний природоохоронний стан регіону та сприяючи підвищенню екологічної свідомості населення.

На сучасному етапі відбувається перехід від розуміння туризму як галузі економіки, розвиток якої повинен супроводжуватись природоохоронними заходами до проголошення можливості туристичної діяльності безпосередньо сприяти збереженню ресурсів довкілля, використовувати свій зростаючий потенціал на користь охорони природи і навколишнього середовища. Все більше усвідомлюється той факт, що туризм може впливати на навколишнє середовище як негативно, так і позитивно, не тільки не погіршувати його стан, а й перетвориться на його захисника.

Тому, в багатьох країнах світу туризм почав розглядатися як альтернатива іншим сферам господарювання, адже якщо він розвивається раціонально і враховує рекреаційну місткість туристичних об'єктів, то завдає значно меншої шкоди природному середовищу та населенню, приносячи при цьому швидкий і значний прибуток, не потребуючи значних капіталовкладень. Існує і ряд інших переваг рекреаційно-туристичного природокористування.

Туризм, на відміну від промислового виробництва, розглядається як

«індустрія без труб», яка спрямована не на видобування та вилучення природних ресурсів, а на відновлення фізичних сил людини та її духовний розвиток [5]. Туристична діяльність має порівняно низьку ресурсоемність, через дещо інший характер споживання ресурсів, при якому певні елементи природи, які є ресурсами для інших галузей перетворюються на умови здійснення рекреаційно-туристичної діяльності не вилучаючись з природного середовища, а використовуються опосередковано, часто при візуальному сприйнятті [6]. Для організації рекреації використовуються ті природні умови та ресурси, які не завжди можуть бути використані іншими галузями господарства (клімат, інсоляція, історичні пам'ятки, естетична привабливість ландшафту та пейзажі тощо). В організації туристичної діяльності задіяні переважно невичерпні та відновні ресурси, використання яких проте потребує пильного контролю. Адже надмірна експлуатація може зменшити їх привабливість та перетворити на невідновні.

З іншого боку, віднесення туризму до найбільш екологічного виду природокористування пов'язане з тим, що його поєднання на території з іншими видами господарювання вимагає обмеження розміщення потенційно екологічно небезпечних та шкідливих виробництв, оскільки їхні відходи позначаються на якості рекреаційних ресурсів [58]. Таким чином, він сприяє зменшенню сумарного впливу загального техногенного навантаження на навколишнє середовище. Концентрація промисловості та сільськогосподарського виробництва в межах курортних територій створює надмірне антропогенне навантаження. Тому досить важливо за такими територіями закріпити статус територій рекреаційно-туристичного користування, тобто вони стають закритими для освоєння в інтересах інших галузей (виключаються з господарського використання), що призводить до їх консервації-збереження. Перевага очевидна: територія отримує значні фінансові надходження, при цьому зберігається і первобутність природного середовища і ресурси.

Крім того, поєднання високої економічної ефективності та прибутковості туризму з попитом туристів на екологічно чисті незмінені антропогенною діяльністю природні ресурси і території зумовлює те, що для

нього екологічний чинник стає економічною категорією [57]. Цінність природи для туризму та неможливість його існування та розвитку без збереження її цілісності та екологічності виступають гарантією її збереження. Це не просто усвідомлюється як необхідність, а виникає економічна зацікавленість в охороні природи з боку влади, підприємств туристичної сфери і з боку місцевого населення, добробут якого стає залежним від туристичного потоку. До того ж туризм часто безпосередньо надає прямі фінансові ресурси для природоохоронних заходів.

Таким чином, потенціал туризму у сфері охорони природи полягає у тому, що його розвиток на території створює там умови для:

- 1) резервування та збереження цінних природних ландшафтів,
- 2) обмеження шкідливого промислового виробництва на них,
- 3) економічного стимулювання охорони природи.

Тому, на сучасному етапі за умов необхідності збереження цінних малозмінених природних територій, їх відведення під рекреаційно-туристичне використання здається панацеєю. Недостатнє розуміння цього факту та пріоритет розвитку промисловості та сільського господарства в нашій країні призвели до деградації значної частини природних рекреаційних ресурсів. А вже в минулому часто цінні рекреаційно-туристичні території віддавалися під промислове та сільськогосподарське виробництво та містобудування, що спричинило їх безповоротне знищення.

Звісно, суспільне значення різних видів природокористування неоднакове, і це необхідно враховувати для ефективного планування господарювання, віддаючи перевагу тим видам використання території, що найбільш відповідають суспільним потребам і специфічним територіальним природним чи екологічним властивостям. Проте, раціонально організована рекреаційно-туристична діяльність за нинішніх умов досить часто є не менш ефективною ніж сільськогосподарське чи промислове виробництво. А неповне та нераціональне використання рекреаційно-туристичних ресурсів не лише не приносить належної вигоди місцевим громадам та відпочиваючим, а й може призводити до їх безповоротної втрати.

Таким чином, пред'являючи вимоги до значних площ, зокрема з незайманою природою, рекреаційно-туристична сфера має обмежені можливості для свого розвитку в освоєних районах. При цьому подорожі відбуваються переважно від більш розвинених у промисловому відношенні територій до менш розвинених, поки що екологічно благополучних регіонів, де збереглося первозданне природне середовище, не забруднене промисловими викидами. Це значною мірою визначає розвиток окремих регіонів, особливо провінційних, з аграрно-промисловим типом розвитку, де рекреаційна діяльність стає однією з пріоритетних у господарському комплексі. Це зумовлено тим, що, з одного боку, рекреаційно-туристична сфера стає потужним середовищем активізації інших галузей економіки, надаючи імпульс розвитку аграрним депресивним територіям, сприяючи покращенню їх економічної та демографічної ситуації. А з іншого – має для цього всі можливості: найменші показники забруднення довкілля, наявність унікальних, не порушених діяльністю людини, ландшафтів, збережені традиції народної творчості, фольклору, промислів.

Такий розподіл по території рекреаційних потоків має бути науково обґрунтований та всіляко підтримуватися з боку держави, адже дозволяє створити оптимальні рівні рекреаційного навантаження. З одного боку, відбувається розвантаження і відповідно збереження природного середовища приміських зон рекреації, яке в умовах масового стихійного відпочинку населення відчуває надмірний тиск. А з іншого боку, створюються передумови організації туристичної діяльності в мало освоєних місцях, де туризм, розвиваючись переважно в неорганізованих формах, не приносить доходів місцевим громадам та також негативно впливає на рекреаційні ресурси регіону.

Отже, розвиток туризму у таких регіонах одночасно виконує два стратегічні завдання. Створення туристичного продукту в межах віддалених малонаселених та індустріально слаборозвинених територіях, які проте є цікавими для туристів, сприяє їх розвитку, а переливання коштів, яке при цьому відбувається з промислово розвинених регіонів сприяє вирівнюванню регіональних диспропорцій. Таким чином регіони, що менш обтяжені

промисловим виробництвом і які зберегли своє природне середовище, отримують непряму вигоду від промислово розвинених регіонів. З іншого боку, відбувається задоволення потреб туристів у використанні природних ресурсів, які зазнали відносно невеликого антропогенного впливу.

Таким чином, важливе значення починає відігравати не лише соціально-економічний, а й екологічний вплив туристичної діяльності. Зростає усвідомлення ролі, яку відіграє в її розвитку природне середовище. До нього, з одного боку, висуваються вимоги екологічної безпеки та недоторканості, а з іншого – туристична діяльність має бути організована у такий спосіб, щоб воно зберігало ці свої властивості в довгостроковій перспективі. Оскільки покращення якості навколишнього природного середовища є необхідною умовою існування рекреаційно-туристичної сфери, то першочергового значення набуває необхідність зведення до мінімуму її негативної дії на оточення та забезпечення раціонального використання природних ресурсів.

Каталізатором становлення зеленого (сільського) туризму на сільських депресивних територіях деякі вчені розглядають кластеризацію рекреаційної діяльності. Сама природа кластера передбачає наявність інноваційного ядра, яке є структуроутворюючим фактором формування сучасних рекреаційних комплексів. В якості інноваційного ядра виступатимуть спеціалізовані рекреаційні підприємства, навколо яких формуватиметься мережа суб'єктів зеленого (сільського) туризму, які надаватимуть послуги окремому сегменту споживачів. Більше того, домашні господарства як основні суб'єкти зеленого (сільського) туризму матимуть змогу отримати усі переваги участі у кластерному утворенні: гарантії місцевої влади, консультативні послуги рекламних та інжинірингових агентств, послуги фінансово-кредитних установ-учасників кластерного утворення.

Гальмівними чинниками, які не дозволяють повною мірою використовувати потенціал кластеризації у рекреаційно-туристичній діяльності загалом та у сфері зеленого (сільського) туризму зокрема є відсутність відповідної нормативно-правової бази, в першу чергу законодавчих положень про формування державно-приватних партнерств у сфері рекреаційного

підприємництва. Нинішня редакція Закону України «Про державно-приватне партнерство» не включає чітко визначеної специфікації наявних форм державно-приватного партнерства у рекреаційно-туристичній сфері, що не дає можливості формувати кластерні утворення, асоціації, використовувати концесійний режим освоєння природно-рекреаційного потенціалу.

Невідпрацьованими є права та обов'язки операторів туристичної діяльності, які функціонують на основі використання прав тимчасового користування природними ресурсами. За таких умов оператори рекреаційних послуг-нерезиденти не мають бажання брати в концесію об'єкти туристичної інфраструктури та об'єкти, які становлять матеріально-технічну базу туристичних комплексів та санаторно-курортних господарств.

У зоні осушувальних меліорацій вагомим чинником прискорення процесу розбудови індустрії зеленого (сільського) туризму стало б отримання грантів від міжнародних фінансово-кредитних установ та державних інституцій інших країн, які надаються окремим країнам з метою відродження сільських депресивних територій. Нажаль, відповідні підрозділи в структурі держадміністрацій обласного та районного рівня не ведуть активної роботи щодо отримання фінансових ресурсів за названими грантовими програмами. При цьому регіональні органи державної влади та місцевого самоврядування не залучають до цього процесу громадські організації та приватні агентства.

Розбудова рекреаційної індустрії в зоні осушувальних меліорацій гальмується невідповідністю інституціонального середовища запровадження концесійного режиму використання об'єктів рекреаційної інфраструктури та складових природно-рекреаційного потенціалу. Якщо у першому випадку передати у тимчасове користування нерезиденту об'єкт інфраструктури стане можливим при здійсненні незначної кількості правових заходів, то в другому випадку це потребує внесення відповідних змін у Земельний, Водний, Лісовий Кодекси, а також Кодекс України про Надра. Сучасні об'єкти рекреаційної інфраструктури, як правило, створюються в місцях найвищої концентрації цінних природно-рекреаційних ресурсів. Якщо на останні не впорядковано відносини власності, то й відповідно не спостерігатиметься високого рівня

інвестиційної привабливості реалізації проектів розбудови рекреаційної індустрії на даній території.

В зоні осушувальних меліорацій і за умов формування рекреаційного кластера, і в умовах концесійного режиму використання об'єктів рекреаційної інфраструктури чи окремих складових природно-рекреаційного потенціалу невід'ємною складовою становлення сучасної моделі рекреаційного підприємництва є участь підприємств природно-ресурсного сектора, природоохоронних організацій та органів управління природними ресурсами, які спільною діяльністю зможуть сформувати модель інтегрованого управління господарським освоєнням природно-ресурсного потенціалу в умовах розширеного відтворення потенціалу рекреаційної індустрії.

Підприємства природно-ресурсного сектора (лісогосподарські підприємства та бюджетні водогосподарські організації) мають виконати критично необхідний набір робіт щодо проведення лісовідтворювальних та лісовідновлювальних робіт, робіт з реінжинірингу мереж гідротехнічних споруд, здійснення агролісомеліоративних заходів та берегоукріплювальних робіт. Природоохоронні організації мають координувати діяльність суб'єктів концесійної угоди щодо дотримання принципів невиснажливого та збалансованого використання природно-рекреаційного потенціалу, дотримання цілісності прилеглих агроландшафтів, непорушення басейнового принципу управління прилеглими водотоками.

Органи управління природними ресурсами мають подавати на відомче погодження та законодавче врегулювання резонансні питання, пов'язані з формами, методами способами господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу, щоб уникати прецедентів надмірного навантаження на екосистеми.

Рекреаційне підприємництво слід розглядати як єдність таких процесів, як організація рекреації і туризму з використанням природних ресурсів і умов, задоволення потреб населення в природних рекреаційних ресурсах і відтворення робочої сили, запобігання змінам стану навколишнього середовища під впливом цієї діяльності. Тобто, рекреаційне підприємництво

має три основні функції: соціальну, економічну і природоохоронну.

1. Соціальна функція рекреаційного підприємництва – це задоволення специфічних потреб населення у відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного і морального здоров'я суспільства.

2. Економічна функція підприємництва полягає у відтворенні робочої сили, що веде до зростання продуктивності суспільної праці і включає крім того прискорений розвиток соціальної і виробничої інфраструктури на територіях інтенсивного рекреаційного природокористування.

3. Природоохоронна функція підприємництва полягає в запобіганні деградації природних комплексів під впливом антропогенної діяльності, у тому числі і рекреаційно-туристичної.

Рекреаційно-туристична сфера економіки має важливе соціально-економічне та екологічне значення, що дає можливість отримати економічний, екологічний, соціальний та медико-біологічний ефекти (рис. 1.5).

В загальному ефективність конкретних господарських дій, в тому числі і рекреаційного підприємництва, визначається через систему переважно взаємопов'язаних економічних, соціальних й екологічних показників ефективності господарювання.

До *економічних* показників можна віднести наступні: рівень задоволення споживчих потреб населення; приріст виробництва основних видів продукції галузей національної економіки на душу населення; рівень збереження природних ресурсів на одиницю продукції; матеріало- і фондівіддача; окупність 1 грн. виробничих витрат; зниження собівартості продукції; ефективність капітальних вкладень тощо.

Соціальна ефективність господарювання визначається наступними показниками: продуктивністю та економією праці; позитивною динамікою показників рівня життя населення; позитивною динамікою, структурою розподілу доходів населення; динамікою захворюваності та терміном працездатного життя; рівнем задоволення матеріальних, духовних та естетичних потреб тощо.

Рисунок 1.5—Комплексний ефект від розширення поужитості суб'єктів рекреаційного підприємства (розроблено автором)

Екологічна ефективність господарювання визначається за наступними показниками: динамікою стану і якості природних ресурсів; динамікою збереження біорізноманіття; динамікою показників негативного антропогенного впливу (забруднення, трансформація, спустошення природних й антропогенних ландшафтів тощо); ефективністю природоохоронних та відтворювальних заходів тощо.

Висновки до розділу 1

1. На основі опрацювання значної кількості літературних джерел було встановлено, що рекреаційне підприємництво являє собою ініціативну діяльність спрямовану на отримання максимального прибутку шляхом створення рекреаційного продукту та виходу на ринок рекреаційних послуг, що передбачає освоєння природно-рекреаційного потенціалу. Використання окремих складових рекреаційної інфраструктури та матеріально-технічної бази рекреаційного підприємництва. Основними суб'єктами рекреаційного підприємництва виступають *спеціалізовані рекреаційні* (санаторно-курортні та туристично-оздоровчі) підприємства, *особисті селянські господарства* (суб'єкти сільського та зеленого туризму) та *підприємства які мають диверсифіковану структуру видів господарської діяльності, одним з яких виступає рекреація*. Домінуюче положення на ринку рекреаційних послуг займають суб'єкти рекреаційного підприємництва, які мають необхідну матеріально-технічну базу та інфраструктурне забезпечення для виробництва високоякісного рекреаційного продукту, тобто спеціалізовані рекреаційні підприємства.

2. Дослідження показали, що базовою передумовою становлення рекреаційного підприємництва виступає наявність рекреаційно-туристичних ресурсів. Рекреаційно-туристичні ресурси включають природні, соціально-економічні, культурно-історичні, антропогенні (інфраструктурні) рекреаційні ресурси. Запропоновано авторський підхід до класифікації рекреаційно-

туристичних ресурсів, згідно якого їх пропонується класифікувати за походженням, за вичерпаністю, за метою використання (функціональним призначенням), за територіальним розповсюдженням, за обсягом доступної інформації про ресурси, за характером використання компонентів природного середовища, за цільовим призначенням, за ступенем освоєності, за формою використання, за частотою використання, за можливостями використання, за суб'єктами використання (за значенням).

3. Розвиток суб'єктів рекреаційного підприємництва в теперішніх умовах залежить від використання цілого комплексу *організаційних, фінансово-економічних, природно-ресурсних та екологічних чинників*. Необхідною передумовою розширеного відтворення потенціалу суб'єктів рекреаційного підприємництва є наявність сприятливих природно-ресурсних та екологічних передумов, які визначають придатність наявного рекреаційного потенціалу для створення сучасного рекреаційного продукту, що відповідає запитам вітчизняних та закордонних споживачів. Організаційними чинниками розбудови суб'єктів рекреаційного підприємництва виступає інституціональне закріплення сучасних організаційно-правових форм підприємницької діяльності на основі впровадження методів корпоративного управління, встановлення партнерських відносин між власником та користувачем туристично-рекреаційного потенціалу, шляхом злиття та поглинання окремих суб'єктів рекреаційного підприємництва.

4. Фінансово-економічними чинниками розширеного відтворення рекреаційної інфраструктури є диверсифікація джерел інвестиційного забезпечення нарощення потенціалу туристично-рекреаційних ресурсів, розбудови матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреаційної діяльності. Особливого значення набуває залучення іноземних інвестицій та інвестицій з тих галузей, де спостерігається найвищий рівень концентрації капіталу і має місце висока норма прибутковості. Це дасть можливість повною мірою використати наявний туристично-рекреаційний потенціал, особливо в

регіонах аграрної спеціалізації, і зробити рекреаційну індустрію базовою ланкою господарського комплексу регіону.

5. Дослідження показали, що основними завданнями щодо становлення сучасних форм рекреаційного підприємництва виступають: модернізація, розширене відтворення, реконструкція, перепрофілювання та диверсифікація діяльності існуючих рекреаційних підприємств та створення суб'єктів рекреаційного підприємництва на інноваційній основі; впровадження нових форм рекреаційного обслуговування на підприємствах природно-ресурсного сектора, які мають сприятливі природно-ресурсні передумови для розвитку рекреаційної діяльності (державні лісогосподарські діяльності та бюджетні водогосподарські організації); створення спільних підприємств, вільних економічних зон рекреаційного профілю на територіях транскордонного співробітництва; розвиток інфраструктури рекреаційної діяльності, особливо на сільських депресивних територіях та територіях надмірної урбанізованості; забезпечення рекреаційних установ сучасним медичним обладнанням, інвентарем для здійснення різних видів туристичної діяльності, кваліфікованим персоналом; розвиток сучасних каналів інформаційно-рекламної та маркетингової діяльності шляхом створення спеціалізованих консалтингових агентств рекреаційного профілю; впровадження сучасних методів підтримки суб'єктів сільського туризму шляхом надання кредитних та податкових пільг домашнім господарствам, іншим суб'єктам підприємницької діяльності, які здійснюють туристично-рекреаційну діяльність такого виду.

6. Рекреаційне підприємництво має три основні функції: соціальну, економічну і природоохоронну. Соціальна функція рекреаційного підприємництва – це задоволення специфічних потреб населення у відпочинку, оздоровленні, спілкуванні з природою, що сприяє зміцненню фізичного і морального здоров'я суспільства. Економічна функція підприємництва полягає у відтворенні робочої сили, що веде до зростання продуктивності суспільної праці і включає крім того прискорений розвиток соціальної і виробничої інфраструктури на територіях інтенсивного рекреаційного

природокористування. Природоохоронна функція підприємництва полягає в запобіганні деградації природних комплексів під впливом антропогенної діяльності, у тому числі і рекреаційно-туристичної.

Результати досліджень опубліковані автором у працях [36, 39, 40, 42, 44, 62, 144].

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТИВ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА У РІВНЕНСЬКІЙ ОБЛАСТІ

2.1. Загальна характеристика рекреаційно-туристичних ресурсів

Рівненська область лежить в атлантико-континентальній кліматичній зоні. Клімат області помірно континентальний: м'яка зима з частими відлигами, тепле літо, з достатньою кількістю опадів. Зима на Рівненщині настає наприкінці листопада, а стійкий сніговий покрив утворюється в останні дні грудня – першій декаді січня. Стійка зима починається з переходу середньодобових температур через -5°C . У цей час спостерігаються найнижчі температури повітря, зменшується хмарність і кількість днів з відлигами. З середини лютого починається спад зими. Весна починається з останніх днів лютого – початку березня, коли сходить сніговий покрив, проте до середини травня часто спостерігаються приморозки у повітрі. Літо, що приходить наприкінці травня, триває до вересня. Це період найвищих температур повітря і ґрунту, найбільших опадів. Тривалість світлового дня у червні досягає свого максимуму (16 год. 34 хв.).

Ясна, прохолодна ранньоосіння погода встановлюється з середини вересня. Характерними ознаками осені на Рівненщині є затяжні дощі, часті тумани. Глибока осінь починається з третьої декади жовтня. Середні добові температури повітря встановлюються нижче 5°C , зростає хмарність, частішають приморозки, прискорюється листопад. Останній період осені характеризується найвищою у році хмарністю, холодною вологою погодою, частою зміною структури опадів (дощ, сніг, мішані опади).

Енергетичну основу клімату становить сонячна радіація. В середньому за рік на земну поверхню на Рівненщині надходить близько $92,7 \text{ ккал/см}^2$ ($3,89 \text{ МДж/м}^2$) сонячного тепла, при цьому основна його частина припадає на весну і літо (до 87%).

Середня багаторічна температура в області становить 6,6-6,9 °С на північному сході і 7-7,5 °С на південному заході. Середня температура повітря січня -4,8...-5,6 °С, липня +18,1...+18,6 °С. Період з температурою понад +10° становить більше 160 днів. Сума активних температур 2350-2950°. Найхолодніший період зими в області триває близько 60 днів, з середини грудня до середини лютого., проте навіть у цей період стійкий хід від'ємних температур неодноразово порушується короткочасними потепліннями. Детально температурний режим повітря, у тому числі його екстремальні (мінімальні та максимальні) значення відображено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 – Показники температурного режиму повітря, °С

Показники /	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Рік
Полісся (мст.Сарни)													
Середня місячна і річна	-5,6	-5,0	-0,4	7,4	13,6	17	18,5	17,3	12,9	7,2	2,4	-2,5	6,9
Абсолютний максимум	11 1975	13 1950	24 1974	31 1950	33 1979	34 196	37 1959	38 1961	32 1951	28 1966	19 1962	15 1961	38 1961
Абсолютний мінімум	-35 1950	-32 1940	-24 1964	-11 1954	-4 1940	-1 1940	5 1952	0 1966	-3 1977	-12 1940	-25 1965	-28 1969	-35 1950
Лісостеп (АМСГ Рівне)													
Середня місячна і річна	-5,5	-4,4	-0,3	7,5	13,4	16	18,1	17,4	13,2	7,3	2,2	-2,5	6,9
Абсолютний максимум	9 1975	13 1977	23 1974	31 1952	32 1958	35 1963	36 1959	37 1952	33 1946	27 1966	19 1957	15 1961	37 1952
Абсолютний мінімум	-34 1950	-29 1963	-25 1963	-7 1952	-4 1965	1 1978	6 1951	2 1966	-3 1977	-10 1979	-20 1965	-26 1969	-34 1950

Серед рекреаційно-туристичних ресурсів особлива роль належить водним об'єктам. Першочергове значення мають рекреаційні ресурси тих місцевостей, які розташовані біля озер, рік і лісів. Можливість займатися різноманітними видами спорту, мікрокліматичний комфорт, естетична дія берегових мальовничих ландшафтів, зміна вражень – все це, діючи в комплексі, сприяє тому, що більша частина рекреаційних закладів і майже всі заклади короткочасного відпочинку населення розміщуються або безпосередньо на берегах водойм, або поблизу них.

Рівненська область багата водними ресурсами, має велику кількість прісних озер; повноводні ріки повільно протікають у низьких берегах. Загальний об'єм поверхневих водних ресурсів в середньоводний рік

становить 7,0 куб. км, які формуються за рахунок притоку транзитних річкових вод із суміжних областей (4,7 куб. км) і річкового стоку місцевого формування (2,3 куб. км). Показники забезпеченості водними ресурсами в розрахунку на 1 кв. км території та на 1 мешканця області вищі від середньоукраїнських у 1,3-1,9 рази.

Всього налічується 171 річка завдовжки понад 10 км кожна, понад 500 озер, 31 водосховище. Гідрологічно Рівненщина знаходиться у районі трьох артезіанських басейнів підземних вод: Волино-Подільського, Прип'ятського та Українського басейну. Прогнозні ресурси підземних вод області оцінюються 5579,9 тис. м³/добу.

Гідрографічна мережа області налічує 171 річку довжиною понад 10 км, загальна довжина яких складає 4,5 тис. км. З них одна велика – р. Прип'ять, шість середніх – р. Стир, р. Іква, р. Горинь, р. Случ, р. Ствига, р. Льва та 164 малих річки. На території області протікають 18 річок міжобласного та міждержавного значення. Крім того територією протікає 1204 невеликих водотоки – струмки (довжина від 0,5 до 10 км) загальною протяжністю понад 3,29 тис. км. Усі вони належать до басейну правої притоки Дніпра – річки Прип'ять і живляться в основному за рахунок талих снігових вод (55-60% для річок Полісся, 25-45% для річок Лісостепу), у меншій мірі – ґрунтових вод та атмосферних опадів (табл. 2.2).

Головна водна артерія – притока Прип'яті р. Горинь (довжина у межах Рівненщини 386 км), яка справа приймає річки Случ, Стави, Бобер і Серегівкою, а також Зайчисько; зліва – річки Вілію зі Свитенською, Устю, Стублу, Мельницю, Вирку. У межах області ще дві притоки Прип'яті: на Північному сході – річки Ствига з Львою і Плавом та дві ділянки р. Стир (на Південному Заході приймає річки Ікву, Плешівку і Слонівку, на Північному Заході в Стир впадає Стубла) (табл. 2.3).

Основний напрямок течії – з півдня на північ – зумовлений загальним зниженням території від Волинського плато до Поліської низовини. У межах Полісся річки мають невеликі похили (0,3-0,6 м/км), широкі, заболочені

заплави, в долинах багато озер. У південній частині, в межах Волинської височини, похили зростають (1,0-3,0 м/км), що сприяє збільшенню швидкості течії; долини вузькі та глибокі, ширина заплав невелика.

Пересічна густота річкової сітки змінюється від 0,21-0,31 км/км.кв на півдні до 0,3-0,43 км/км.кв на півночі. Температурний режим води в цілому тісно пов'язаний з річним перебігом температур повітря і лише на ріках з переважним підземним живленням взимку температура води дещо вища, а влітку на 2-3 °С холодніша.

Таблиця 2.2 – Гідрографічна мережа по адміністративних районах

Район	Кількість річок та їх загальна довжина, км		Густота річкової мережі, км/км ²	Ставки (без озер і водосховищ)	
	Понад 10 км	До 10 км		Кількість	Площа, га
Березнівський	16 (348)	120 (317)	0,39	65	379
Володимирецький	14 (336)	75 (189)	0,27	6	130
Гошанський	9 (160)	93 (154)	0,45	32	127
Дубенський	17 (326)	56 (152)	0,39	17	395
Дубровицький	16 (428)	141 (428)	0,38	15	325
Зарічненський	22 (486)	104 (342)	0,57	7	469
Здолбунівський	9 (142)	32 (92)	0,36	14	207
Корецький	9 (162)	101 (273)	0,6	24	243
Костопільський	13 (321)	116 (223)	0,36	16	300
Млинівський	4 (139)	20 (51)	0,14	31	208
Острозький	12 (177)	48 (96)	0,39	20	177
Радивилівський	4 (103)	15 (34)	0,18	14	539
Рівненський	9 (255)	71 (164)	0,34	39	211
Рокитнівський	25 (568)	106 (360)	0,39	7	106
Сарненський	21 (492)	157 (378)	0,44	7	190

В області налічується понад 500 озер різного походження, з них 53 озера, площа водного дзеркала яких становить 1 га і більше. Загальна площа цих природних водойм становить 266,25 км², а сумарний об'єм води в них сягає майже 131 млн.м.куб. Всі озера зосереджені у поліській частині області. Крім того на заплавах крупних річок налічується близько 750 заплавних водойм, площа яких, як і обриси берегів та водозапаси, може змінюватися з року в рік у досить значних межах. Навіть кількість таких озер визначається

наближено, оскільки в посушливі роки вони можуть зовсім зникати.

Таблиця 2.3 – Характеристика річок Рівненської області

Назва	Протяжність території області, км	Кількість населених пунктів вздовж берегової смуги		Кількість трубопроводів, які проходять через річку				
Великі річки								
Прип'ять	20	4	-	-	-	-	-	-
Усього:	20	4	-	-	-	-	-	-
Середні річки								
Стир	208	47	2/2	1	-	-	-	-
Горинь	386	94	3/3	3	2	-	1	6
Случ	158	41	3/3	-	-	-	-	-
Усього	752	182	8/8	4	2	-	1	6
Малі річки								
Стохід	26	4	-	-	-	-	-	-
Простир	5	1	-	-	-	-	-	-
Іква	93	26	1/1	2	2	-	1	2
Жабичі	22	15	-	1	-	-	-	-
Слонівка	27	13	-	1	2	-	1	-
Вілія	30	7	-	1	-	-	-	1
Устя	68	19	1/1	-	2	-	1	6
Стубелка	86	31	1/1	2	-	-	-	-
Пutilівка	27	2	-	-	-	-	-	-
Замчисько	40	8	-	1	-	-	-	-
Корчик	42	11	-	-	-	-	-	-
Стви́га	60	7	-	-	-	-	-	-
Льва	111	13	1/1	-	-	-	-	-
Бунів	27	5	-	-	-	-	-	-
Усього:	664	162	4/4	8	6	-	3	9
РАЗОМ:	4450	730	12/12	12	8	-	4	15

Ставки – найчисельніша група порівняно невеликих штучних водойм, які споруджуються з найрізноманітнішою метою (риборозведення, водопостачання, боротьба з ерозією, регулювання поверхневого стоку тощо). Особливо поширені ставки рибогосподарського призначення. В області налічується 962 ставки, які займають площу 8,8 тис. га і акумулюють 99,2 млн. куб. м. води. На сьогодні майже половина ставків знаходиться в оренді,

що позитивно впливає на їх стан. Глибина ставків рідко перевищує 1,0-1,3 м, що вимагає значних експлуатаційних витрат на підтримання їх життєдіяльності. Саме тому велика кількість ставків знаходиться у занедбаному стані, водойми замулюються і заболочуються, а зрештою і повністю припиняють своє існування.

Важливою передумовою розширення потужностей суб'єктів рекреаційного підприємництва виступає використання лісоресурсного потенціалу, мисливський угідь та заповідних територій. У 2013 році порівняно з 2012 роком площа відтворення лісів дещо збільшилася, що сприяє нарощенню потенціалу рекреаційного лісокористування та використання інших несировинних якостей. На жаль в останні роки інтенсивно скорочуються площі мисливських угідь, що пов'язано з розбалансованою господарською діяльністю суб'єктів лісогосподарського підприємництва та не сформованістю інституціональної бази передачі прав тимчасового користування мисливськими угіддями.

Позитивним моментом для розбудови сектору рекреаційного підприємництва у Рівненській області, зокрема мисливського туризму є те, що у 2013 році порівняно з 2005 роком кількість копитних тварин збільшилась вдвічі. Більш ніж на 50% за аналогічний період збільшилась кількість пернатої дичини. В останні роки низхідний тренд спостерігається лише в динаміці кількості хутрових звірів (табл. 2.4).

Станом на 01.01.2009 р. загальна площа лісів області (хвойних і мішаних на Півночі, широколистяних і мішаних на Півдні) становить 855,2 тис.га, з них – 706,1 тис. га (82,1 %) – ліси державного призначення Держлісагентства України, 137,0 тис. га (16,5 %) – ліси в користуванні господарств Міннагрополітики України, 12,1 тис. га (1,4 %) – в користуванні Міноборони України. Незначну частину лісів контролюють інші міністерства та відомства, органи місцевого самоврядування.

Таблиця 24—Динаміка основних показників використання та охорони лісу, тваринних ресурсів та заповідних територій*

Роки	Обсяг промислу, об'єднаного ловом і когордів (у фактич. цінах) млн грн	Заготівля деревини тис.кубм		Відтворення лісів тис.га	Площа мисливських угідь тис.га	Загальна чисельність мисливських тварин тис. голів			Заповідники національні природні парки	
		усього	у т.ч. відпусок готово до користування			копинки тварин	хуторів звірів	герпетодинами	кількість	площа тис.га
1990	31	1785,5	11,5	560	215,2
1991	24	1785,5	11,5	554	152,5
1992	24	1785,5	10,9	540	16,2
1993	23	1785,5	10,5	529	128,5
1994	26	1785,5	10,6	567	118,2
1995	38	1681,1	9,6	546	211,1
1996	33	1684,9	9,3	539	172,7
1997	31,4	914,0	588,2	34	1684,9	9,8	638	167,4
1998	32,1	852,2	418,6	33	1682,5	9,3	520	142,7
1999	42,7	847,0	423,4	34	1682,2	9,7	547	140,8	1	31,5
2000	63,0	816,0	409,3	35	1682,2	9,4	560	147,1	1	31,5
2001	82,0	897,7	447,6	30	1588,6	8,7	559	149,6	1	31,5
2002	92,1	988,4	422,2	33	1573,3	8,1	542	162,8	1	42,3
2003	108,3	1019,3	441,5	39	1574,1	8,2	550	169,3	1	42,3
2004	151,9	1088,2	434,7	46	1567,2	9,2	554	183,6	1	42,3
2005	191,6	1222,4	438,3	48	1567,2	9,5	561	189,1	1	42,3
2006	225,4	1286,8	510,6	59	1567,2	10,2	588	187,2	1	42,3
2007	289	1363,1	522,8	69	1565,3	11,1	574	181,2	1	42,3
2008	325,5	1342,3	562,0	76	1424,9	12,6	557	194,0	1	42,3
2009	308,8	1297,7	553,3	57	1447,2	14,5	509	197,6	1	42,3
2010	401,6	1425,7	567,4	52	1401,5	16,3	530	200,8	1	42,3
2011	551,8	1488,7	708,6	606	1427,8	17,9	524	288,8	1	42,3
2012	552,8	1578,6	714,6	59	1410	18,8	515	318,9	1	42,3
2013	602,4	1615,4	766,7	67	1344	19,8	496	309,7	1	42,3

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

¹ За 1997–2002 рр. вводяться дані щодо заготівлі ліквідної деревини

Проте лісові ресурси в області розміщені дуже нерівномірно і в основному зосереджені у її північній частині. Так, якщо у поліський частині (Березнівському, Сарненському, Володимирецькому, Дубровицькому і Зарічненському районах) лісами покрито близько 50% загальної площі, а у Рокитнівському навіть 62%, то лісистість лісостепових районів не перевищує 25%, знижуючись у Гощанському районі до 6%.

Головні лісоутворюючі породи – хвойні (68% площі лісів; в основному сосна); є також дуб, береза (по 10%), вільха чорна (8%), граб, осика, клен гостролистий, липа, берест, ясен звичайний (незначні площі). На Поліссі найбільш поширені соснові та сосново-дубові ліси, на Волинському лесовому плато – здебільшого листяні ліси, а в Малому Поліссі – дубово-соснові ліси з більш багатим, ніж на Поліссі, трав'яним покривом. Зімкнутість крон у лісах області становить в середньому 0,7-0,9.

Пріоритетним напрямом у комплексному веденні лісового господарства є розширене відтворення та збереження лісів Рівненщини. В останні роки лісгоспи проводять роботи по виконанню завдань в напрямку підвищення лісистості області. Що ж стосується віку дерев, то тут простежується тенденція до загального омолодження лісів. Сьогодні серед лісопокритих площ частка молодих насаджень перевищує 59%, середньовікових – 30%. Середній вік дерев у лісах Рівненщини становить близько 33 років.

Важливе місце у ресурсному потенціалі лісів, який до останнього часу (до виявлення наслідків аварії на Чорнобильській АЕС) широко використовувався населенням, становлять дикорослі плодові породи, ягідники та гриби. Серед дикорослих плодових дерев і чагарників, поширених в області, згадаємо груші, яблуні, горобину, черемху, ліщину, калину. Ягідники (особливо чорниця, журавлина, брусниця, меншою мірою малина, ожина, суниця, смородина чорна і червона) займають близько 100 тис.га, а загальний біологічний запас ягід оцінюється у 6 тис. т (90% – чорниця). Загальна грибоносна площа в області становить понад 170 тис.га.

Найбільше поширення мають білі гриби, лисички та масляки (на кожен з цих видів припадає до 30% грибоносної площі), дещо менш поширені опеньки. Загальний біологічний запас грибів на Рівненщині перевищує 4 тис. тонн.

Заготівля другорядних лісових матеріалів, використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних (табл. 2.5), спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей та проведення науково-дослідних робіт відносяться до спеціального використання лісових ресурсів місцевого значення. Заготівля дикорослих плодів, ягід, горіхів, грибів, лікарської технічної сировини та іншого з метою раціонального та невиснажливого їх використання проводились в області на основі лімітів, затверджених розпорядженням голови облдержадміністрації та дозволів (лісових квитків), виданих постійними лісокористувачами.

Таблиця 2.5 – Лісогосподарські підприємства області, які надають ряд рекреаційних послуг населенню

Лісництва, що надають послуги	Перелік послуг
1. Державне підприємство „Дубровицьке лісове господарство” <i>Дубровицьке лісництво</i>	Проживання, харчування, катання на конях, мисливство
2. Державне підприємство „Клеванське лісове господарство” <i>Суське лісництво</i>	Проживання, харчування, катання на конях, тир, мисливство
3. Державне підприємство „Соснівське лісове господарство” <i>Жовтнєве лісництво</i>	Проживання, харчування, екскурсії екологічними стежками
4. Державне підприємство „Сарненське лісове господарство” <i>Костянтинівське лісництво,</i> <i>Страшівське лісництво</i>	Проживання, екскурсії еколог. стежками, полювання
5. Державне підприємство „Клесівське лісове господарство” <i>Клесівське лісництво</i>	Проживання, харчування, сауна, зернова ванна, екскурсії
6. Державне підприємство „Костопільське лісове господарство” <i>Базальтівське лісництво</i>	Проживання, харчування, екскурсії екологічними стежками

Важливого значення в таких умовах набуває використання корисних властивостей лісів для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних і освітньо-виховних цілей, потреб мисливського господарства, проведення науково-дослідних робіт.

Тваринний світ області характерний для лісової зони і належить до Поліського зоогеографічного округу. Фауна налічує понад 300 видів, у тому числі ссавців – 66, птахів – 186, риб – 33, плазунів – 7, земноводних – 11. Водяться лось, зубр, вовк, борсук, свиня дика, лисиця, козуля, білка, куниця, заєць, соня лісова, полівка лісова, бурозубка звичайна, горностаї. З птахів гніздяться глухар, тетерев, рябчик, куріпка сіра, жайворонок лісовий, дрозд, дятли, сойка, зозуля, сова, яструби, шпаки, качки дикі, кулики, перепілки, горлиці, лелеки та інші. По берегам водойм селяться бобер, видра, ондатра. Акліматизовано нутрію, ондатру, енотоподібного собаку, благородного оленя, лань даніель, фазана.

Площа мисливських угідь області становить 1424,7 тис. га, які закріплені за:

- державними лісогосподарськими підприємствами (17 господарств) обласного управління лісового та мисливського господарства – 262,0 тис. га;
- районними організаціями Українського товариства мисливців та рибалок (16 райрад) – 727,7 тис. га;
- іншими користувачами – 435,0 тис. га.

Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин в цілому в мисливських угіддях області наведена в табл. 2.б.

На території Рівненської області діє ряд рибальських організацій. Зокрема, Рівненська обласна організація Українського товариства мисливців та рибалок (на Басівкутській, Старомильській, Рачинських водоймах, Хрінницькому водосховищі), що надає послуги зберігання приватних човнів, вітрильників, використання човна для вилову риби, прокат прогулянкового човна, катамарана тощо, Товариство рибалок-любителів «Посягва», що орендує ставок Посягва в Гощанському районі, Товариство мисливців і

рибалок «Лебідь» (водний об'єкт на території Березинівської, Івашуківської та Козинської сільських рад), Товариство рибалок «Щупачок» (ставок Молодіжний м. Радивилів), Рівненська гарнізонна рада військового товариства мисливців та рибалок, Рибальський клуб «Робінзон». Крім того в області діють федерації, пов'язані з рибальством та підводним полюванням: Рівненська обласна федерація риболовного спорту, Федерація підводної діяльності, Клуб підводних мисливців «Рівненська Слuch».

Таблиця 2.6 – Динаміка чисельності основних видів мисливських тварин в Рівненській області (голів)*

Вид мисливських тварин	Рік								
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2011	2012	2013
Копитні	8231	9218	9496	10163	11067	12566	17913	18828	19836
Кабан	1483	1790	1914	2158	2600	3174	5200	5426	5695
Козуля	5917	6542	6730	7042	7492	8297	11285	11878	12371
Лось	369	428	406	410	465	543	777	857	1079
Олені	462	458	446	553	510	552	651	658	679
Пушні звірі	55001	55433	56141	58833	57397	55669	52350	51535	49558
Білка	4438	4510	4554	4601	4538	4433	3828	3653	3337
Бобер	1769	1949	2143	3177	3379	3948	5047	4819	4946
Борсук	869	942	1064	1063	1025	1028	1124	1188	1235
Видра	683	732	745	787	830	754	572	488	665
Вовк	101	106	110	117	109	79	64	50	49
Єнотовидний собака	277	263	207	224	234	211	345	406	435
Заєць	28286	27992	28076	29334	28393	26302	26857	27724	27950
Кіт лісовий	27	25	28	17	31	0	0	0	0
Куниця	2952	2858	3144	3176	3561	3419	3269	3196	2825
Лисиця червона	3335	3386	3385	3159	3035	2779	2268	2608	1811
Норка вільна	816	873	907	1174	1169	1099	1241	1131	1029
Ондатра	8677	8850	8779	8889	8302	8599	5862	4948	4171
Рись	7	3	3	6	7	11	10	10	24
Тхір чорний	2764	2944	2996	3107	2784	3007	1857	1308	1076
Пернаті дичина	69129	71579	80523	72074	64747	67636	92419	109140	117482
Глухар	470	517	581	633	672	556	430	383	343
Качка	65188	67304	76192	67406	60248	63806	89252	106389	114993
Тетерук	3471	3758	3750	4035	3827	3274	2737	2368	2146

* за даними Головного управління статистики у Рівненській області

Промисловий вилов риби в Рівненській області здійснюється на Хрінницькому водосховищі і характеризується виловом таких промислово

цінних видів аборигенної іхтіофауни як: лящ, карась сріблястий, щука, лин, а також плітка, плоскирка та краснопірка.

Серед природних ресурсів Рівненщини чільне місце належить мінеральним водам. Найбільше поширення в області мають хлоридно-натрієві питні води миргородського типу (мінералізація 2-10 г/л), значні запаси яких виявлені на глибинах від 70 до 750 м поблизу Степані, Жобрині, Олександрії, Острога, Костополя, Верхівська та в інших місцях. На ряді підприємств області налагоджено розлив цих вод («Острозька», «Степанська», «Зорянська» та ін.). На більших глибинах (понад 1000 м) майже по всій території області зустрічаються високомінералізовані різновиди хлоридно-натрієвих вод, які часто вміщують і досить високі концентрації бромиду та йоду, що визначає їх бальнеологічне значення. Особливо перспективні родовища таких вод пов'язані з районами тектонічних розломів, де вони значно наближаються до поверхні, залягаючи на глибинах 200-300 м (Студянка, Жобрин).

Менш поширені *сульфатно-натрієві води* питного призначення з мінералізацією 3-6 г/дм³, які залягають на глибинах 80-120 м (знайдені у с.Берег Дубенського району та ін.). Окремими свердловинами на глибинах 70-130 м виявлені *слабомінералізовані залізисті води*, які можуть використовуватися для бальнеологічних потреб (м. Рівне, м. Володимирець, смт. Клесів, м. Корець). Значні перспективи для лікарського використання підземних вод пов'язані з відкриттям *радонових мінеральних вод*, поширених вздовж західної окраїни Українського щита (Вири Сарненського, Маренин Березнівського районів). А розвідані запаси радонових вод в м. Корці становлять 280 м³/добу при концентрації 20 нКи/дм³.

Бальнеологічні властивості вод і малозатратність їх видобутку – основи розвитку перспективної галузі. В цей час на трьох родовищах, зокрема, Жобринському, Острозькому і Степанському здійснюється видобуток та промисловий розлив мінеральних лікувально-столових вод в

скляний посуд і поліетиленову тару для внутрішнього застосування. На базі родовища поблизу с. Степань Сарненського району функціонує курорт Степань. Радонові води Корецького родовища використовуються Корецькою обласною лікарнею для лікування опорно-рухової системи. Отже, ресурси підземних вод заслуговують на подальші дослідження і використання.

Основними завданнями цього напрямку є:

- завершення геологорозвідувальних робіт на Мошківському родовищі мінеральних вод в Млинівському та Надслучанському в Березнівському районах;

- відновити видобуток і виробництво мінеральної води на Маломидському родовищі в Костопільському районі.

До *рекреаційних ресурсів краю належать і* пелоїдні ресурси (*лікувальні торф'яні грязі*), які є зокрема біля села Хрінники Демидівського району у межах заплави р. Стир (родовище «Вичавка»). За своїми якісними (фізико-хімічними) характеристиками торфова грязь родовища «Вичавка» належать до прісноводних слаболужних торфів, що мають нейтральну реакцію та не містять сірководню. [4] Ступінь розкладу досліджуваного торфу становить від 58,00 до 65,78%, у той час як для лікувальних цілей можна застосовувати торф, починаючи від 40% розкладу. Низка особливостей торф'яних грязей (більша теплоємність, мала теплопровідність, майже повна відсутність конвекції та ін.) зумовлюють переваги торфолікування перед іншими видами грязелікувальних процедур, оскільки торф'яні грязі переносяться пацієнтами легше. Терапевтичний ефект таких процедур пов'язаний із протизапальною дією [3, с. 346]. Крім того в області налічується 37 родовищ сапропелю.

Особливу категорію природних рекреаційних ресурсів становлять рекреаційні ландшафтні ресурси (РЛР) – природно-територіальні комплекси, які мають комфортні властивості для організації відпочинку. Рекреаційні ландшафти, зазвичай, є природно-антропогенними системами, які формують з метою організації рекреаційної діяльності. Природні ландшафти

складаються з дрібніших природних комплексів – окремих ярів, долин, балок, горбів, схилів, боліт, озер тощо, які мають певні відмінності у кліматі, характері зволоження, ґрунтах, рослинності. Для рекреаційного природокористування важливо зробити їх характеристику.

Багатофункціональне значення рекреаційних ландшафтних ресурсів зумовлює потребу оцінити придатність територій для організації відпочинку й оздоровлення населення і виділення природних комплексів, придатних для рекреації. Дослідження придатності ландшафтних ресурсів для рекреації здійснюють на основі аналізу таких критеріїв, як привабливість рельєфу, комфортність клімату, якість і ступінь сприятливості поверхневих вод, бальнеологічна цінність мінеральних вод, унікальність і пізнавальна важливість ботанічних ресурсів, екологічна своєрідність природних комплексів на заповідних територіях [2].

Геологічну будову території області визначає її положення у межах занурення південно-західного краю Східноєвропейської платформи. Територія області розташована у межах двох крупних платформених структур - Українського щита та Волинсько-Подільської плити і лише незначна ділянка на північно-східній окраїні Рівненщини лежить у межах Прип'ятського прогину.

За характером рельєфу Рівненська область є похилою на північ рівниною, пересічна висота якої 184 м. Абсолютні висоти змінюються від 372 м (с. Дружба на півдні Рівненщини) до 134 м на півночі, при виході Прип'яті на територію Білорусі.

Проте, територія області досить виразно поділяється на дві частини. Більша частина території на півночі регіону лежить у межах Поліської низовини. Її поверхня – низовинні, плоско хвилясті рівнини з широкими терасованими долинами річок, розділеними невиразними, іноді заболоченими вододілами. Переважні висоти 140-180 м, мінімальна висота 134 м у долині річки Горинь на крайній Півночі. Середній нахил цієї поверхні складає лише 0,00006 на північ до долини р. Прип'ять, що зумовлює

дуже повільну течію річок, яка в свою чергу призводить до суцільної заболоченості.

Рельєф південної частини області, що розташована в межах Волинської височини, значно відрізняється від її північної частини і являє собою горбисту, підвищену (переважні висоти 200-300 м), хвилясту лесову рівнину. Особливістю рельєфу Волинської височини є її розчленування глибоко врізаними (70-120 м) долинами річок Стиру, Ікви, Горині та їхніх приток з досить широкими заболоченими заплавами і виразними комплексами надзаплавних терас. Вони поділяють Волинську височину на кілька своєрідних геоморфологічних районів (Горохівська пасмова височина, Повчанська структурно-горбиста височина, Мізоцький кряж, Гощанське плато тощо). Найвищими її ділянками, що піднімаються вище 300 м, є Повчанське плато (до 328 м), Мізоцький кряж (до 342 м).

На крайньому Південному Заході (між Радивиловом і Острогом) простягається понижена рівнина Малеого Полісся (205-215 м), куди заходить північний уступ Подільської височини з висотами понад 300 м над рівнем моря. Зокрема, саме тут, на півдні Радивилівського району, біля с. Дружба знаходяться і найвищі точки Рівненської області (372-374 м), а також виділяють крупні ерозійні останці – г. Цимбал (348 м), г. Красна (336 м) та ін. Таким чином рельєф області характеризується своєрідними комплексами рельєфу, границі між якими досить виразно простежуються.

Рекреаційна діяльність тісно пов'язана зі збереженням природних територій та об'єктів. Досягнути успіху у справі рекреації не можливо, не розв'язавши конфлікту між рекреаційним природокористуванням і необхідністю збереження для відпочивальників незайманого ландшафту і незабрудненого довкілля. У разі неправильного використання чи надмірного навантаження на ландшафтні ресурси територія швидко втрачає своє значення і стає малопридатною для відпочинку. Тому розвиток рекреаційної діяльності, створення сприятливих екологічних умов для здоров'я людини нерозривно пов'язані з розвитком природно-заповідної справи. Адже

рекреаційні ресурси і курортні зони – невід’ємна складова національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, парків-пам’яток садово-паркового мистецтва. Причому доведено, що вартість екологічних і рекреаційних функцій лісів, а також темпи росту значимості цих функцій значно вищі, ніж сировинних. Незаперечним є положення про те, що природоохоронні території надають значну користь безпосередньо чи опосередковано для місцевої та національної економіки, формують збалансоване ресурсозбереження, сприяють поліпшенню стану навколишнього середовища і здоров’я людини.

Серед основних позитивних факторів природно-заповідних територій Рівненщини, що сприяють охороні здоров’я людини, можна назвати:

- очищення повітря, забезпечення чистоти та повноводності водних ресурсів;
- організація на території природно-заповідного фонду оздоровчих установ, діяльність яких спрямована на фізичну реабілітацію населення;
- використання певних продуктів дикої природи, що застосовуються в нетрадиційній медицині, збереження генетичного банку для ліків;
- відпочинок серед незайманої природи, спостереження за об’єктами природи збагачують і прикрашають життя людини, знімають стреси, підвищують ефективність у роботі;
- можливість інтегрувати природоохоронні проекти заповідних територій із проектами збалансованого розвитку сільської місцевості та сільського господарства, що дозволить якісно вести сільськогосподарське виробництво та виробляти екологічну чисту продукцію.

Рівненщина відноситься до регіонів України із найвищим ступенем заповідання території, тут розташувались унікальні об’єкти природно-заповідного фонду. Для забезпечення екологічного збалансованого розвитку, збереження популяцій видів рослин і тварин в Рівненській області створена та існує мережа природно-заповідного фонду, до якої станом на 01.01.2010 року віднесено 306 територій та об’єктів загальною площею 181,2 тис.га, що

складає 9,0 % від загальної площі області, в тому числі 27 об'єктів загальнодержавного значення площею 64,9 тис.га та 279 об'єктів місцевого значення площею 116,3 тис.га:

- Рівненський природний заповідник, розташований в чотирьох, значно віддалених один від одного масивах: Білозерський (Володимирецький р-н), Перебродівський (Дубровицький р-н), Сира Полоня (Рокитнівський р-н) та Сомино (Сарненський р-н). Це найбільший за площею заповідник в Україні – 42289 га, з яких 44,2% - ліси, 53,5% - болотні масиви;

- дендрологічний парк загальнодержавного значення площею 29,5 га;

- зоологічний парк загальнодержавного значення площею 11,6 га;

- 3 регіональні ландшафтні парки площею 58708 га;

- 13 заказників загальнодержавного значення площею 16712 га: Почаївський ландшафтний заказник (Дубровицький р-н), загальнозоологічний заказник „Урочище Брище“, лісовий Висоцький заказник (Дубровицький р-н), Дібрівський і Острівський гідрологічні заказники (Зарічненський р-н) та ботанічні заказники Вишнева Гора, Бущанський, Вичивський, Золотинський, Озерський, Сварицевицький, Суський і Хіноцький);

- 110 заказників місцевого значення площею 47789 га;

- 8 пам'яток природи загальнодержавного значення площею 427,7 га (1. Урочище „Теремне" в Острозькому р-ні, відоме рідкісними видами рослин та джерелом 2. Велике Почаївське озеро в Дубровицькому р-ні, 58 га - мальовниче озеро природного походження 3. Мальовниче озеро в Сарненському р-ні - озеро Стрільське 4. Урочище „Олександрівка" в Дубенському р-н, 14 га, відоме дубами, яким 200-250 років 5. В урочищі „Острожчин" Острозького р-ну, ростуть 250-річні дуби 6. Урочище „Юзефінська дача" в Рокитнівському р-ні, відоме залишками старовинної садиби та віковичними 300-500-літніми дубами навколо. Серед них дуб-патріарх, найстаріше дерево в Україні, віком понад 1300 років і діаметром понад 8 м. 7. В урочищі „Нетреба" Рокитнівського р-ну, ростуть віковичні

дуби 8. Популяції рідкісного виду вільхи сірої ростуть в урочищі „Хвороща”, Млинівський р-н, 50 га)

- 56 пам'яток природи місцевого значення площею 394,3 га;
- 96 заповідних урочищ площею 3188,2 га;
- 2 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення площею 39 га - Гощанський парк та Рівненський парк культури і відпочинку ім. Т.Г. Шевченка (заснований у кінці 18 ст.);
- 12 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва місцевого значення площею 128 га.

Неповторний за своїми природними умовами *Рівненський природний заповідник*, створений згідно з Указом Президента України у 1999 році, який розміщений на території Рівненського Полісся (Володимирецький, Дубровицький, Рокитнівський та Сарненський райони). Природа тут в окремих місцях дійсно неторкана: збереглися природні не осушені болота та характерна унікальна флора і фауна. Тут виявлено близько 700 видів рослин, 320 видів наземних хребетних тварин, з яких відповідно 13 видів рідкісних рослин і 25 видів тварин, занесених до Червоної книги України. Територія заповідника охоплює рідкісні в Україні ландшафти. До складу заповідника входять найкрасивіші озера українського Полісся: озера Сомино та Біле.

На території Рівненського природного заповідника для розвитку зеленого туризму є приваблива етнографічна база: майстри з ткацтва, лозоплетіння, різьби по дереву, народної вишивки. Збереглися унікальні зразки фольклору та народних звичаїв. Все це здатне привабити закордонних туристів.

На виконання Закону України „Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки”, держуправлінням у 2009 році було створено 2 ботанічні заказники місцевого значення – „Великоозерянський” (6111 га) у Дубровицькому районі, та „Грабовещина” (4,3 га) у Млинівському районі.

Указом Президента України від 11.12.2009р. № 1039/2009 створений

перший в області національний природний парк „Дермансько -О строзький” (5448,3 га), робоча назва „Перлина Волино -Поділля”. Його створення сприятиме більш широкому використанню рекреаційного потенціалу області, зокрема густонаселеного південного регіону (О строзький, З долбунівський та Дубенський райони), розширенню нових привабливих туристичних маршрутів, організації екотуризму, сільського (зеленого) туризму як форм активного відпочинку, залучення інвестицій для розвитку туризму та проведення заходів екологічного збереження навколишнього середовища.

За останні 10 років з метою забезпечення потреб населення в рекреаційних ресурсах в області проведені значні роботи зі створення регіональних ландшафтних парків:

Регіональний ландшафтний парк “Прип’ять -Стохід” – 21600 га, створений у 1995 році на території Зарічненського району. Цей парк є одним з найунікальніших природних комплексів як в Україні, так і у східній Європі. Особливо привабливими є озера з піщаними берегами, річки Прип’ять та Стохід, які нагадують дельту Дунаю. Найбільшу цінність цього ландшафтного парку складають рідкісні види флори та фауни, які занесені до Червоної книги України.

Особливу ботанічну цінність має *“Надслучанський” регіональний ландшафтний парк* – 17271 га, який створений у 2000 році і розташований на території Березнівського району. Територія парку має велике естетичне, рекреаційне і екологічне значення, що пов’язано із мальовничістю ландшафтів, високою залісненістю та придатністю лісів для оздоровлення населення, наявністю значної водної артерії – річки Случ та її приток. В агоме місце в районі займає „Березнівський дендропарк” площею 30га, над створенням унікальної рослинності якого вже 20 років працюють викладачі та студенти Березнівського лісового коледжу, в ньому росте понад 900 видів різноманітних порід дерев. Тут зростають 77 рідкісних видів рослин, у тому числі – 1 вид Європейського Червоного списку, 19 – занесених до Червоної книги України, 57 - регіонально рідкісних видів. Окрім характерних для цієї

зони рослин, тут ростуть екзотичні представники з Далекого Сходу, Сибіру, Криму, Кавказу, Середньої Азії, Америки, Японії, Китаю. На території парку є можливість успішного здійснення різних форм екологічного виховання в зв'язку з різноманітністю, цінністю та красою природи. Парк приваблює багатьох людей як із Рівненщини, так і з інших куточків України.

Регіональний ландшафтний парк "Дермансько-Мостівський" – 19837 га, створений у 2002 році і розташований на території Здолбунівського району. Флора парку відзначається багатством та різноманітністю. Зокрема, 31 вид занесений до Червоної книги України, 1 – до Світового та Європейського Червоних списків. На території парку є історико-краєзнавчі пам'ятки. Створення цього парку дозволило, одночасно із збереженням традиційного господарювання, розвивати нові види діяльності – рекреацію і туризм, та зберегти унікальні типові природні комплекси та історико-культурні пам'ятки старовинного Дерманя та інших населених пунктів.

Державним управлінням охорони навколишнього природного середовища в Рівненській області розпочато роботу зі створення національного природного парку „Нобельський”, що дасть можливість зберегти унікальні ландшафти краю, здійснювати науково-освітню та еколого-просвітницьку діяльність. Створення парку стане поштовхом для розвитку інфраструктури краю, зеленого туризму, а також дасть можливість залучати кошти власних та іноземних інвесторів для будівництва доріг, готельних комплексів, об'єктів обслуговування туристів.

25 вересня 2009 р. на черговому засіданні сесії Рівненської обласної ради була затверджена „Програма розвитку природно-заповідного фонду та формування регіональної екологічної мережі Рівненської області на 2010-2020 рр.” Для формування у населення екологічної культури, підвищення екологічної свідомості, популяризацію територій та об'єктів природно-заповідного фонду, за ініціативи держуправління було підготовлено та видано науково-популярне видання „Природно-заповідний фонд Рівненської області” (табл. 2.7 і 2.8).

Таблиця 27 – Розподіл територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) за їх значенням, категоріями та типами (станом на 1.01.2010 року)

Категорії об'єктів ПЗФ	Об'єкт ПЗФ									% площ окремих категорій до загальної площі ПЗФ
	заальнодержавного значення			місцевого значення			разом			
	кількість, од.	площа, га		кількість, од.	площа, га		кількість, од.	площа, га		
	усього	утч. надан в госп. користув.		усього	утч. надан в госп. користув.		усього	утч. надан в госп. користув.		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
І Природні заповідники	1	4289	4289	-	-	-	1	4289	4289	23,3
Ботанічні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Національні природні парки	1	5483	-	-	-	-	-	5483	-	3
Регіональні ландшафтні парки	-	-	-	3	5808	-	3	5808	-	32,3
Заказники всього	13	1670	-	112	5904,3	-	125	1064,3	-	39
У тому числі:										
ландшафтні	1	95	-	10	201,2	-	11	316,2	-	-
лісові	1	110	-	16	2142,8	-	17	2252,8	-	-
селекційні	8	12301	-	38	32466	-	46	44767	-	-
заальнодержавні	1	100	-	6	107	-	7	713	-	-
середньомісцеві	-	-	-	9	1556,3	-	9	1556,3	-	-
середньомісцеві	-	-	-	16	344	-	16	344	-	-
місцеві	-	-	-	2	325	-	2	325	-	-
підприємств	2	3304	-	11	2442	-	13	5746	-	-
заальнодержавні	-	-	-	4	2460	-	4	2460	-	-
гірських	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
карстово-геологічні	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
І пам'ятки природи всього	8	4012	-	56	3943	-	64	8145	-	0,4
У тому числі:										
комплексні	1	91	-	13	1145	-	14	1236	-	-
селекційні	4	2432	-	29	2208	-	33	464	-	-
зоологічні	1	13	-	-	-	-	1	13	-	-
підприємств	2	73	-	12	562	-	14	1292	-	-
геологічні	-	-	-	2	28	-	2	28	-	-
Заповідні урочища	-	-	-	96	3188,2	-	96	3188,2	-	1,8
Ботанічні сади	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дендрологічні парки	1	295	-	-	-	-	1	295	295	0,01
І вихідні пам'ятки садово-паркового мистецтва	2	39	-	12	128	-	14	167	-	0,1
Зоологічні парки	1	11,6	-	-	-	-	1	11,6	11,6	0,006
РАЗОМ	27	6457,6	4289	29	11632,8	-	36	18120,4	4289	100

Таблиця 2.8 – Динаміка структури природно-заповідного фонду

Рівненської області

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	на 01.01.2005 року		на 01.01.2006 року		на 01.01.2007 року		на 01.01.2008 року		на 01.01.2009 року	
	кількість	площа,	кількість	площа,	кількість	площа,	кількість	площа,	кількість	площа,
	од.	га	од.	га	од.	га	од.	га	од.	га
Природні заповідники	1	42289	1	42289	1	42289	1	42289	1	42289
Біосферні заповідники	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Національні природні парки	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Регіональні ландшафтні парки	3	58708	3	58708	3	58708	3	58708	3	58708
Заказники загальнодержавного значення	13	16712	13	16720	13	16720	13	16720	13	16720
Заказники місцевого значення	98	46249,5	110	47789	110	47789	110	47789	110	47789
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	8	391	8	420,2	8	420,2	8	420,2	8	420,2
Пам'ятки природи місцевого значення	41	325,4	56	394,3	56	394,3	56	394,3	56	394,3
Заповідні урочища	85	2853,9	96	3188,2	96	3188,2	96	3188,2	96	3188,2
Ботанічні сади загальнодержавного значення	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ботанічні сади місцевого значення	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Дендрологічні парки загальнодержавного значення	1	29,5	1	29,5	1	29,5	1	29,5	1	29,5
Дендрологічні парки місцевого значення	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Зоологічні парки загальнодержавного значення	1	11,6	1	11,6	1	11,6	1	11,6	1	11,6
Зоологічні парки місцевого значення	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	2	39	2	39	2	39	2	39	2	39
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	11	121	12	128	12	128	12	128	12	128
РАЗОМ	269	167730,9	303	169716,8	303	169716,8	303	169716,8	303	169716,8
Фактична площа ПЗФ *	269	167730,9	303	169716,8	303	169716,8	303	169716,8	303	169716,8
% фактичної площі ПЗФ від площі АТО		8,4		8,5		8,5		8,5		8,5

Примітка: * - сумарна площа територій та об'єктів ПЗФ без урахування площі тих об'єктів ПЗФ, що входять до складу територій інших об'єктів ПЗФ.

Особливе місце у рекреаційному комплексі області посідають зелені зони та зони відпочинку, створені поблизу крупних населених пунктів і

призначені для короткотермінового (переважно одноденного) відпочинку громадян. Як правило, такі зони розташовуються на берегах річок та водойм, у лісових або лісопаркових смугах. За рівнем та інтенсивністю рекреаційного навантаження виділяються такі зони поблизу обласного центру – Решуцька, в околицях сіл Решуцьк і Ходоси, та Новоставська (поблизу Клевані). Загальна площа зелених зон в області перевищує 65,7 тис.га.

Отже, у області є велика кількість сприятливих для відпочинку, оздоровлення, туризму ландшафтів і природно-територіальних комплексів. Разом із іншими рекреаційними ресурсами вони створюють передумови для розвитку рекреаційного господарства, дають підстави сподіватися, що на території області рекреація згодом переросте у потужну індустрію відпочинку, фізичного й духовного оздоровлення, глибокого національного самоусвідомлення і самоствердження, екологічної освіти і виховання рекреантів.

2.2. Матеріально-технічна база та інфраструктура розвитку рекреаційного підприємництва

Важливими елементами в структурі туризму, що становлять матеріально-технічну базу галузі й визначають склад, особливість і якість туристського продукту, є засоби розміщення, високий розвиток яких здатний збільшити в'їзний потік туристів і, навпаки, низький їх розвиток може стати причиною зниження туристської активності і спаду конкурентоспроможності туристсько-рекреаційного потенціалу регіону.

Засоби розміщення включають у систему туристсько-рекреаційних ресурсів території, оскільки вони можуть не тільки виступати нічліжною базою туризму, а й створювати свій власний повноцінний туристський продукт.

Систему закладів розміщення туристів формують об'єкти, що регулярно або час від часу надають споживачеві послуги з тимчасового розміщення. Відповідно до [1] розрізняють засоби колективного та індивідуального розміщення. До колективних засобів віднесено 31 вид об'єктів (готелі,

агроготелі, бази відпочинку, будинки відпочинку, мотелі, профілакторії, санаторії та інші), у переліку індивідуальних засобів розміщення – 12 позицій (бунгало, гостьова кімната, гостьова квартира, дача, котедж, сільський будинок та інші) [1].

Готельне господарство є важливою складовою рекреаційної індустрії Рівненської області. У цій сфері функціонують як підприємці-фізичні особи, так і підприємницькі структури (юридичні особи). Зокрема, функціонує 16 готелів та аналогічних засобів розміщування, які належать підприємницьким структурам. Функціонує 36 готельних закладів, які належать підприємцям-фізичним особам (дод. А). За першим показником Рівненська область поступається майже всім регіонам України і належить до групи, в яку входять Кіровоградська, Тернопільська, Вінницька та Чернівецька області. Незначна кількість готельних закладів у цьому регіоні пояснюється тим, що не розвиненою є інфраструктура туристично-оздоровчої діяльності через низьку інвестиційну активність суб'єктів рекреаційного підприємництва.

За показником готельних закладів, які належать фізичним особам-підприємцям, Рівненська область є також одним із аутсайдерів. Це пов'язано з тим, що існуючий потік туристів повністю здатні прийняти готельні заклади регіону, які функціонують ще з радянських часів. Розбудова готельного господарства пов'язується з підвищенням інвестиційної привабливості рекреаційного бізнесу у регіонів в цілому.

У готелях та аналогічних засобах розміщування юридичних осіб у 2013 році розміщувалися 58 тис. осіб, у фізичних осіб-підприємців – 68 тис. осіб (дод. Б). За даними показниками Рівненська область випереджає значну кількість регіонів, у тому числі Вінницьку, Житомирську, Запорізьку, Кіровоградську, Луганську, Миколаївську, Сумську, Херсонську та Чернівецьку. Це свідчить про те, що не зважаючи на незначну кількість готельних закладів Рівненська область демонструє вищу за середній рівень по країні ефективність діяльності даних суб'єктів рекреаційної індустрії.

При цьому у Рівненській області середня місткість готелів та аналогічних засобів розміщування юридичних осіб становить 69,1 особи, фізичних осіб-

підприємців – 20,4 особи (дод. В). Виходячи з цього, перспективи нарощення кількості відвідувачів готельних закладів пов'язується із збільшенням кількості готельних закладів, які належать фізичним особам-підприємцям, оскільки останні є більш мобільними і легше адаптуються до коливань ринкової кон'юнктури. Високий рівень ефективності використання готельних площ при відносно невеликій кількості готельних закладів пояснюється також тим, що у Рівненській області один з найвищих по Україні коефіцієнт використання місткості готелів та аналогічних засобів розміщування, зокрема по юридичних особах він становить 0,27, по фізичних особах – 0,29.

Важливим показником результативності діяльності готельних закладів виступають фактичні витрати на 1 ліжко-день в середньому за рік в готелях та аналогічних засобах розміщування (дод. Г). У Рівненській області по юридичних особах у 2013 році вони становили 238,2 грн., по фізичних особах-підприємцях – 149,8 грн. Це одні з найнижчих показників в розрізі регіонів України. Це пов'язано з тим, що рівень цін на відповідні послуги у Рівненській області є дещо нижчим від середньоукраїнського. Для порівняння фактичні витрати на один ліжко-день в готелях та неаналогічних засобах розміщування юридичних осіб у Донецькій області вищий більш ніж у 2 рази ніж у Рівненській. Високий рівень даного показника також спостерігається у Івано-Франківській та Львівській областях, де сконцентрована лєвова частка рекреаційного потенціалу України.

У 2013 році доходи від надання послуг в готелях та аналогічних засобах розміщення юридичних осіб у Рівненській області склали 26,3 млн. грн., в готелях та аналогічних засобах розміщування фізичних осіб-підприємців склали 11,8 млн. грн (дод. Д). В цілому це відповідає середньоукраїнському рівню за винятком регіонів, які відзначаються найвищим рівнем розвитку рекреаційної інфраструктури та регіонів з підвищеною урбанізацією.

На сьогодні в області не сформувалася відповідна система закладів розміщення туристів. Зокрема, показники готельних послуг, наведені у табл. 2.9., свідчать, що за останнє десятиліття практично відсутні зміни кількості готелів при зростанні їх номерного фонду та одноразової місткості. Кількість

приїжджих, що обслуговувались, мала тенденцію до зростання у період 2000-2006 рр. У 2013 році порівняно з попередніми періодами значно підвищилися показники розвитку готельного господарства якраз за рахунок розширення кількості фізичних осіб-підприємців, які вийшли на ринок готельних послуг.

Таблиця 2.9 – Розвиток готельного господарства у Рівненській області*

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2013
Кількість готелів та інших місць для тимчасового проживання	23	20	19	21	22	22	22	23	22	23	23	35
Кількість номерів	1018	886	868	1286	1221	1200	1196	1241	1114	1165	1175	1622
Житлова площа всіх номерів, тис.м ²	15,9	14,5	14,0	22,0	22,6	22,4	22,3	23,8	23,5	24,2	23,7	25,7
Одноразова місткість, місць	1833	1602	1547	2590	2541	2519	2503	2675	2624	2760	2686	2822
Обслужено приїжджих, тис. осіб	66,4	81,8	65,5	88,5	87,8	90,7	95,9	89,9	73,6	60,5	63,1	80,7
Забезпеченість готелями, місць на 1000 жителів	1,6	1,4	1,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3	2,3	2,4	2,3	2,5
Коефіцієнт використання місткості	0,19	0,34	0,39	0,31	0,30	0,35	0,31	0,21	0,24	0,19	0,23	0,24

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

У територіальному розрізі 34% потужностей готелів розміщені у обласному центрі, ще 13% зосереджено у трьох найбільших містах області (м. Дубно, м. Кузнецовськ, м. Острог) (табл. 2.10).

Рівень забезпеченості готелями у області близький до середнього по Україні (2,3 місця на 1000 жителів) та повільно зростає. Далекими від оптимальних є показники завантаженості готелів, які в останні роки знижуються. В середньому в Україні коефіцієнт використання місткості – 0,3. Оптимальним вважається рівень 0,6-0,8, який забезпечує необхідний рівень рентабельності, а межею виживання вважається 0,4. Найвищі показники використання місткості (понад 0,4) мають готелі м. Здолбунова (потужний залізничний вузол) та м. Кузнецовська (місто-супутник Рівненської АЕС). Найнижчі показники (до 0,1) зафіксовано у північних районах: Зарічненському, Рокитнівському, Сарненському, Березнівському.

Отже, в області наявні суттєві проблеми, які пов'язані із низьким рівнем забезпеченості регіону готелями, їх концентрацією у обласному центрі та низькими показниками використання місткості у районах із поганою

транспортною доступністю.

Таблиця 2.10 – Туристичні заклади Рівненської області за видами*

№	Адміністративно – територіальні одиниці	Туристичні заклади							
		Всього		готелі		Мотелі		кемпінги	
		од	тис.місць	од	тис.місць	од	тис.місць	Од	тис.місць
1	Березнівський район	1	0,029	1	0,029	-	-	-	-
2	Володимирецький район	-	-	-	-	-	-	-	-
3	Гощанський район	2	0,031	1	0,012	1	0,019	-	-
4	Демидівський район	1	0,007	1	0,007	-	-	-	-
5	Дубенський район	3	0,018	-	-	3	0,018	-	-
6	Дубровицький район	1	0,037	1	0,037	-	-	-	-
7	Зарічненський район	1	0,022	1	0,22	-	-	-	-
8	Здолбунівський район	1	0,033	1	0,033	-	-	-	-
9	Корецький район	2	0,024	1	0,020	1	0,004	-	-
10	Костопільський район	3	0,083	3	0,083	-	-	-	-
11	Млинівський район	-	-	-	-	-	-	-	-
12	Острозький район	1	0,012	-	-	1	0,012	-	-
13	Радивилівський район	1	0,072	1	0,072	-	-	-	-
14	Рівненський район	8	0,295	5	0,173	2	0,076	1	0,046
15	Рокитнівський район	1	0,041	1	0,041	-	-	-	-
16	Сарненський район	4	0,133	4	0,133	-	-	-	-
17	м. Дубно	4	0,092	4	0,102	-	-	-	-
18	м. Кузнецовськ	1	0,231	1	0,231	-	-	-	-
19	м. Остріг	4	0,090	4	0,090	-	-	-	-
20	м. Рівне	13	0,522	13	0,518	1	0,004	-	-
	Всього по області	52	1,77	43	1,77	9	0,13	1	0,046

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

Кількість закладів санаторно-курортного типу у області станом на 2010 рік становить 22 одиниці, з них 9 – санаторії, 5 – санаторії-профілакторії, 8 – бази та інші заклади відпочинку. Найвідоміші серед них – санаторії “Червона калина”, “Горинь”, “Хрінники” та база відпочинку „Сосновий бір”.

Санаторії являють собою лікувально-профілактичні заклади, що розміщуються у місцях з цінними курортологічними ресурсами (клімат, мінеральні води та ін.), які поєднуються з лікувальною фізкультурою, дієтичним харчуванням, фізіотерапією тощо. В області функціонує 9 санаторно-курортних закладів місцевого значення, у тому числі 5 спеціалізованих санаторіїв системи Міністерства охорони здоров’я України: санаторій “Горинь” у смт. Степань (306 місць); санаторій “Червона калина” поблизу с. Жобрин Рівненського району; порівняно невеликий (50 місць) санаторій “Корець” у однойменному місті, де на основі радонових вод здійснюється лікування опорно-рухового

апарату, неврологічних патологій, серцево-судинних захворювань тощо. Особливе місце у санаторній групі області посідає *туберкульозний санаторій* поблизу Костополя, призначений для лікування легеневих хвороб, розрахований на одночасне перебування 100 чол.

До лікувально-профілактичних закладів області відносяться і 5 санаторіїв-профілакторіїв, в яких лікування і оздоровлення здійснюється без відриву від виробництва. Саме тому ці заклади територіально наближені до промислових, сільськогосподарських та інших виробничих об'єктів, навчальних центрів тощо. Санаторії-профілакторії теж орієнтуються не тільки на сучасне медичне й оздоровче обладнання, але й на використання оздоровчих особливостей оточуючого природного середовища. Один з найбільших в області санаторіїв-профілакторіїв (150 місць) створений для оздоровлення працівників Рівненської АЕС у м. Кузнецовськ. Крім того, такі ж заклади функціонують поблизу сіл Хотин (АО "Азот", 100 місць) та Новостав (Облводоканал, 100 місць), що у Рівненському районі, в околицях Дубровиці (бавовнопрядильна фабрика, 50 місць) та Костополя (домобудівний комбінат, 50 місць) (табл. 2.11).

Більшість крупних підприємств та навчальних закладів області мають власні будинки та бази відпочинку, розміщення яких теж орієнтується на місцевості з багатими рекреаційними ресурсами, проте тут, як правило, не передбачається лікувальної програми. Вони мають різну ємність, різне відомче підпорядкування та різні умови відпочинку. Проте через економічні негаразди на підприємствах значна частина баз і будинків відпочинку була тимчасово законсервована, а деякі зовсім припинили існування.

Забезпечення санаторно-курортним лікуванням населення, що постраждало внаслідок аварії на ЧАЕС, здійснюється в оздоровчих закладах місцевого та державного значення. Щороку майже 90 тис. дітей області охоплюються різними формами оздоровлення та відпочинку. Зокрема, у 2005 році оздоровлено 86,4 тис. дітей, у тому числі 29,8 тис. дітей в санаторно-курортних закладах, у цьому році – відповідно 88,1 тис. дітей та 34,3 тис. дітей.

Таблиця 2.11 – Рекреаційні заклади за видами*

№	Райони області	Рекреаційні заклади							
		Всього		будинки та пансіонати відпочинку		бази відпочинку		дитячі оздоровчі табори	
		одиниць	тис. місць	одиниць	тис. місць	одиниць	тис. місць	Одиниць	тис. місць
1	Березнівський	-	-	-	-	-	-	-	-
2	Володимирецький	2	0,464	1	0,412	1	0,052	-	-
3	Гощанський	1	0,400	-	-	-	-	1	0,400
4	Демидівський	6	0,529	-	-	5	0,379	1	0,150
5	Дубенський	2	1,500	-	-	-	-	2	1,500
6	Дубровицький	-	-	-	-	-	-	-	-
7	Зарічненський	-	-	-	-	-	-	-	-
8	Здолбунівський	-	-	-	-	-	-	-	-
9	Корецький	1	0,016	-	-	1	0,016	-	-
10	Костопільський	4	0,235	3	0,200	1	0,035	-	-
11	Млинівський	1	0,030	-	-	1	0,30	-	-
12	Острозький	1	0,280	-	-	-	-	1	0,280
13	Радивилівський	2	0,360	-	-	-	-	2	0,360
14	Рівненський	9	1,444	3	0,420	2	0,064	4	0,960
15	Рокитнівський	-	-	-	-	-	-	-	-
16	Сарненський	2	0,296	1	0,256	1	0,040	-	-
17	м.Дубно	-	-	-	-	-	-	-	-
18	м.Кузнецовськ	-	-	-	-	-	-	-	-
19	м.Острог	-	-	-	-	-	-	-	-
20	м.Рівне	-	-	-	-	-	-	-	-
	Всього по області	31	5,55	7	1,29	12	0,886	11	3,65

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

На території області розміщуються дві крупні туристські бази – «Стир», поблизу с.Хрінники Млинівського району, та «Райдуга», на березі Білого озера (Володимирецький район) (табл. 2.12).

За період з 1995 року добре проглядається тенденція до скорочення чисельності санаторно-курортних та оздоровчих закладів. З 1999 року не функціонують будинки і пансіонати відпочинку. Кількість санаторіїв до 2006 року скоротилася до 9 і залишається незмінною до тепер.

Санаторіїв-профілакторіїв у області налічується лише 4, хоча ще у 2000 році їх кількість налічувала 9. Особливо стрімко скоротилася кількість баз та інших закладів відпочинку та відповідно кількість місць у них (з 1234 місць у 2000 році до 694 місць у 2013 р.).

Таблиця 2.12 – Санаторно-курортні та оздоровчі заклади*

	Санаторії та пансіонати з лікуванням ¹		Санаторії-профілакторії ¹		Будинки і пансіонати відпочинку ¹		Бази та інші заклади відпочинку ¹		Дитячі оздоровчі табори	
	Усього	у них ліжок	усього	у них ліжок	Усього	у них місць	усього	у них місць	Усього	у них місць
1995	7	859	10	815	2	37	21	1705	42	3008
1996	7	876	10	765	2	37	21	1647	40	3217
1997	8	1150	9	655	2	37	22	1999	33	3350
1998	9	1530	8	600	2	12	23	2344	131	3310
1999	10	1721	9	783	–	–	21	2391	21	1510
2000	9	1324	9	830	–	–	22	1234	27	2840
2001	11	1914	9	519	–	–	22	1278	24	2940
2002	12	2368	7	515	–	–	18	938	66	2180
2003	11	1979	7	586	–	–	17	1288	137	2255
2004	13	2714	7	630	–	–	15	865	535	2060
2005	10	1478	6	494	–	–	14	1257	535	2577
2006	9	1378	6	419	–	–	11	1863	511	1905
2007	9	1284	6	422	–	–	10	1583	472	2105
2008	9	1284	6	415	–	–	8	1174	559	2165
2009	9	1284	5	379	–	–	9	1486	585	1720
2013	8	1650	4	298	–	–	7	696	575	1675

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

У той же час за показниками місткості санаторно-курортних та оздоровчих закладів тенденції дещо інші (табл. 2.13).

Таблиця 2.13 – Стан санаторно-курортного господарства у Рівненській області на 2013 р.*

Заклади	Кількість закладів			Кількість місць у них			Кількість оздоровлених, тис. осіб		
	1995 р.	2010 р.	2013 р.	1995 р.	2010 р.	2013 р.	1995 р.	2010 р.	2013 р.
Санаторії	7	9	8	859	1284	1650	10,1	8,5	15,6
у т.ч. дитячі	3	5	4	195	620	784	1,1	1,3	5,2
Санаторії-профілакторії	10	5	4	815	362	298	9,4	4,7	2,6
Бази та інші заклади відпочинку	21	8	7	1705	1156	696	7,8	10,8	4,6
Всього	48	22	23	3625	2802	3428	27,4	24,0	28,0

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

Якщо порівнювати 2010 рік з 1995 роком, то видно, що загальна місткість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням зросла на 49,5%. Місткість санаторіїв-профілакторіїв змінювалася приблизно такими ж темпами, як і

кількість цих закладів. Темпи зменшення місткості баз та інших закладів відпочинку були значно меншим за темпи зміни їх кількості: у той час як кількість вказаних закладів зменшилася на 61,9%, їх місткість скоротилася лише на 32,2%.

В рекреаційній системі області помітне місце займають дитячі оздоровчі табори, яких у області станом на 2010 рік налічувалося 577 одиниць із кількістю місць у них 2225. Проте практично всі вони належать до літніх пришкільних таборів з денним перебуванням, які не мають умов для стаціонарного відпочинку дітей та повноцінної рекреації. Шість таборів працюють цілорічно, а решта розрахована на сезонну діяльність. Основна маса дитячих таборів зосереджується поблизу сіл Олександрія і Хотин на берегах Горині, а решта - у мальовничих куточках південних районів області (Корецькому, Острозькому та Радивилівському та в дещо меншій мірі – у Рівненському, Дубенському, Демидівському). Розміщення діючих та спорудження нових таборів на Рівненщині лімітується умовами території, що постраждала внаслідок чорнобильської аварії, в зв'язку з чим всі вони концентруються у лісостеповій частині області і відсутні у районах на північ від Рівненського та Гощанського.

Отже, у області впродовж останніх 15 років паралельно відбувалися два процеси: скорочення кількості закладів санаторно-курортної сфери та укрупнення тих, що продовжують функціонувати до тепер. Таким чином, станом на 2010 рік у галузі сформувалася така структура: на санаторії припадає 40,9% закладів та 45,8% місць, на санаторії-профілакторії відповідно 22,7% та 41,3%, а на бази та інші заклади відпочинку – 36,4% та 12,9% відповідно. Отже, найбільше значення для розвитку санаторно-курортної сфери області мають санаторії та пансіонати з лікуванням.

У потужностях санаторно-курортного комплексу України санаторно-курортні заклади Рівненської області становлять незначну частку. На область припадає 1,76% санаторіїв та пансіонатів з лікуванням, 2,1% санаторіїв-профілакторіїв, 0,4% баз та інших закладів відпочинку, 3,3% дитячих оздоровчих таборів. За фінансово-економічними показниками та рівнем

використання потужностей області теж займає одні з останніх позицій у країні. Так, частка Рівненщини за кількістю оздоровлених ледь сягає 1% від усього по Україні, причому іноземці становлять менше 1% від усіх рекреантів. На санаторії і профілакторії області припадає 1,6% доходів від діяльності таких закладів України. Коефіцієнт використання місткості санаторно-курортних та оздоровчих закладів області становить менше 0,4, тобто перебуває на межі рентабельності.

Потенціал закладів курортно-оздоровчого туризму Рівненського регіону відзначається значними територіальними диспропорціями (рис. 2.1).

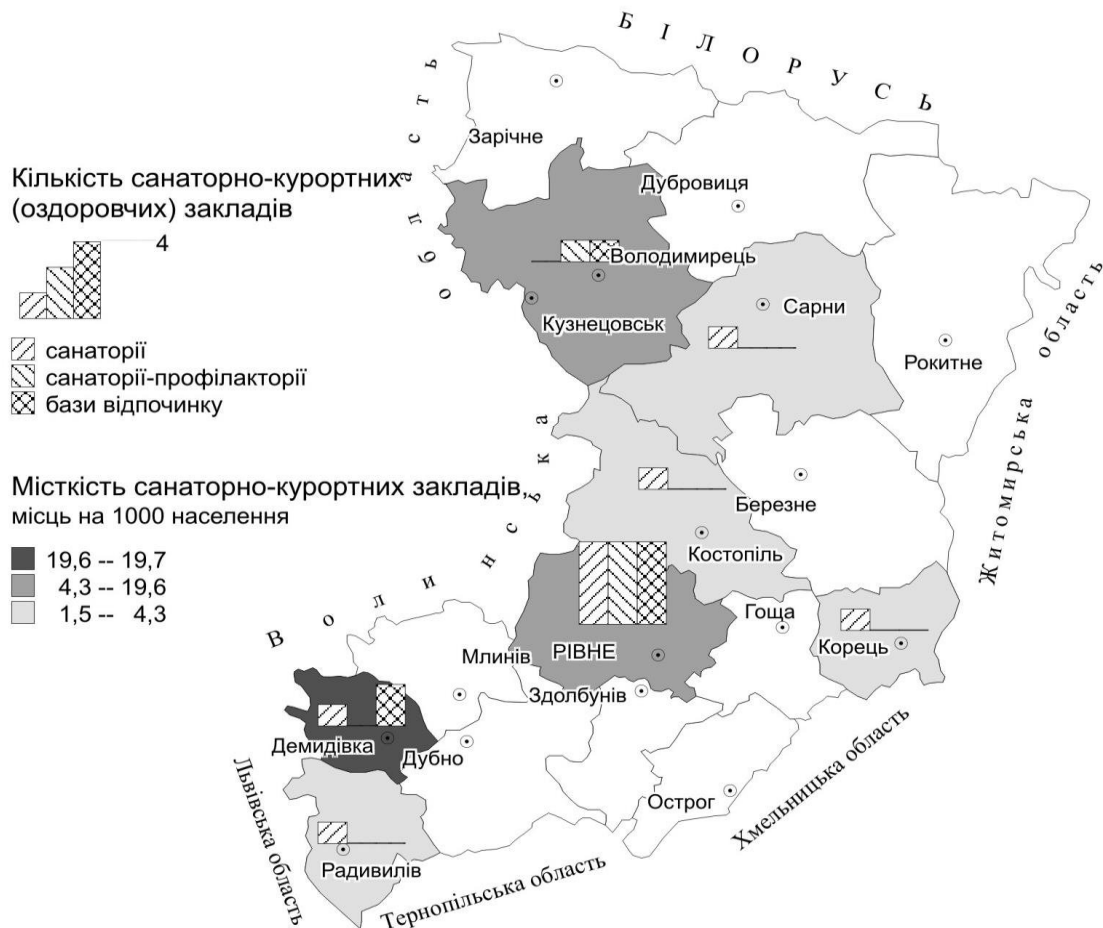

Рисунок 2.1 – Територіальна організація санаторно-курортної сфери Рівненської області

Обмеженою є інформація про приватні засоби розміщення. У області працює 90 агросадиб, загальна місткість яких становить близько 400. Найбільше туристів відпочиває у Березнівському, Демидівському та

Радивилівському районах. Послуги сільського зеленого туризму надають і у агросадибах у інших районах області (Володимирецькому, Гошанському, Дубенському, Дубровицькому, Зарічненському, Корецькому, Здолбунівському, Костопільському, Острозькому та Рівненському). Проте, приватні помешкання інколи не гарантують відповідного рівня безпеки проживання й санітарно-гігієнічних умов, часто працюють на тіньовому ринку, тому мають обмежені можливості для відкритого просування послуг, або ж займають на ринку пасивну позицію.

Таким чином, в організації засобів розміщення Рівненської області існує ряд проблем і диспропорцій, які потребують вирішення. При цьому, напрямки удосконалення існуючої мережі слід узгоджувати із видовою структурою рекреаційно-туристичних ресурсів (рис. 2.2).

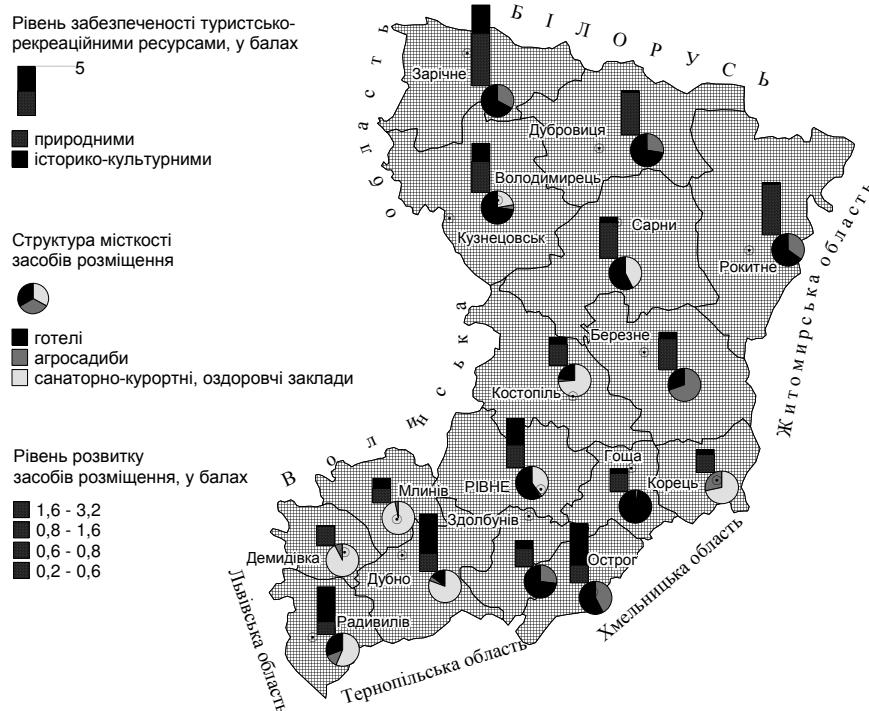

Рисунок 2.2 – Рекреаційно-туристичні ресурси Рівненської області

Зокрема, для районів, де яскраво виражена їх природна складова, актуальним є стимулювання розвитку баз відпочинку, гостьових будинків, кемпінгів, мотелів, пансіонатів, туристських баз, хостелів, агросадиб, які придатні для організації природоорієнтованих видів туризму. Для Острозького району актуальним є розширення потужностей готелів, агроготелів,

туристських комплексів, які забезпечуватимуть потреби пізнавального, ділового, сакрального, ностальгійного, освітнього та інших видів туризму.

Зауважимо, що розбудову мережі закладів розміщення туристів слід проводити лише паралельно із покращенням транспортної доступності туристичних центрів та активним маркетингом території, завдання якого – формувати та постійно підтримувати позитивний туристичний імідж Рівненської області.

Рівненська область має вдале територіально-географічне розташування з високою транзитною спроможністю. Транспортне обслуговування господарського комплексу і населення області забезпечується трьома видами транспорту – автомобільним, залізничним і повітряним. У внутрішніх і зовнішніх перевезеннях провідну роль відіграють залізничний і автомобільний транспорт.

Важливою інфраструктурною ланкою рекреаційного підприємництва є система перевезення пасажирів, яка представлена залізничним, автомобільним та тролейбусним транспортом. В останні роки спостерігається поступове скорочення перевезення пасажирів залізничним транспортом. Якщо у 2006 році перевозилося 7,5 млн. пасажирів, то у 2013 цей показник знизився до 6,4 млн. Причиною скорочення обсягів перевезення пасажирів залізничним транспортом стало те, що громадяни почали надавати перевагу автомобільному транспорту. Якщо у 2005 році автомобільним транспортом перевозилося 92,7 млн., то у 2013 році – 98,9 млн. пасажирів. За останні роки спостерігається інтенсивне скорочення перевезення пасажирів тролейбусним транспортом. Це пов'язано з тим, що цей вид транспорту перебуває у комунальній власності і не має достатнього обсягу інвестиційних ресурсів для модернізації парку тролейбусів (табл. 2.14).

Мережа автомобільних доріг загального користування Рівненської області станом на 01.09.2007 становить 5060,2 км, в тому числі з твердим покриттям 4988,7 км (98,6 %.), густина 232,3 км на 1000 км², із них: дороги державного значення - 605,7 км (100 % з твердим покриттям); дороги місцевого значення - 4454,5 км (98,3 % з твердим покриттям).

Таблиця 2.14 – Відправлення (перевезення) пасажирів за видами транспорту загального користування, тис.пас.^{2*}

	Залізничний	Автомобільний (автобуси) ¹	Тролейбусний
1995	13974,8	54075,4	14976,0
1996	11613,7	44428,5	21997,4
1997	11320,6	46216,2	30664,1
1998	10581,3	52948,7	36813,3
1999	9102,0	52853,1	40233,7
2000	8196,1	78917,1	36527,9
2001	8299,1	85697,2	35695,4
2002	8630,1	77236,9	33312,2
2003	8543,0	84088,0	26782,1
2004	8128,6	85949,9	30154,1
2005	7563,9	92733,6	31570,4
2006	7545,6	94425,5	33647,6
2007	7217,0	97433,9	29087,1
2008	7823,4	93889,3	30394,7
2009	6813,7	91568,4	33654,1
2010	6700,0	94000,0	29800,0
2011	6600,0	97900,0	27400,0
2012	6300,0	96000,0	25600,0
2013	6400,0	98900,0	20400,0

¹ з 2000р. – з урахуванням пасажирських перевезень, виконаних фізичними особами-підприємцями.

² Інформація щодо авіаційного транспорту конфіденційна відповідно до Закону України «Про державну статистику».

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

До числа найбільш благоустроєних і важливих для економіки області відносяться магістральні дороги Київ-Чоп, Київ-Ковель, Устилуг-Луцьк-Рівне, Доманове-Ковель-Чернівці-Мамалига, Городище-Рівне-Старокосятинів.

По території Рівненської області проходять 4 міжнародні транспортні коридори: Критський № 3 (Краковець – Львів – Рівне – Київ), Критський № 5 (Косин – Чоп – Львів – Рівне – Сарни – Мінськ), Європа – Азія (сумщений з Критським № 3), Балтійське море – Чорне море (Ягодин – Ковель – Луцьк – Тернопіль – порти Чорного моря). Загальна протяжність транспортних коридорів по території області складає 393 км, що становить 65 % від протяжності доріг державного значення.

Проте, є в області і райони з низькою транспортною доступністю (Дубровицький, Володимирецький, Березнівський), деякі з їх населених пунктів розміщені на відстані понад 50 км від головних автомобільних і залізничних

магістралей області. Найгіршою транспортною доступністю характеризуються західна частина Зарічненського та північно-східна частина Рокитнівського районів.

Перевезення пасажирів автомобільним транспортом загального користування на маршрутах в області здійснюють 23 юридичних та 236 фізичних осіб. Автобусна маршрутна мережа області нараховує 90 міських, 408 приміських та 290 міжміських маршрутів. На даний час, регулярним автобусним сполученням охоплені всі міста та 988 сіл, що становить 98,5 % від загальної кількості сільських населених пунктів області. Мережа автостанцій ВАТ «Рівненське підприємство автобусних станцій» включає 21 автостанцію.

В обласному центрі комунальним підприємством «Рівнеелектроавтотранс» експлуатується 73 тролейбуси. Експлуатаційна довжина тролейбусних ліній (в одноколіїному обчисленні) складає 60,3 км.

Загальна експлуатаційна довжина колій відокремленого підрозділу «Рівненська дирекція залізничних перевезень» по Рівненській області становить 688 км, з яких 21 % електрифіковані, густота 29,2 км на 1000 км². В області знаходиться 36 залізничних станцій. Залізничні вузли; Здолбунів, Рівне, Сарни.

Авіатранспорт області представлений Обласним комунальним підприємством «Міжнародний аеропорт Рівне» та ВАТ «Рівненська авіакомпанія «Універсал-Авіа». Міжнародний аеропорт Рівне є складним авіатехнічним комплексом, який призначений для приймання, обслуговування та випуску повітряних суден, забезпечення пасажирських та вантажних авіаційних перевезень. Може приймати літаки всіх типів. ВАТ «Рівненська авіакомпанія Універсал-Авіа» здійснює перевезення пасажирів і пошти літаками Л-410 УВП та Л-410 УВПЕ по Україні, близькому і далекому зарубіжжю, виконує ремонти і обслуговування авіаційної техніки.

Найбільша частка (66,6%) загального обсягу пасажирських перевезень припадає на автомобільний транспорт, яким скористалось 91,6 млн. пасажирів, з них 71,9 млн. перевезено фізичними особами-підприємцями.

Варто відмітити, що в області по річках Прип'яті, Горині і Стиру здійснюється вантажне судноплавство, а у південній частині області проходить

ділянка траси нафтопроводу „Дружба”.

Враховуючи те, що Рівненська область знаходиться на перетині важливих внутрішньоукраїнських та європейських транспортних шляхів, перспективними та такими, що потребують залучення інвестицій, є такі підгалузі, як будівництво автомагістралей та доріг загального користування, залізничний транспорт, повітряний транспорт, пасажирський автомобільний транспорт.

Наявність на території об'єктів роздрібної торгівлі та ресторанного господарства (ресторани, кафе, бари, їдальні тощо) є досить важливим показником, що характеризує рівень економічного розвитку регіону і визначає рівень обслуговування та забезпечення потреб не лише місцевих жителів, а й туристів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15 – Показники розвитку торгівлі у Рівненській області*

	Обсяг роздрібногo товарообороту підприємств (юридичних осіб), млн.грн. ¹	У тому числі питома вага, у % :		Темпи зростання обсягів роздрібногo товарообороту підприємств (юридичних осіб), у порівнянних цінах, %	Наявність об'єктів роздрібної торгівлі підприємств - юридичних осіб, одиниць	Наявність об'єктів ресторанного господарства (ресторани, кафе, бари, їдальні тощо) підприємств - юридичних осіб, одиниць
		продовольчих товарів	непродовольчих товарів			
1995	241,1	60	40	83,3	3375	870
1996	300,6	68	32	80,1	3413	890
1997	345,1	67	33	104,5	3474	1048
1998	302,0	61	39	80,9	3142	1078
1999	307,1	58	42	80,4	2411	950
2000	473,9	59	41	126,6	2214	935
2001	610,7	58	42	122,9	2081	881
2002	812,9	56	44	133,3	1991	837
2003	990,2	53	47	114,5	1881	796
2004	1262,8	48	52	112,8	1690	744
2005	1644,4	45	55	113,9	1737	677
2006	2092,6	43	57	119,0	1726	645
2007	2747,3	41	59	123,4	1727	642
2008	3853,4	38	62	116,1	1713	625
2009	3793,1	41	59	82,4	1611	593
2011	5545,2	39	61	146,2	1627	794
2012	6233,5	38	62	112,4	1604	793
2013	6667,5	26	64	107,0	1479	579

* розраховано за даними Головного управління статистики у Рівненській області

Характерним для Рівненської області є те, що найбільша частка підприємств роздрібної торгівлі та громадського харчування сконцентровані у великих містах та районних центрах.

Мережа зв'язку Рівненської області досить розвинена. Зростає рівень телефонізації населених пунктів, покриттям мобільного зв'язку різних операторів охоплено практично всю територію області.

В комплексі рекреаційно-туристичних ресурсів особливе місце займають розміщені в містах та селах культурно-історичні ресурси, що є залишками минулих епох суспільного розвитку. Вони служать передумовою для організації культурно-пізнавальних видів рекреаційних занять і оптимізують рекреаційну діяльність в цілому, виконуючи досить серйозні виховні функції. Утворені культурно-історичними об'єктами простори в певній мірі визначають локалізацію туристичних потоків і напрями екскурсійних маршрутів.

Рівненська область – історична земля, що має численні пам'ятки природи, архітектури, культури та унікальні об'єкти, аналогів яким нема у інших регіонах. Тут є і приваблива етнографічна база для розвитку сільського туризму: майстри з ткацтва, лозоплетіння, різьби по дереву, народної вишивки. Збереглися унікальні зразки фольклору та народних звичаїв.

В області функціонує два державні історико-культурні заповідники в м. Дубно, м. Острог та національний історико-меморіальний заповідник „Поле Берестецької битви” в с. Пляшева Радивилівського району.

У області на державному обліку перебуває 2933 об'єкти культурної спадщини, з них: 1088 – пам'яток археології (з них – 20 національного значення), 1761 – історії, 84 – монументального мистецтва, 352 пам'ятки архітектури та містобудування (з них – 109 національного значення).

Підсумовуючи результати аналізу природно-рекреаційних ресурсів та матеріально-технічної бази рекреаційної діяльності у Рівненській області, було обґрунтовано перспективні напрями розвитку туризму, до яких віднесено культурно-пізнавальний, паломницький, мисливський, активний та сільський туризм (рис. 2.3).

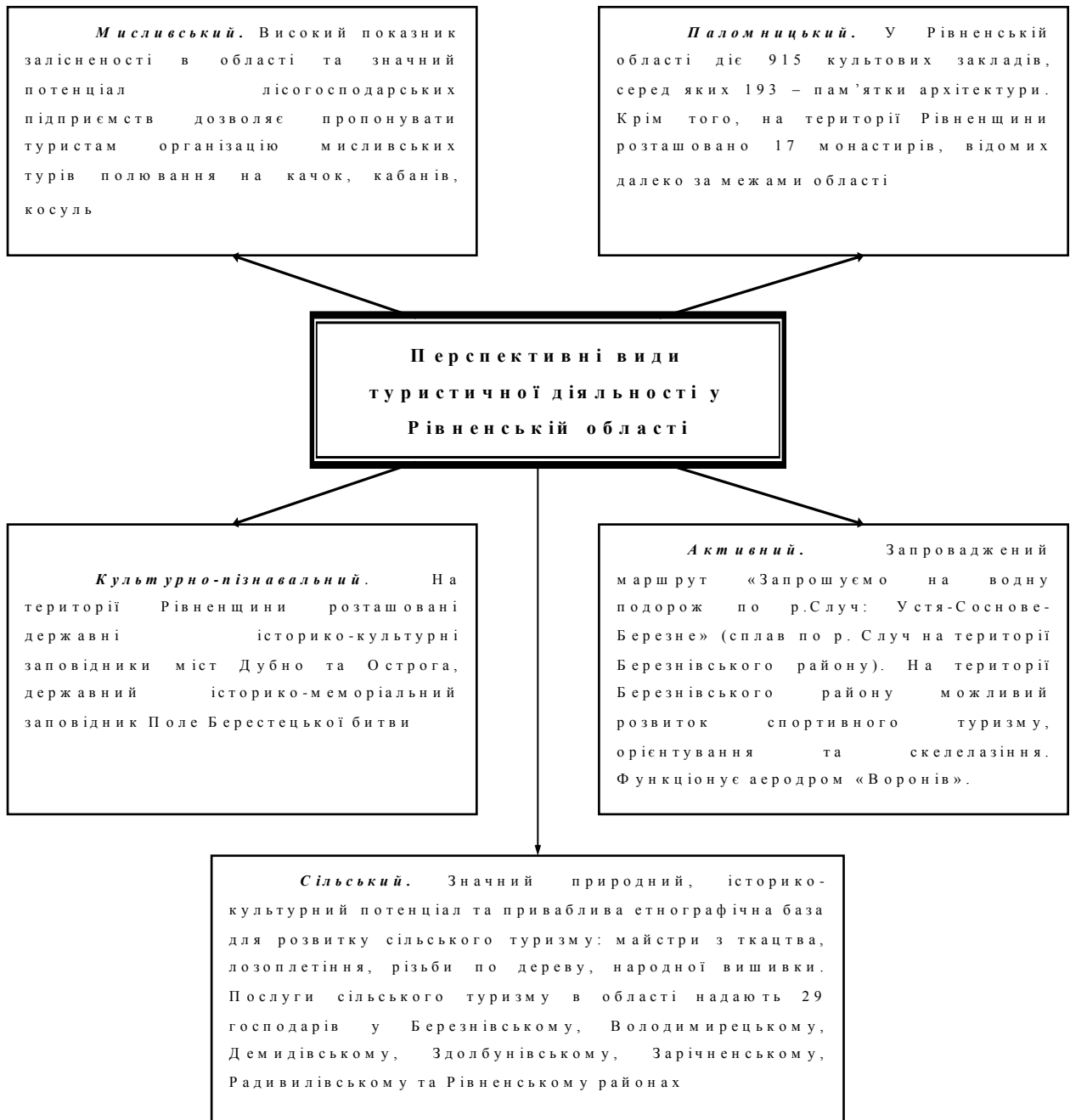

Рисунок 2.3 – Перспективні види туристичної діяльності у Рівненській області (розроблено автором)

Квінтесенцією фінансово-економічного стану суб'єктів рекреаційного підприємництва у Рівненській області є ефективність виробничо-господарської діяльності санаторію «Червона калина». За період з 2011 по 2014 рік на цьому підприємстві спостерігалось зниження ефективності використання виробничих запасів (табл. 2.16). Зокрема, коефіцієнт оборотності запасів знижувався в середньому щорічно на 9,3%, а кількість днів, необхідних для одного обороту запасів, зростала відповідно на 10,3%.

Таблиця 2.16 – Показники ділової активності та ліквідності санаторію «Червона калина»

Показники	2011	2012	2013	2014	Середньорічний приріст, %
Коефіцієнт оборотності запасів	8,608	6,091	6,649	6,415	-9,3
Кількість днів, необхідна для одного обороту запасів	42	60	55	57	10,3
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості (коефіцієнт оборотності за розрахунками)	12,626	23,027	12,396	11,627	-2,7
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	9,389	15,811	11,871	17,304	22,6
Коефіцієнт покриття (коефіцієнт загальної ліквідності)	1,806	2,146	1,355	1,962	2,8
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,882	0,792	0,820	1,120	8,3
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,139	0,257	0,342	0,406	43,1

Поряд із уповільненням оборотності запасів, в санаторії одночасно знижувався коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості та збільшувався коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, що вказує на тенденцію зниження грошового потоку на підприємстві, оскільки санаторій набагато швидше розраховувався із своїми заборгованостями, ніж оплачував послуги контрагентів. Тим не менше, даний фактор не вплинув на стан показника абсолютної ліквідності, котрий в середньому щорічно зростав на 43,1%.

Виходячи з даних, приведених в табл. 2.17, платоспроможність санаторію «Червона калина» впродовж наведеного періоду підтримувалась на високому рівні. Це підтверджується динамікою таких показників як наявність власних обігових коштів та чистий робочий капітал підприємства, що в середньому щорічно підвищувалися на 45,6 та 28,2% відповідно.

Коефіцієнт концентрації власного капіталу, хоч і демонстрував незначне зниження протягом 2011-2014 років, наближався до одиниці, а коефіцієнт концентрації позикового капіталу – до нуля (табл. 2.17).

Таблиця 2.17 – Показники платоспроможності та фінансової стійкості
санаторію «Червона калина»

Показники	2011	2012	2013	2014	Середньорічний приріст, %
Наявність власних обігових коштів	1 320	2 197	3 726	4 073	45,6
Наявність власних і довгострокових позикових джерел формування запасів і витрат (функціонуючий капітал)	1 320	2 197	3 726	4 073	45,6
Загальний розмір основних джерел формування запасів і витрат	1 320	2 197	3 726	4 073	45,6
Чистий робочий капітал підприємства	1 320	1 841	1 484	2 783	28,2
Коефіцієнт концентрації власного капіталу (коефіцієнт автономії)	0,949	0,951	0,921	0,939	-0,3
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,040	0,030	0,069	0,051	7,9
Співвідношення позикового і власного капіталу	0,042	0,031	0,075	0,054	8,3

Загалом, співвідношення позикового і власного капіталу показує на тотальне переваження у фінансуванні діяльності підприємства внутрішніх джерел (амортизації та нерозподіленого прибутку). Тим не менше, в даній ситуації підприємство не достатньо використовує ефект фінансового важеля, котрий надає додатковий приріст рентабельності підприємства при раціональному використанні позикових коштів.

Показники оборотності використовуваного капіталу санаторієм «Червона калина» продовжують доповнювати тенденції описані вище. Так в результаті акцентування менеджментом підприємства на використанні внутрішніх джерел фінансування діяльності санаторію, зростає значення коефіцієнту оборотності власного капіталу та знижується значення коефіцієнту оборотності залученого капіталу (табл. 2.18). Превалювання першого в структурі фінансування діяльності санаторію призводить до підвищення коефіцієнту оборотності усього використовуваного капіталу і відповідно зростанню періоду обороту залученого капіталу.

Таблиця 2.18 – Показники оборотності капіталу санаторію «Червона калина»

Роки	2011	2012	2013	2014	Середньорічний приріст, %
Коефіцієнт оборотності усього використовуваного капіталу	0,377	0,479	0,520	0,513	10,8
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0,398	0,496	0,549	0,545	11,1
Коефіцієнт оборотності залученого капіталу	9,389	13,693	10,387	8,572	-3,0
Період обороту залученого капіталу в днях	39	27	35	43	3,1

В результаті за період з 2011 по 2014 рік на підприємстві спостерігалось поступове зниження ряду показників ефективності виробничо-господарської діяльності (табл. 2.19).

Таблиця 2.19 – Показники ефективності діяльності санаторію «Червона калина»

Показники	2011	2012	2013	2014	Середньорічний приріст, %
Рентабельність продажу, %	-11,9	7,1	5,0	5,1	-15,8
Коефіцієнт оборотності активів	0,315	0,399	0,433	0,427	10,7
Рентабельність активів, %	-3,7	2,8	2,2	2,2	-12,8
Рентабельність капіталу (коефіцієнт прибутковості власного капіталу), %	-3,9	3,0	2,3	2,3	-11,8
Коефіцієнт фінансового левериджу (коефіцієнт фінансового важеля)	23,614	31,860	13,324	18,583	-7,7
Фондовіддача	-0,061	0,047	0,039	0,040	-8,1
Витрати на 1 грн. реалізованої (товарної) продукції	1,005	0,803	0,797	0,824	-6,4
Рентабельність продукції, %	-0,5	24,5	25,4	21,3	-6,7
Операційна рентабельність продажу, %	-11,9	7,1	5,0	5,1	-15,8
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,588	0,602	0,614	0,624	2,1

Зокрема, упродовж 2011-2014 років, цілий ряд стратегічно важливих показників діяльності підприємства (рентабельність продажу, рентабельність активів, рентабельність капіталу, коефіцієнт фінансового важеля, рентабельність продукції) демонструють поступове зниження. Це обумовлено розростанням розмірів власного капіталу підприємства, що призводить до

зниження ефективності його використання.

Низхідний тренд в динаміці показників ефективності виробничо-господарської діяльності санаторію «Червона калина» зумовлений пасивністю даного суб'єкта господарювання в напрямі залучення позикових фінансових ресурсів, що вимагає зміни стратегічних пріоритетів щодо взаємодії з фінансово-кредитними установами та інституціональними інвесторами, в тому числі і в рамках формування інтегрованих підприємницьких об'єднань та мережевих структур.

2.3. Рейтингування адміністративних районів за рівнем розвитку рекреаційної інфраструктури

Перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери України, обумовлені її багатим природно-ресурсним та культурно-історичним потенціалом, часто стримуються як відсутністю відповідного фінансування, так і неналежною увагою з боку державного управління. Для досягнення її ефективного функціонування постає необхідність розробки цілісної концепції розвитку рекреаційно-туристичної сфери, що передбачає оцінку інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичних територій, визначення доцільності і послідовності їх залучення до використання.

Для Рівненщини на сучасному етапі проблема розвитку рекреаційно-туристичної сфери є особливо актуальною. Влада області докладає всіх зусиль для того, щоб вивести регіон з числа депресивних і дотаційних та стимулювати економічний розвиток краю. Досягти таких результатів покликана розроблена з ініціативи облдержадміністрації концепція сталого розвитку регіону «Західна брама», важливою частиною якої крім економічних, соціальних та екологічних питань є й розвиток туризму. Реалізація концепції «Західна брама» у туристичній галузі передбачає створення крім привабливих туристичних маршрутів Рівненщиною ще й потужних інвестиційних центрів. Головна мета – активно задіяти туристичний потенціал Рівненщини, вказати потенційним інвесторам на його привабливість.

Більшість науковців, що займалися розробкою проблеми аналізу інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичної сфери і її об'єктів, одноставні в тому, що оцінка інвестиційної привабливості об'єктів рекреаційно-туристичної сфери повинна здійснюватись на основі системного підходу, що в найбільш загальному вираженні включає поєднання географічного та соціально-економічного аспектів.

Пропонована методика визначення інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичної сфери і її об'єктів ґрунтується на основі позиціонування регіону у тривимірній матриці «соціально-економічний розвиток – рекреаційний природно-ресурсний потенціал – рекреаційно-туристична інфраструктура».

Теоретична модель матриці представлена на рис. 2.4.

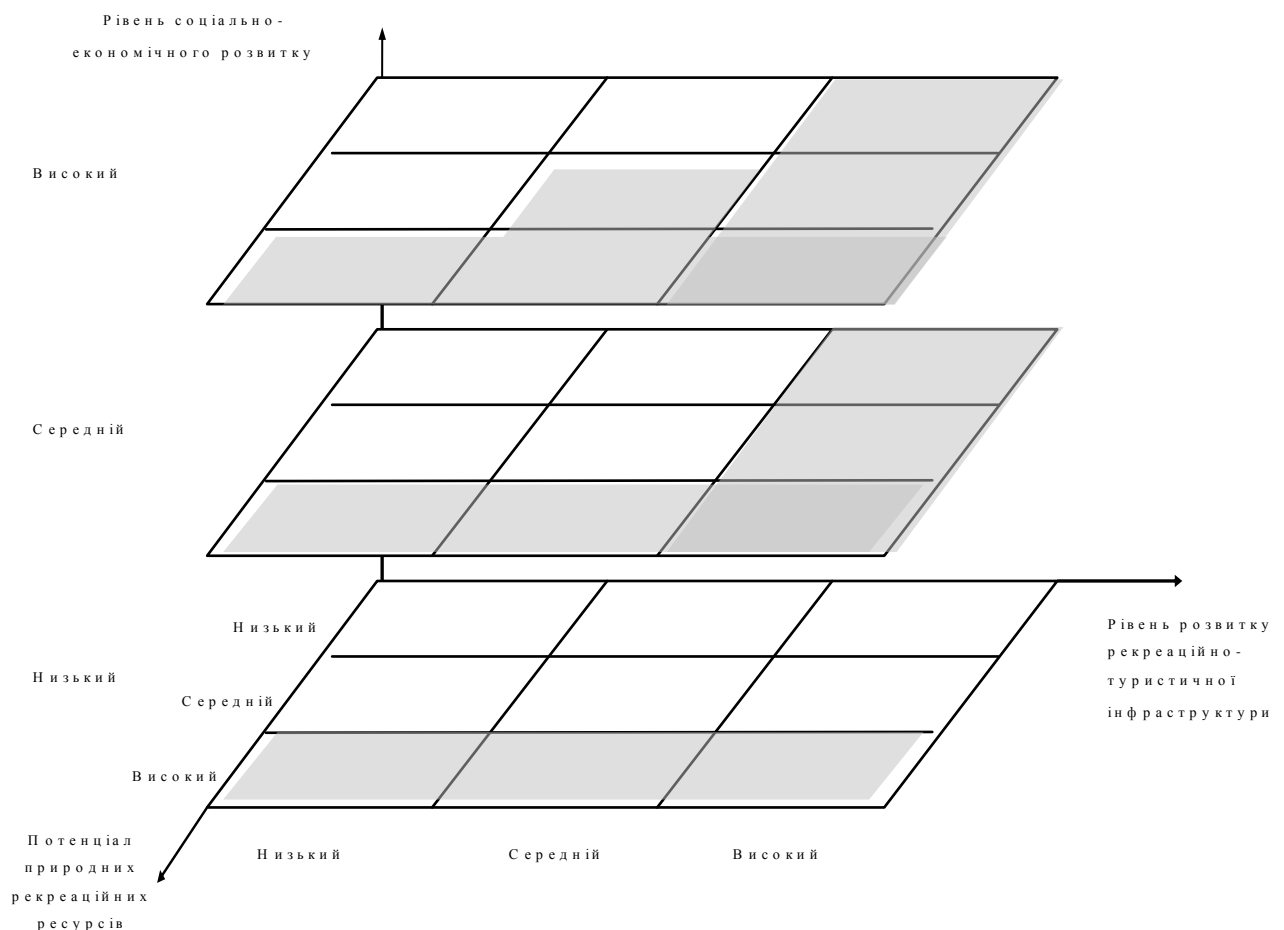

Рисунок 2.4 – Матриця визначення інвестиційної привабливості сфери рекреаційно-туристичного природокористування регіону (розроблено автором)

В становленні місця конкретного регіону у представленій матриці

передбачає визначення параметрів кожного з трьох векторів шляхом оцінки його рівня за трьохмірною шкалою. Для цього необхідно проаналізувати інтегральні показники по цих трьох параметрах для конкретного регіону і порівняти їх з середніми по області. Якщо значення певного показника становить менше 90% від загально обласного, то його рівень оцінюється як низький, якщо складає від 90 до 110% – як середній, і якщо більше 110% – як високий.

Перелік процедур, що включені до алгоритму представлені на рис. 2.5.

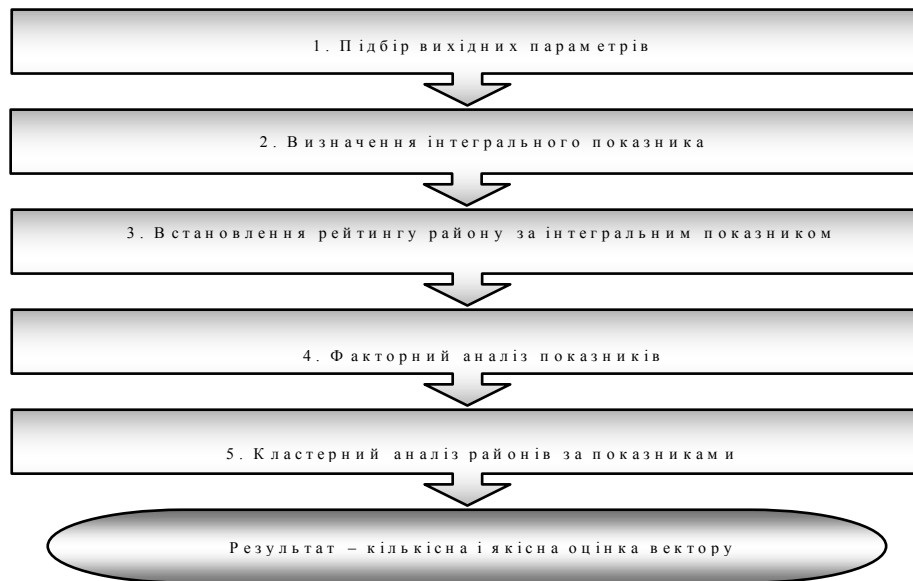

Рисунок 2.5 – Алгоритм визначення параметрів кожного вектора (розроблено автором)

Кожен регіон області, залежно від поєднання рівнів визначених показників, займатиме відповідне місце у матриці, де затемнені ділянки показують найбільш привабливі території для інвестицій у розвиток сфери рекреаційно-туристичного природокористування. Це дозволить оцінити перспективність інвестицій у той чи інший регіон, виділити пріоритетні для інвестування території, сформуванати своєрідну карту інвестиційної привабливості регіону, а також окреслити основні напрями вкладання коштів у розвиток рекреаційно-туристичної сфери.

При прийнятті інвестиційних рішень досить часто використовують інтегральний показник оцінки інвестиційної привабливості регіонів [107]. Його розраховують на основі синтезованих показників, які відіграють різну роль у

прийнятті інвестиційних рішень: рівень загальноекономічного розвитку регіону (35%), рівень розвитку інвестиційної інфраструктури регіону (15%), демографічна характеристика регіону (15%), рівень розвитку ринкових відносин і комерційної інфраструктури регіону (25%), рівень криміногенних, екологічних та інших ризиків (10%). Кожен з п'яти синтезованих показників визначається на основі аналізу ряду статистичних даних, що стосуються особливостей соціально-економічного розвитку регіонів.

Вказана методика комплексного аналізу статистичної інформації була використана для визначення інтегрального показника соціально-економічного розвитку районів Рівненської області за 2010 р. (Дод. Е) та розрахунку рейтингу районів за їх привабливістю для інвесторів (Дод. Ж), згрупувавши їх в кілька груп (рис. 2.6).

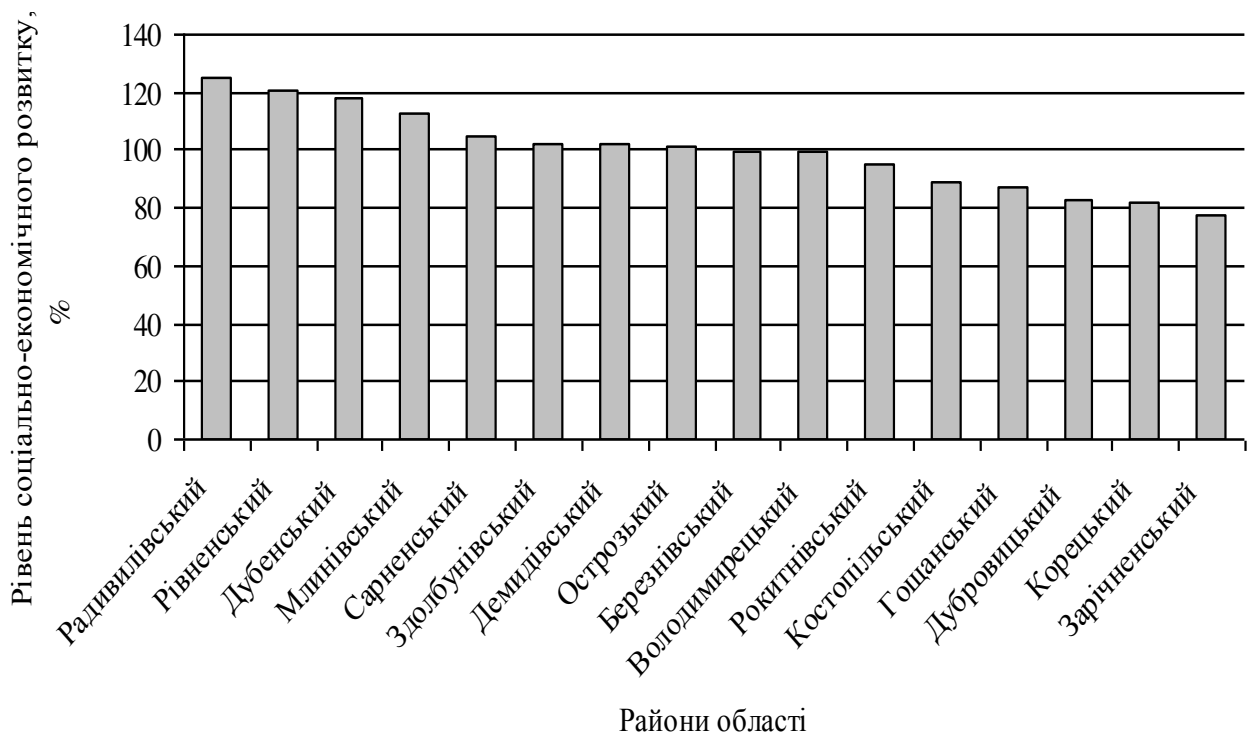

Рисунок 2.6 – Рейтинг районів Рівненської області за рівнем соціально-економічного розвитку

За аналізом окремих показників соціально-економічного розвитку Рівненську область часто відносять до категорії депресивних регіонів, яким притаманні соціально-економічні індикатори, що значно поступаються середнім загальнодержавним (низький рівень виробництва та інвестицій,

середньомісячних доходів працюючих, високий рівень безробіття, низька забезпеченість населення соціальними гарантіями та інші). Проте, перш за все це пов'язано з нерівномірністю розвитку окремих районів області.

Відповідно до вказаної методики, сім районів області (Володимирецький, Березнівський, Острозький, Демидівський, Золбунівський, Сарненський, Рокитнівський) характеризуються середнім рівнем розвитку (регіони середньої інвестиційної привабливості), п'ять (Зарічненський, Корецький, Дубровицький, Гощанський, Костопільський) відстають від попередніх по своїх показниках (регіони нижчої інвестиційної привабливості ніж по області в цілому) та ще чотири (Млинівський, Дубенський, Рівненський, Радивилівський) характеризуються вищими показниками (регіони високої та пріоритетної інвестиційної привабливості).

Також в процесі дослідження нами було проведено факторний аналіз показників рівня соціально-економічного розвитку районів Рівненської області (табл. 2.20), які були відібрані після дослідження відсутності кореляційного зв'язку між ними (Дод. К).

Таблиця 2.20 - Результати факторного аналізу показників рівня соціально-економічного розвитку районів області

Показники	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Інвестиції в основний капітал	0,105302	0,119132	0,966297
Основні засоби	0,121335	0,270186	0,909855
Ступінь зносу основних засобів	0,411841	0,009084	0,145116
Роздрібний товарооборот	0,867009	0,347051	0,104710
Продукція сільського господарства на 1 особу	-0,31649	-0,696417	-0,17458
Щільність шляхів	0,741350	-0,595780	-0,0051
Навантаження на одне вільне робоче місце	-0,2626	-0,771078	-0,13745
Природний приріст населення	-0,14342	0,909090	0,175836
Кількість малих підприємств на 10 тис. населення	0,972503	0,082587	-0,0207
Коефіцієнт злочинності на 100 тис. населення	0,628081	-0,487597	-0,07537
Викиди шкідливих речовин у атмосферу:			
- стаціонарними джерелами забруднення	0,880219	0,124619	0,192185
- автотранспортом	0,968233	0,148537	0,061159
Частка загальної дисперсії	0,394911	0,229237	0,160058

Статистичні показники, що використовувались для характеристики

об'єктів дослідження, були зведені до трьох груп, які інтерпретуються як фактори: 1) ринкового потенціалу (роздрібний товарооборот, щільність шляхів, кількість малих підприємств на 10 тис. населення, викиди шкідливих речовин у атмосферне повітря), 2) демографічного потенціалу (навантаження на одне вільне робоче місце, природний приріст населення), 3) виробничого потенціалу (інвестиції в основний капітал, основні засоби на особу).

Крім того, нами був застосований метод кластерного аналізу як спосіб групування багатовимірних об'єктів (величин), що полягає у поданні результатів окремих спостережень точками певного геометричного простору з подальшим виділенням груп як „згустків” цих точок на основі певної подібності [104, 203]. Основна мета кластер-аналізу – виокремити у вихідних багатовимірних даних такі однорідні підмножини, щоб об'єкти всередині груп були подібні між собою (близькі у багатовимірному просторі ознак), а об'єкти з різних – не подібні. Особливістю кластерного аналізу є те, що виділені ізольовані групи об'єктів можна трактувати як якісно відмінні, тобто вважати, що в основі поділу є не лише чинники кількісного характеру, а й прихований якісний чинник, який необхідно віднайти та інтерпретувати. Варто зазначити, що кластери, виділені кластер-аналізом, не можуть бути виділені традиційними статистичними методами.

Кластерний аналіз був проведений на основі статистичних даних по рівню соціально-економічного розвитку районів у 2010 р. за допомогою програми STATISTICA 6.1 методом ієрархічної класифікації. Він дозволив виділити 4 кластери однорідних за рівнем соціально-економічного розвитку районів (рис. 2.7). Аналіз значень виокремлених факторів по районах області (табл. 2.21) дозволив дати цим кластерам якісну характеристику.

Таким чином, найбільш чисельним є кластер, що охоплює 9 районів: Зарічненський, Сарненський, Костопільський, Дубровицький, Рокитнівський, Березнівський, Корецький, Дубенський і Острозький. Вони характеризуються невисоким розвитком ринкової інфраструктури та промисловості, проте найбільш сприятливою демографічною ситуацією (за виключенням Дубенського, Корецького та Острозького районів, які дещо відрізняються

порівняно з іншими).

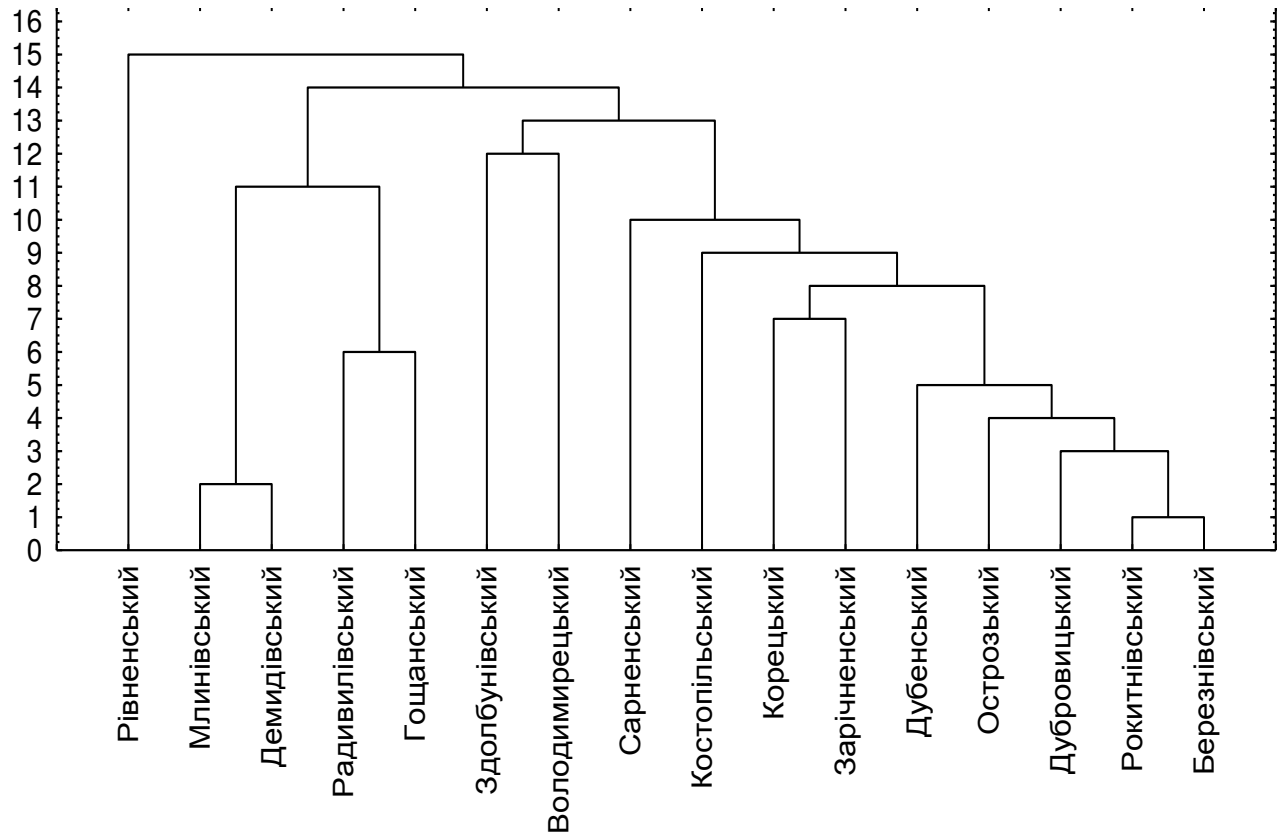

Рисунок 2.7 – Кластерний аналіз методом ієрархічної класифікації

Таблиця 2.21 – Аналіз значень факторів соціально-економічного розвитку по районах Рівненської області

Райони	Ринковий потенціал	Демографічний потенціал	Виробничий потенціал
Березнівський	-0,590206	1,24740	-0,540044
Володимирецький	-0,682419	0,72686	3,347150
Гощанський	-0,104388	-0,79777	-0,202823
Демидівський	-0,248177	-1,49118	-0,009631
Дубенський	0,536785	-1,40180	-0,113690
Дубровицький	-0,729062	0,21213	-0,476920
Зарічненський	-0,683072	0,53613	-0,614434
Здолбунівський	0,852856	-0,34925	1,280506
Корецький	-0,067671	-0,33607	-0,563376
Костопільський	-0,106915	0,68593	-0,501015
Млинівський	-0,371519	-1,15020	-0,107426
Острозький	-0,088417	-0,37759	-0,422240
Радивилівський	-0,059499	-1,08887	-0,004730
Рівненський	3,362527	0,97475	-0,148657
Рокитнівський	-0,741532	1,45731	-0,468041
Сарненський	-0,279291	1,15223	-0,454629

Другий кластер включає Млинівський, Демидівський, Радивилівський і Гощанський райони, які характеризуються середнім рівнем розвитку ринкової інфраструктури та промисловості, проте несприятливою демографічною ситуацією.

Третій кластер об'єднує Здолбунівський і Володимирецький райони завдяки їх найвищому серед інших районів промислового розвитку.

Рівненський район, що має найбільш розвинену ринкову інфраструктуру та досить високий рівень демографічного розвитку представляє четвертий кластер.

Проте, при використанні інтегрального показника оцінки інвестиційної привабливості регіонів, який спирається на дослідженні рівня соціально-економічного розвитку районів, слід враховувати, що він дає лише узагальнену характеристику ефективності інвестицій у регіоні без урахування їхньої галузевої структури. Тому у групах регіонів високої інвестиційної привабливості окремі напрями інвестування можуть не дати високої віддачі на вкладений капітал, тоді як у групі регіонів з середньою інвестиційною привабливістю за ними може бути досягнута висока ефективність. Галузеві напрями інвестування вносять свої корективи до показника інвестиційної привабливості по кожній групі регіонів, диференціюючи і рекомендації щодо інвестування.

Зважаючи на орієнтацію рекреаційної сфери на використання природних ресурсів, проаналізуємо забезпеченість ними районів області, використовуючи ту ж методику, що і при визначенні рівня соціально-економічного розвитку районів.

Досить часто, характеризуючи рекреаційні природні ресурси, користуються поняттям «потенціал», що трактується в трьох аспектах: як «ресурс» (розвідані, нагромаджені властивості, що використовуються), як «можливості» наявних природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби, як «резерв» невикористаних можливостей майбутнього розвитку.

Потенціал природних рекреаційних ресурсів включає особливості

природи, природні умови, об'єкти, явища, їхні компоненти й властивості, сприятливі для організації рекреаційної діяльності. До основних видів природних рекреаційних ресурсів належать клімат, лісові і водні ресурси, природоохоронні об'єкти, парки, мальовничі пейзажі, унікальні природні об'єкти та ін.

Рівненська область багата рекреаційними ландшафтами, курортологічними ресурсами, пам'ятками природи. Вона відноситься до регіонів України із найвищим ступенем заповідання території, що складає 9,0 % від загальної площі області. Лісові ресурси області займають близько 37% площі, що майже у 2,5 рази вище від середнього показника по Україні, проте зосереджені вони в основному у її північній частині. Так, якщо у поліській частині (Березнівському, Сарненському, Володимирецькому, Дубровицькому і Зарічненському районах) лісами покрито близько 50% загальної площі, а у Рокитнівському навіть 62%, то лісистість лісостепових районів не перевищує 25%, знижуючись у Гощанському районі до 6%. Так само варіює і заболоченість області: від 40% на півночі до 2-3% на півдні (в середньому болота займають близько 10% території).

Водні ресурси Рівненської області представлені великою кількістю прісних озер та рік. Показники забезпеченості водними ресурсами в розрахунку на 1 кв. км території та на 1 мешканця області вищі від середньоукраїнських у 1,3-1,9 рази. Всього налічується 171 річка, завдовжки понад 10 км кожна, понад 500 озер, 31 водосховище. В області розвідані запаси хлоридно-натрієвих мінеральних вод миргородського типу у родовищі «Червона калина», сульфатно-натрієвих вод питного призначення, радонових вод. На базі родовища поблизу с. Степань Сарненського району функціонує курорт Степань. На трьох родовищах, зокрема, «Червона калина», Острозькому і Степанському здійснюється видобуток та промисловий розлив мінеральних лікувально-столових вод. До рекреаційних ресурсів краю належать і лікувальні торфові грязі, які є зокрема біля села Хрінники Демидівського району. В області налічується 37 родовищ сапропелю.

В ході аналізу забезпеченості районів Рівненської області зеленими

насадженнями (лісовими ресурсами та парками), водними об'єктами (озерами та річками), болотами та мінеральними водами (Дод. Л), було складено їх рейтинг за інтегральним показником рівня потенціалу природних рекреаційних ресурсів (рис. 2.8).

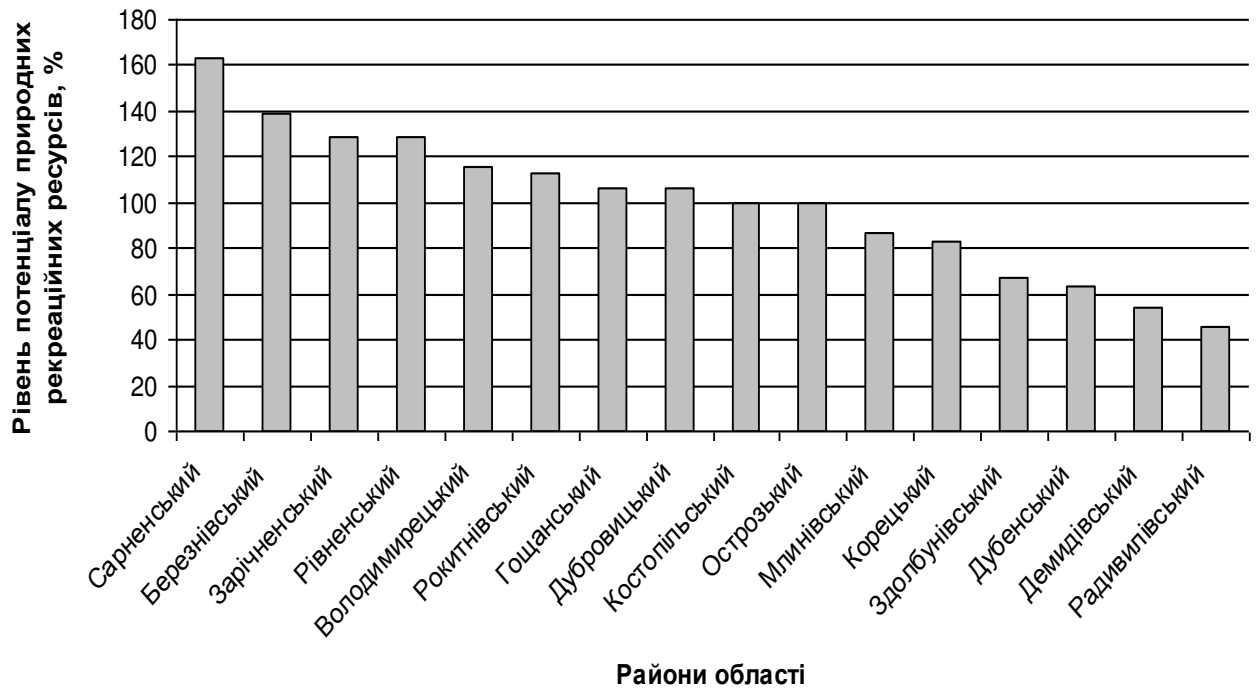

Рисунок 2.8 – Рейтинг районів Рівненської області за рівнем потенціалу природних рекреаційних ресурсів

Найвищий потенціал природних рекреаційних ресурсів властивий північним районам (Березнівському, Зарічненському, Рокитнівському, Сарненському) завдяки багатству лісових та водних ресурсів, поширенню унікальних болотних ландшафтів, високій естетичній привабливості так званої Надслучанської Швейцарії. У південному напрямку потенціал рекреаційних природних ресурсів знижується і найнижчим є для Здолбунівського, Дубенського, Демидівського, Радивилівського районів.

В ході дослідження рівня природного рекреаційного потенціалу (ПРП) районів області проведення кластерного аналізу є дещо проблематичним. А дже природні рекреаційні ресурси є неповторними, їхня цінність полягає в їх естетичній привабливості і вони утворюють унікальні поєднання в межах конкретного району. Проте певні тенденції все ж можна прослідкувати.

Зокрема кластерний аналіз, проведений методом ієрархічної класифікації (рис. 2.9), чітко показує поділ районів області на дві групи – північні райони (з багатим природним рекреаційним потенціалом) та південні (з дещо нижчим).

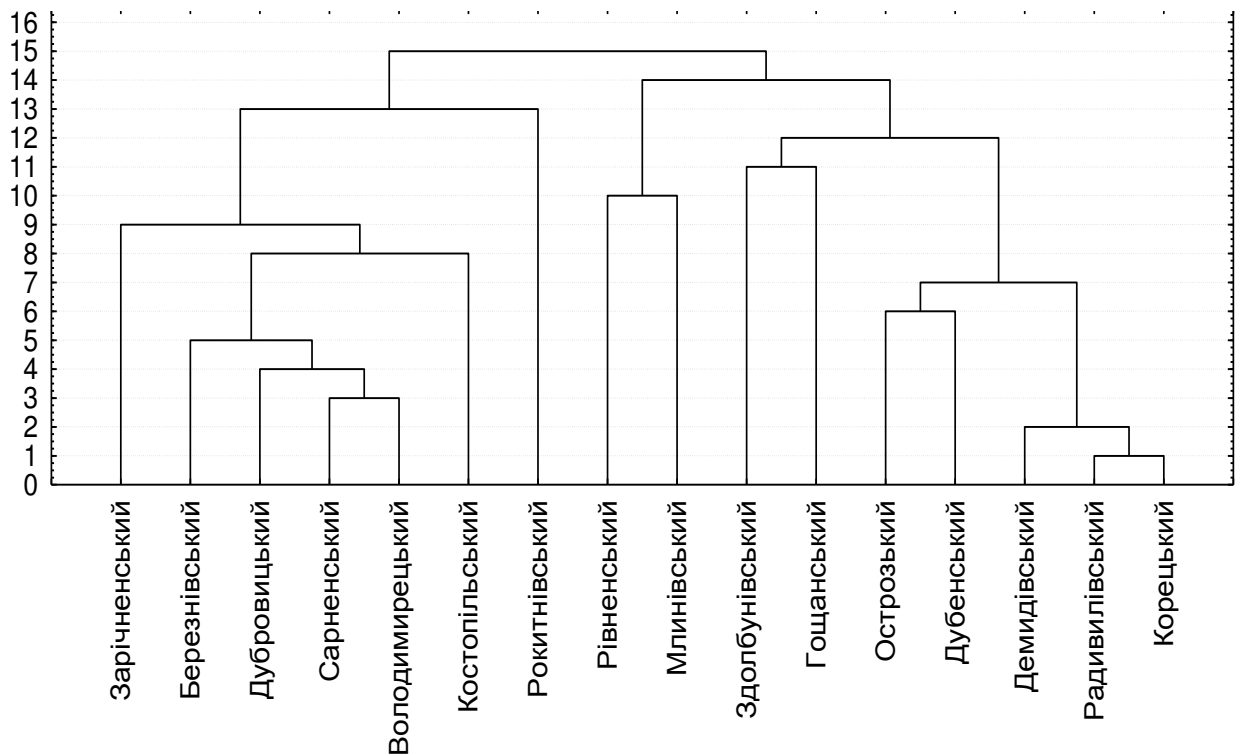

Рисунок 2.9 – Кластерний аналіз ПРП методом ієрархічної класифікації

З іншого боку, кластерний аналіз, проведений методом К-середніх, дозволив виділити кластери залежно від типу територіального поєднання природних рекреаційних ресурсів та рівня забезпеченості ними районів (табл.2.22).

Таблиця 2.22 – Результати факторного аналізу природного рекреаційного потенціалу

Показники	Фактор 1	Фактор 2
Залісненість району	0,875386	-0,012178
Частка боліт у площі району	0,895156	0,326799
Частка водойм у площі району	0,071494	0,936660
Загальна довжина берегової лінії	0,589202	-0,390170
Частка загальної дисперсії	0,479969	0,284128

Якщо розглядати як фактори рівень забезпеченості районів області лісами та болотами з одного боку та водоймами з іншого, можна дати певну характеристику виділеним кластерам (табл.2.23).

Таблиця 2.23 – Аналіз значень факторів природного рекреаційного потенціалу по районах області

Райони	Рівень забезпеченості районів області	
	лісами та болотами	водоймами
Березнівський	0,55590	0,24384
Володимирецький	0,43096	0,26286
Гощанський	-0,76368	0,20418
Демидівський	-1,37149	-1,5410
Дубенський	-0,43979	0,24245
Дубровицький	1,06626	-0,8433
Зарічненський	1,63375	-1,7894
Здолбунівський	-0,59612	0,33997
Корецький	-0,17993	0,73169
Костопільський	0,03245	0,79669
Млинівський	-1,33538	-1,5355
Острозький	-0,43862	0,41267
Радивилівський	-1,12363	-0,0866
Рівненський	-0,25429	2,13797
Рокитнівський	1,87953	0,23073
Сарненський	0,90406	0,19299

Перший кластер охоплює Березнівський, Володимирецький, Дубровицький, Зарічненський, Костопільський, Рокитнівський, Сарненський райони. Вони мають найбагатші запаси рекреаційних ресурсів: найвища частка лісів, боліт та водойм у їх площі.

Два інших кластери охоплюють райони з дещо нижчим рівнем природного рекреаційного потенціалу. Проте, райони другого кластеру (Дубенський, Здолбунівський, Острозький, Рівненський) мають більші запаси лісових ресурсів (понад 20% їх площі), в той час, як райони третього кластеру (Гощанський, Демидівський, Корецький, Млинівський, Радивилівський) порівняно з ними в більшій мірі забезпечені водоймами.

Таким чином, не зважаючи на неоднорідне поширення природних рекреаційних ресурсів, в межах області всюди є можливості для розвитку природоорієнтованих форм рекреації та туризму: екологічного, активного, пізнавального, санаторного, екстремального (кінного, повітряного, сплави) тощо.

Розглянутий нами рівень соціально-економічного розвитку та природного рекреаційного потенціалу районів області чинить значний вплив на їх інвестиційний потенціал. Проте, для визначення інвестиційної привабливості їх рекреаційно-туристичної сфери такої характеристики районів області не достатньо. Таке дослідження є неповним без вивчення забезпеченості області відповідною інфраструктурою (зокрема засобами розміщення відпочиваючих та транспортом), що стосується безпосередньо рекреаційно-туристичної сфери. А дже, досить часто наявність розвиненої інфраструктури на рівні з багатим природним рекреаційним потенціалом визначає формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні. До туристичної інфраструктури включають сукупність штучно створених рекреаційних закладів (санаторії, бази відпочинку, готелі, ресторани та ін.) та супутніх об'єктів, побудованих для загального користування за рахунок державного інвестування (автомобільні та залізничні дороги, пункти пропуску, аеропорти, лікарні, школи тощо).

Важливими елементами в системі рекреаційно-туристичних ресурсів території, що становлять матеріально-технічну базу і виступають як фактор раціонального використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону, є засоби розміщення, високий розвиток яких здатний збільшити в'їзний потік туристів, а низький – навпаки, може стати причиною зниження туристської активності і спаду конкурентоспроможності рекреаційно-туристичного потенціалу регіону.

В області не сформувалася відповідна до її рекреаційно-туристичного потенціалу система закладів розміщення. За останнє десятиліття практично відсутні зміни кількості готелів, хоча зростає їх номерний фонд та одноразова місткість. У територіальному розрізі 34% потужностей готелів розміщені у обласному центрі.

Найнижчі показники використання місткості (до 0,1) зафіксовано у північних районах: Зарічненському, Рокитнівському, Костопільському, Березнівському (в середньому в області 0,23). У 2010 році в області функціонувало 22 санаторно-курортних і оздоровчих заклади (9 – санаторіїв, 5 – санаторіїв-профілакторіїв, 8 – баз та інших закладів відпочинку).

Інформація про приватні засоби розміщення є обмеженою і не дозволяє судити про обсяг їх діяльності, яка часто знаходиться «в тіні». За офіційними даними в області працює близько 90 агросадиб, загальна місткість яких становить близько 400. Найбільше туристів відпочиває у Березнівському, Володимирецькому, Демидівському та Радивилівському районах.

На використання рекреаційно-туристичного потенціалу регіону значний вплив має транспортна доступність, що враховує відстань до головних автомобільних і залізничних магістралей області. Найгіршою транспортною доступністю (понад 50 км від головних магістралей) характеризуються західна частина Заріченського та північно-східна частина Рокитнівського районів. Низькою є транспортна доступність Дубровицького, Володимирецького, Березнівського районів.

На рис. 2.10 представлений рейтинг районів за інтегральним показником рівня розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури. До уваги брались такі показники, як щільність шляхів, кількість та місткість готелів, приватних сільських садиб, санаторіїв та таборів (Дод. М).

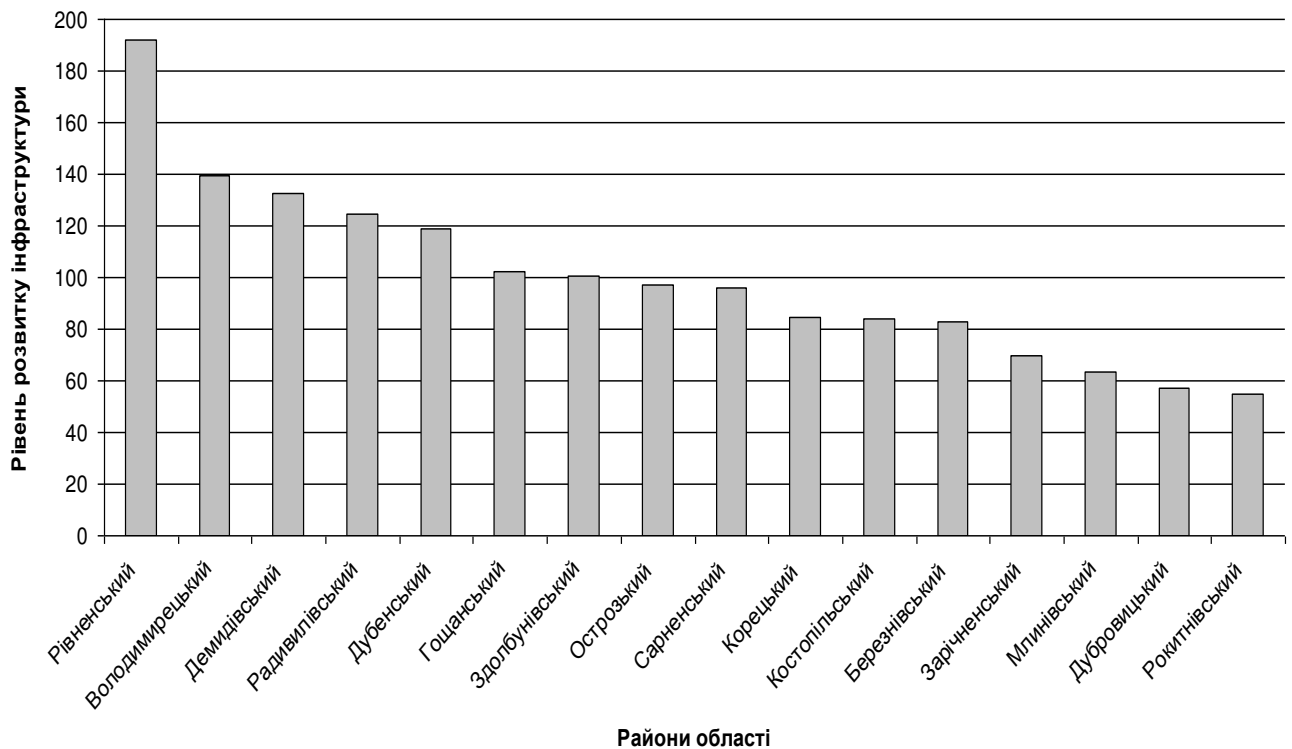

Рисунок 2.10 – Рейтинг районів Рівненської області за рівнем розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури

Помітно, що рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури дуже диференціюється по районах області. При чому, нижчим він є у північних районах області та вищим – у південних та центральних, особливо у Рівненському районі.

Також можна прослідкувати закономірність, що рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури практично повністю відображає рівень соціально-економічного розвитку. Хоча, поряд з тим є райони, де рівень інфраструктури значно відстає від їх загального соціально-економічного розвитку (Млинівський, Рокитнівський і Сарненський), та де навпаки – перевищує (Володимирецький, Гощанський, Демидівський і Корецький).

Аналіз забезпеченості районів області вказаними елементами інфраструктури дозволяє виділити два основні фактори, які визначають її рівень (табл. 2.24). Перший фактор об'єднує показники транспортної доступності районів і їх забезпеченості такими засобами розміщення як готелі та санаторно-оздоровчі заклади. Другий фактор представлений місткістю агросадиб районів області. Їх розташування орієнтується переважно на багатий природний потенціал і не залежить від рівня транспортної доступності. Варто відмітити, що саме ці засоби розміщення можуть створювати свій власний повноцінний турпродукт, а не тільки виступати нічліжною базою туризму.

Таблиця 2.24 – Результати факторного аналізу показників розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури

Показники	Фактор 1	Фактор 2
Місткість готелів	0,796003	0,158756
Місткість санаторіїв та таборів	0,885307	0,134163
Місткість приватних сільських садиб	0,111937	0,940617
Щільність шляхів	0,738242	-0,454705
Частка загальної дисперсії	0,493730	0,283680

Проведений методом К-середніх кластерний аналіз дозволив виділити 3 кластери. Перший об'єднує Гощанський, Дубенський та Рівненський райони, які характеризуються в цілому високим рівнем розвитку інфраструктури, проте, тут існує значний розрив між показниками: при високій місткості готелів та

транспортній доступності райони мають значне відставання розвитку приватних сільських садиб.

До другого кластеру належать Березнівський, Володимирецький, Дубровицький, Зарічненський, Костопільський та Рокитнівський райони, де навпаки найвищий рівень розвитку мережі приватних сільських садиб поєднується з низькими показниками розвитку інших елементів інфраструктури.

Третій кластер охоплює райони, які характеризуються середніми та рівномірними показниками розвитку інфраструктури по всіх елементах: Демидівський, Здолбунівський, Корецький, Млинівський, Острозький, Радивилівський та Сарненський.

Результати кластерного аналізу, проведеного методом ієрархічної класифікації представлені на рис. 2.11.

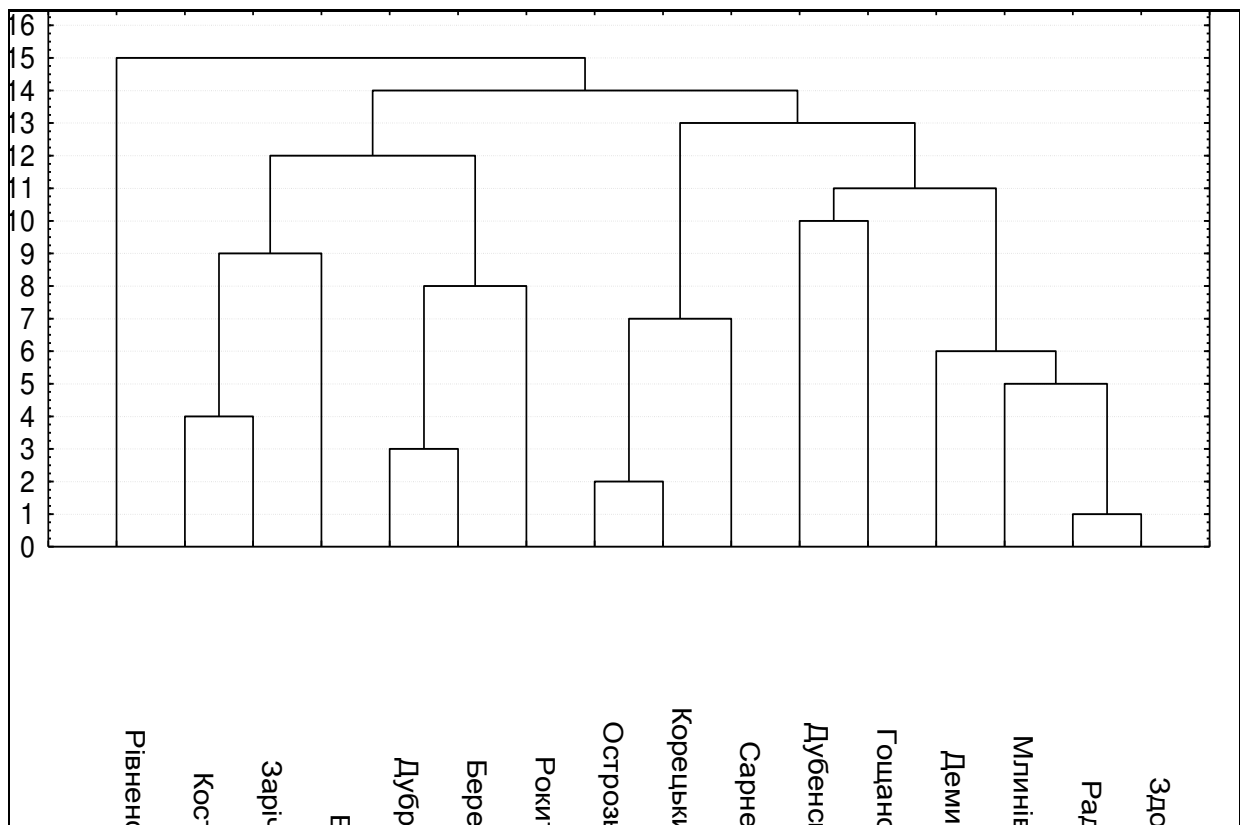

Рисунок 2.11 – Результати кластерного аналізу рівня розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури районів Рівненської області методом ієрархічної класифікації

Таким чином, інвестиційна привабливість регіону для освоєння природно-рекреаційних ресурсів визначається шляхом позиціонування території в системі

трьох векторів: природного рекреаційного потенціалу, рівня соціально-економічного розвитку та наявної рекреаційно-туристичної інфраструктури (транспорт, засоби розміщення). Проведене дослідження дозволяє провести сумісну типологізацію районів області за рівнем їх інвестиційної привабливості в розрізі цих трьох показників.

Проаналізувавши інтегральні показники по цих трьох параметрах для конкретного регіону і порівнявши їх з середнім по області показником, можна оцінити їх рівень за трьохмірною шкалою: низький (менше 90% від загальнообласного показника), середній (90 – 110%), високий (більше 110%) і побудувати матрицю визначення інвестиційної привабливості (рис. 2.12). Вона дозволить оцінити перспективність інвестицій у той чи інший регіон, а також окреслити напрями та пріоритетність вкладання коштів у розвиток рекреаційно-туристичної сфери цього регіону.

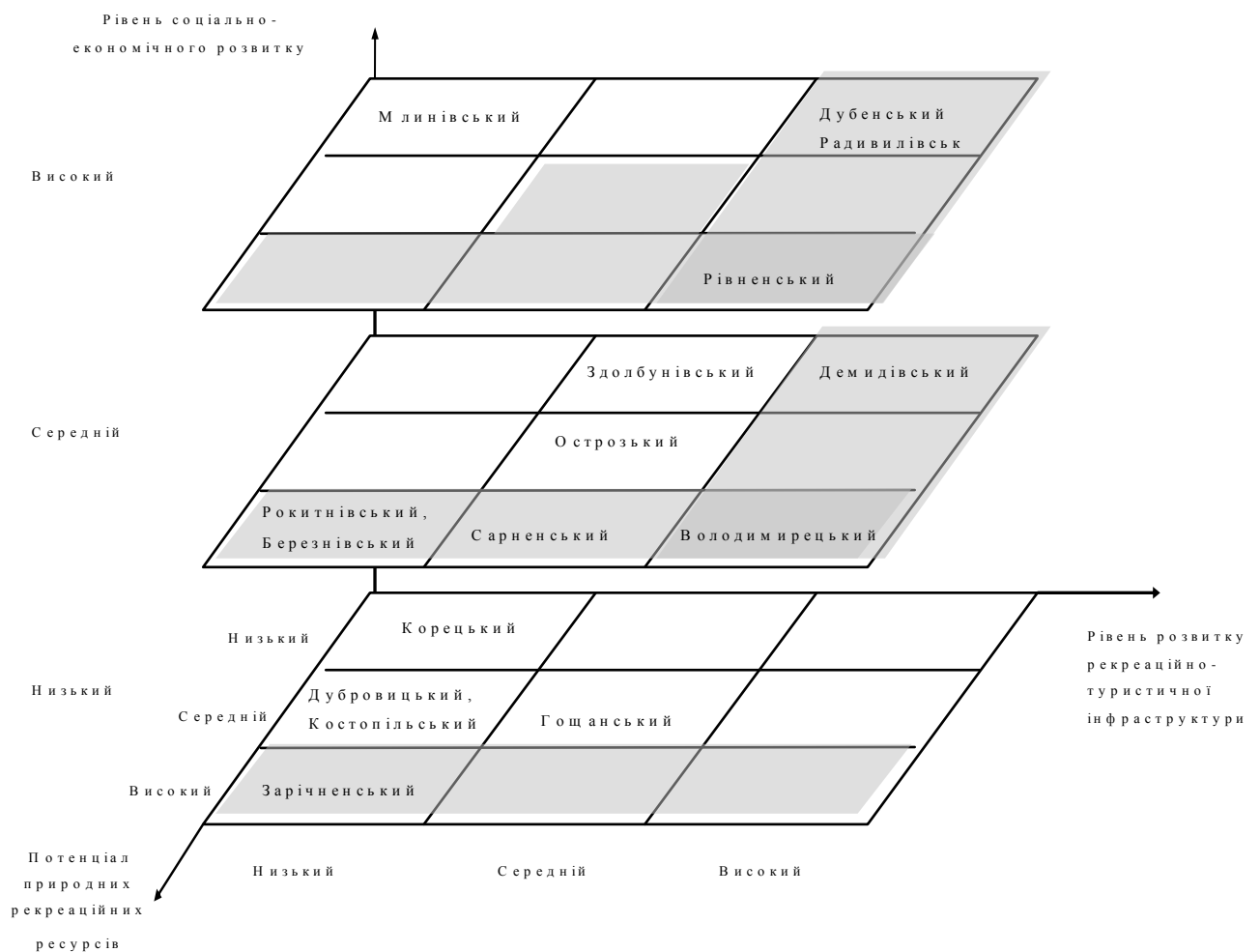

Рисунок 2.12 – Матриця визначення інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичної сфери районів Рівненської області (розроблено автором)

Найбільш інвестиційно привабливими є райони з поєднанням високого рівня розвитку соціально-економічної сфери, рекреаційно-туристичної інфраструктури та природного рекреаційного потенціалу. Таким в області можна вважати центральний найбільш розвинений Рівненський район, що посідає окреме місце як своєрідне ядро розвитку рекреаційно-туристичної сфери області. Також вартим уваги інвесторів є Володимирецький район з середнім рівнем соціально-економічного розвитку та досить розвинутою рекреаційно-туристичною інфраструктурою та високим природним потенціалом.

В цілому ж на Рівненщині склався поділ районів на дві групи – північні (з багатим природним рекреаційним потенціалом, проте недостатньо розвинутою інфраструктурою) та південні (з дещо нижчим потенціалом природних рекреаційних ресурсів, проте з високим рівнем розвитку інфраструктури), де існують свої особливості інвестування в розвиток рекреаційно-туристичної сфери.

Райони, що мають значні природні рекреаційні ресурси та недостатній рівень соціально-економічного розвитку та інфраструктурного забезпечення (Березнівський, Зарічненський, Рокитнівський, Сарненський) теж можуть розглядатись як перспективні для інвестицій у розвиток рекреаційно-туристичної сфери. Тут інвестиції повинні бути спрямовані на розбудову мережі транспортного сполучення та засобів розміщення відпочиваючих, щоб в більш повній мірі реалізувати потенціал природних рекреаційних ресурсів.

Нерозвинена туристична інфраструктура в цьому контексті може розглядатись навіть як перевага перед освоєними туристичними територіями, адже дозволяє відразу будувати її на засадах сталості, відповідно до міжнародних стандартів, мінімізуючи шкоду навколишньому природному середовищу. Зокрема, в межах таких районів із усіх видів засобів розміщення варто розвивати ті, які придатні для організації природо орієнтованих видів рекреації (бази відпочинку, кемпінги, агросадиби тощо) та еколого орієнтовані види транспорту для туристів (велосипедний, кінний тощо).

Привабливими для інвесторів також можуть бути райони, які мають дещо

нижчий природно-рекреаційний потенціал, проте характеризуються високим рівнем соціально-економічного розвитку та розвитку інфраструктури, зокрема транспортної доступності. До таких можна віднести Демидівський, Дубенський та Радивилівський райони Рівненської області, де інвестиції повинні бути спрямовані на створення нових видів рекреаційних ресурсів (подієвих, антропогенних, розважальних і пізнавальних об'єктів тощо), доповнюючи і підсилюючи існуючий рекреаційно-туристичний потенціал території. Такі антропогенні ресурси теж можуть стати каталізатором розвитку рекреаційного підприємництва на певних територіях.

Дещо гірші перспективи мають інші райони області, що характеризуються середніми та низькими показниками рівня рекреаційного природно-ресурсного потенціалу та соціально-економічного й інфраструктурного розвитку.

Варто відмітити, що при визначенні конкретних напрямів інвестування в розвиток рекреаційно-туристичної сфери доцільно спиратися і на результати кластерного аналізу, які дозволяють окреслити:

- на використання яких саме видів природних рекреаційних ресурсів орієнтуватися у тому чи іншому регіоні;
- які елементи інфраструктури потребують розвитку;
- які чинники визначають рівень соціально-економічного розвитку району.

Таким чином, в ході дослідження вдалося визначити регіони, де є передумови для комплексного взаємодоповнюючого використання рекреаційно-туристичних ресурсів. Отримані в результаті аналізу типології регіонів можуть бути використані при обґрунтуванні управлінських та інвестиційних рішень, визначенні пріоритетних напрямів розвитку, розробці бізнес-проектів та концепцій розвитку в рекреаційно-туристичній сфері.

Застосування таких методів оцінки інвестиційної привабливості дає змогу визначити доцільність інвестиційних вкладень у сфері рекреаційного підприємництва, найбільш перспективні регіони, території і об'єкти, черговість розвитку рекреаційно-туристичної сфери області, етапність реалізації

туристичних проєктів тощо. Крім того, таким чином можна визначити і основні проблеми області, що не дозволяють використовувати її унікальні рекреаційно-туристичні ресурси. В першу чергу це недостатньо розвинена туристична інфраструктура та відсутність позиціонування та просування туристичних можливостей краю.

Таким чином, в області необхідно забезпечити реалізацію стратегічно вигідних і екологічно та економічно привабливих інвестиційних проєктів, які б передбачали комплексний розвиток найбільш перспективних рекреаційних територій. Пріоритетними напрямками залучення інвестицій у рекреаційно-туристичну сферу є створення туристичної інфраструктури європейського рівня; стимулювання інвестиційної активності в сфері супутніх послуг (торгівлі, громадського харчування тощо); формування активної рекламної діяльності тощо.

Висновки до розділу 2

1. Рекреаційне підприємництво розглядається одним з найбільш вагомих чинників соціально-економічного піднесення Рівненської області, оскільки на її території є значний природно-рекреаційний потенціал родовищ мінеральних вод (хлоридно-натрієвих, радонових, бромних) і мінеральних грязей. Має місце природний потенціал річкових та озерних пляжів у зв'язку з наявністю значної протяжності берегової смуги великої кількості річок та її придатності до використання. Більше того, в регіоні спостерігається значний природний потенціал мисливських угідь, що знаходяться в користуванні державних лісогосподарських підприємств. Також має місце значний природно-рекреаційний потенціал короткочасного відпочинку на базі лісового фонду Рівненської області (найвище допустиме рекреаційне навантаження має місце в Зарічненському, Костопільському, Рівненському та Сарненському районах).

2. Найпотужнішими суб'єктами рекреаційного підприємництва у Рівненській області виступають орендне підприємство-санаторій «Червона калина», профспілкове підприємство-санаторій «Горинь», санаторій

«Відродження», дитячий санаторій «Хрінники», база відпочинку «Біле озеро», санаторій-профілакторій ВАТ «Азот» «Сосновий бір». Рекреаційна індустрія Рівненської області представлена суб'єктами готельного господарства, туристичними, санаторно-курортними та оздоровчими закладами, підприємствами природоохоронної і природоексплуатаційної діяльності (лісогосподарські та водогосподарські підприємства), а також суб'єктами зеленого туризму.

3. Дослідження показали, що підвищення інвестиційної привабливості рекреаційних закладів Рівненської області призвело до позитивних зрушень у динаміці обслуговування приїжджих туристів. Зокрема, у 2005 році порівняно з 2000 роком кількість туристів збільшилася на 24,3 тис. осіб. На жаль, у 2010 році порівняно з 2008 роком кількість туристів знизилася на 10,5 тис. осіб. Важливим фактором нарощення потенціалу рекреаційного підприємництва є збільшення показника забезпеченості готелями на тисячу жителів. Якщо у 2000 році цей показник становив 1,6, то у 2010 він збільшився до рівня 2,3. Найвищий рівень концентрації готелів спостерігається в обласному центрі – 34%, ще 13% зосереджено в трьох найбільших містах області.

4. Підсумовуючи результати аналізу природно-рекреаційних ресурсів та матеріально-технічної бази рекреаційної діяльності у Рівненській області, ми прийшли до висновку про те, що перспективними видами туристичної діяльності в даному регіоні виступають: 1. *Мисливський*. Високий показник залісненості в області та значний потенціал лісових господарств дозволяє пропонувати туристам організацію мисливських турів полювання на качок, кабанів, косуль. 2. *Паломницький*. У Рівненській області діє 915 культових закладів, серед яких 193 – пам'ятки архітектури. Крім того, на території Рівненщини розташовано 17 монастирів, відомих далеко за межами області. 3. *Сільський*. Значний природний, історико-культурний потенціал та приваблива етнографічна база для розвитку сільського туризму: майстри з ткацтва, лозоплетіння, різьби по дереву, народної вишивки. Збереглися унікальні зразки фольклору та народних звичаїв. Послуги сільського туризму в області надають 29 господарів у Березнівському, Володимирецькому, Демидівському,

Здолбунівському, Зарічненському, Радивилівському та Рівненському районах.

4. *Культурно-пізнавальний*. На території Рівненщини розташовані державні історико-культурні заповідники міст Дубно та Острога, державний історико-меморіальний заповідник „Поле Берестецької битви”. 5. *Активний*. Розроблений та запроваджений маршрут „Запрошуємо на водну подорож по р.Случ: Устя-Соснове-Березне” (сплав по р.Случ на території Березнівського району). Крім того, на території Березнівського району можливий розвиток спортивного туризму, спортивного орієнтування та скелелазіння.

5. З метою диференціації інструментів підтримки активізації рекреаційного підприємництва в розрізі адміністративних районів Рівненської області та на основі використання елементів кластерного аналізу було розраховано інтегральний показник рівня потенціалу рекреаційних ресурсів. Найвищий потенціал природних рекреаційних ресурсів властивий північним районам (Березнівському, Зарічненському, Рокитнівському, Сарненському) завдяки багатству лісових та водних ресурсів, поширенню унікальних болотних ландшафтів, високій естетичній привабливості так званої Надслучанської Швейцарії. У південному напрямку потенціал рекреаційних природних ресурсів знижується і найнижчим є для Здолбунівського, Дубенського, Демидівського, Радивилівського районів.

6. Кластерний аналіз, проведений методом К-середніх, дозволив виділити кластери залежно від типу територіального поєднання природних рекреаційних ресурсів та рівня забезпеченості ними районів. Якщо розглядати як фактори рівень забезпеченості районів області лісами та болотами з одного боку та водоймами з іншого, то можна дати наступну характеристику виділеним факторам. Перший кластер охоплює Березнівський, Володимирецький, Дубровицький, Зарічненський, Костопільський, Рокитнівський, Сарненський райони. Вони мають найбагатші запаси рекреаційних ресурсів: найвища частка лісів, боліт та водойм у їх площі. Два інших кластери охоплюють райони з дещо нижчим рівнем природного рекреаційного потенціалу. Проте, райони другого кластеру (Дубенський, Здолбунівський, Острозький, Рівненський) мають більші запаси лісових ресурсів (понад 20% їх площі), в той час, як

райони третього кластеру (Гощанський, Демидівський, Корецький, Млинівський, Радивилівський) порівняно з ними в більшій мірі забезпечені водоймами.

Результати досліджень опубліковані автором у працях [35, 37, 38, 41, 43].

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАСАД РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ РЕКРЕАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Пріоритети та інституціональні передумови активізації рекреаційної діяльності

Соціально-економічне піднесення депресивних територій значною мірою залежить від структурної перебудови регіональних господарських комплексів. Магістральним напрямом такої перебудови є перенесення центру тяжіння з виробництва продукції із високим рівнем затрат матеріальних, трудових та фінансових ресурсів у сектор надання послуг, який базується на раціоналізації використання місцевого ресурсно-виробничого потенціалу, в першу чергу природно-ресурсного потенціалу. При цьому системоутворюючою галуззю має виступити рекреаційна індустрія, яка як показує зарубіжний досвід дає можливість якісно покращити бізнес-середовище та підвищити ефективність діяльності суміжних галузей. В Україні є ряд регіонів, де є значний потенціал для розширеного відтворення рекреаційної індустрії, але він не використовуються внаслідок недосконалості інституціонального середовища використання природно-рекреаційного потенціалу, що не дозволяє повною мірою залучати в цю сферу капітальні та портфелі інвестиції, як вітчизняних так і закордонних інвесторів. З огляду на сказане, першочерговими заходами щодо формування сприятливих соціально-економічних та політико-правових умов ведення рекреаційної діяльності мають стати:

- інвентаризація наявного природно-рекреаційного потенціалу, діючих туристично-оздоровчих та санаторно-курортних закладів з метою розробки загальнодержавної та регіональних програм розбудови матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреаційної індустрії на основі використання адміністративного, організаційного та кадрового потенціалу даної сфери

діяльності, а також запозичення передового зарубіжного досвіду рекреаційного комплексоутворення;

- внесення змін в законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються надання особливого статусу територіям з унікальним природно-рекреаційним потенціалом для створення сприятливих податкових, кредитних та митних умов для залучення прямих та портфельних інвестицій як фінансово-кредитних установ, так і корпоративного сектора та урядів іноземних держав;

- формування в зонах наявності цінних природно-рекреаційних ресурсів систем інтегрованого управління природними ресурсами з метою попередження проявів виснажливого використання природних ресурсів та необґрунтованого збільшення техногенного і антропогенного навантаження на природні екосистеми;

- інституціоналізація сучасних форм державно-приватного партнерства щодо використання рекреаційних ресурсів у зв'язку з тим, що останні перебувають у загальнодержавній власності та не можуть бути передані у приватну власність, щоб в умовах домінування загальнодержавної власності забезпечити участь підприємницького та банківського капіталу в реалізації проектів господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу;

- забезпечити інституціональні та методичні передумови реалізації пілотного проекту щодо розбудови матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреаційної індустрії на найбільш привабливих для розвитку туристично-оздоровчого та санаторно-курортного господарства територіях;

- законодавчо розширити спектр інструментів прямого та непрямого стимулювання розширеного відтворення місцевого природно-рекреаційного потенціалу, а також розбудови сільського туризму, в першу чергу на найбільш депресивних територіях (поліські зони Волинської, Рівненської, Житомирської та Чернігівської областей);

- надати можливість органам місцевого самоврядування та регіональній виконавчій владі виступати ініціаторами створення рекреаційних кластерів на базі діючих спеціалізованих рекреаційних підприємств та суб'єктів сільського

туризму з метою нарощення інвестиційного потенціалу розбудови рекреаційної індустрії та соціально-економічного піднесення сільських територій;

- розробка типових форм угод щодо передачі у концесію окремих складових природно-рекреаційного потенціалу та суб'єктів туристично-оздоровчого і санаторно-курортного господарства з ідентифікацією прав, зобов'язань і повноважень концесієдавця та концесіонера, принципів нарахування і сплати концесійних та компенсаційних платежів;

- удосконалення нормативно-правового регулювання шляхом імплементації директив Європейського Союзу щодо використання транскордонних водотоків та прикордонних територій, які виступають природно-ресурсною передумовою розбудови рекреаційної індустрії та диверсифікації рекреаційної діяльності в цілому;

- законодавче закріплення можливості диверсифікувати виробничо-господарську діяльність державним лісогосподарським та водогосподарським підприємствам шляхом надання ними екосистемних та рекреаційних послуг, в тому числі і шляхом формування статутних та нестатутних утворень із суб'єктами приватного підприємництва;

- формування вертикалі державного управління регулювання рекреаційної діяльності (туристично-оздоровча діяльність, санаторно-курортне господарство, сільський туризм) шляхом надання повноважень спеціально уповноваженому органу на загальнонаціональному рівні і їх делегування відповідним підрозділам на обласному, районному та місцевому рівнях;

- розробка програм бюджетного фінансування проектів екологічного реінжинірингу територій в зоні зрошуваного землеробства та осушувальних меліорацій, які є непридатними для повернення у продуктивний сільськогосподарський оборот, з метою нарощення природно-рекреаційного потенціалу як бази диверсифікації сільської економіки;

- законодавча регламентація можливості використовувати окремі складові природно-рекреаційного потенціалу як заставу для отримання іпотечних кредитів у комерційних банках.

У період командно-адміністративної системи господарювання на значній території України відбувалося нарощення потужностей сільськогосподарського виробництва, що значно збільшило площу сільськогосподарських угідь у продуктивному сільськогосподарському обороті.

Особливо складна ситуація склалася в тих зонах, де на переважній більшості території внаслідок ліквідації колгоспів і радгоспів, а пізніше і КСП, внутрішньогосподарські мережі гідротехнічних споруд не отримали ефективного власника, що призвело до масового поширення процесів природної ренатуралізації осушених сільськогосподарських угідь і зробило їх частину непридатною для ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва. На таких територіях сформувалися сприятливі передумови для активізації рекреаційної діяльності, зокрема розвитку сільського туризму, рибальства, мисливства тощо.

Значні площі сільськогосподарських угідь на території Поліської зони внаслідок демонтажу великої кількості гідротехнічних споруд, які забезпечували необхідний гідрологічний режим для ведення сільськогосподарського виробництва, вже не є придатними для їх використання в якості засобів виробництва продукції сільського господарства. Природна ренатуралізація призвела до стихійного заліснення й заболочення окремих ділянок цих земель, що створило сприятливі природно-ресурсні передумови для ведення прибуткової рекреаційної діяльності. Але, на жаль, низький рівень концентрації інвестиційних ресурсів, відсутність прозорої державної політики щодо підтримки розвитку зеленого та сільського туризму, низька інвестиційна привабливість економіки цих територій у цілому через латентний стан ринкової інфраструктури унеможливають розширене відтворення потенціалу рекреаційної індустрії шляхом залучення для потреб розвитку туризму угідь, які вибули з продуктивного сільськогосподарського обороту.

Першочергового значення набуває вирішення завдання щодо надання особливого статусу територіям, які не є придатними для ведення сільськогосподарського виробництва, щоб інституціоналізувати той перелік

угод між територіальними громадами та підприємницькими структурами і фінансово-кредитними установами, які дозволять використовувати ренатуралізовані угіддя в якості застави для отримання кредитних ресурсів з метою розбудови рекреаційної та природоохоронної інфраструктури. Укладання угод щодо отримання іпотечних кредитів під заставу земель стане можливим тоді, коли ці землі будуть переведені з категорії сільськогосподарських угідь у категорію земель рекреаційного призначення.

Для цього необхідно прийняти Закон України «Про особливий статус земель, непридатних для ведення сільськогосподарського виробництва», в якому встановити норми про можливість укладання угод щодо їх купівлі-продажу, використання під заставу, про розподіл продукції в разі їх спільного використання органами місцевого самоврядування й підприємницькими структурами. Також варто визначити порядок їх внесення у статутний капітал об'єднань суб'єктів сільського туризму, лісогосподарського та водогосподарського підприємства. Мають бути також узаконені застереження, при яких такі землі не можуть передаватися у приватну власність, а лише в коротко- та довгострокове тимчасове користування. Це стосується випадків, коли ці землі є прибережними смугами природних водних об'єктів або ж виступають територіальним базисом для проведення берегоукріплювальних та агролісомеліоративних робіт.

Незважаючи на те, що у світовій практиці туризм є одним з найбільш інвестиційно привабливих видів діяльності і участь держави в розвитку даного сегмента господарства є мінімальною, в Поліській зоні участь держави та територіальних громад, особливо на етапі становлення індустрії рекреаційного підприємства, має бути вагомою, оскільки відсутність розвиненої ринкової інфраструктури надання туристичних та санаторно-курортних послуг для місцевих жителів робить неможливим закріплення їх бізнесу на мінливому ринку рекреаційних послуг.

Органи місцевого самоврядування та місцеві державні адміністрації (як найбільш зацікавлені сторони в прискоренні темпів соціально-економічного

піднесення підзвітних їм територій та в збільшенні кількості робочих місць) мають ініціювати розробку й реалізацію проектів розбудови індустрії сільського та зеленого туризму на основі угод державно-приватного партнерства. Такі угоди сприятимуть наданню державних гарантій вітчизняним і закордонним інвестором щодо повернення авансованих коштів у разі виникнення форс-мажорних ситуацій та підтримати сільських жителів у напрямі організації ведення рекреаційного бізнесу (оформлення установчих документів, участь у кредитних спілках та асоціаціях землекористувачів).

Позитивними сторонами державно-приватного партнерства у рекреаційній діяльності є:

- поєднання фінансових можливостей приватного партнера (суб'єкта надання туристичних та санаторно-курортних послуг) з адміністративним потенціалом місцевого самоврядування та державного управління;
- збереження за державою основних важелів регулювання й контролю за використанням природно-ресурсних і природно-господарських активів, що перебувають у користуванні суб'єкта рекреаційного підприємництва;
- ефективна перехідна форма між державною та іншими узаконеними формами власності, особливо щодо використання складових природного капіталу;
- збереження стратегічно важливих об'єктів (гідротехнічних споруд, захисних лісосмуг та водоохоронних зон) у державній (комунальній) власності внаслідок підвищення ефективності їх функціонування на основі залучення приватного капіталу;
- створення сприятливих умов для здійснення пілотних проектів з апробації перспективних форм рекреаційного підприємництва та надання нових видів рекреаційних послуг.

Серед поширених форм державно-приватного партнерства найбільш прийнятною для імплементації у сферу рекреаційної діяльності є кластерна, що передбачає добровільне входження в об'єднання органів місцевої влади, фінансових установ, суб'єктів рекреаційного підприємництва. Світова практика

підтверджує доцільність також поширення концесійного режиму використання природно-ресурсних і природно-господарських об'єктів як територіального базису активізації рекреаційної діяльності, оскільки концесії дають можливість збільшувати загальну прибутковість бізнесу за рахунок значної господарської свободи. Використання концесійних схем у рекреаційній індустрії стане можливим після відповідних змін у законах України «Про державно-приватне партнерство» та «Про концесії».

Враховуючи низький рівень доходів переважної більшості сільських мешканців Поліської зони та сприятливі передумови для нарощення туристичного потенціалу цих територій, необхідно сприяти розробці системи фіскального стимулювання зеленого туризму на основі пільгового оподаткування та субсидування рекреаційного бізнесу в межах домашніх господарств, які вже за нинішніх умов здатні задовольнити платоспроможний попит населення в оздоровчих та туристичних послугах шляхом освоєння земель, що піддалися стихійному залісненню та заболоченню.

Більше того, на сьогодні як ніколи важливого значення набуває вирішення проблеми розробки ефективного фіскального інструментарію регулювання водокористування у Поліській зоні, де потреби у воді для господарського комплексу є значно меншими, ніж у промислово розвинених регіонах, важливо підвищити надходження зборів за спеціальне водокористування до бюджетів різного рівня, в тому числі й для потреб рекреаційної індустрії [36]. Отже, варто диференціювати підходи щодо встановлення нормативів за спеціальне використання поверхневих та підземних вод, щоб повною мірою вилучати водну ренту, яка створюється внаслідок рекреаційного водокористування.

Значний потенціал для розширеного відтворення індустрії рекреаційної діяльності має місце в разі налагодження видобутку сапропелю, який знаходиться в значних обсягах в озерах Поліської зони. Вилучення сапропелю з озер зробить їх придатними для рекреаційної експлуатації. Тим більше, що ця органо-мінеральна сировина може ефективно бути використана для

виробництва добрив та для потреб фармацевтичної промисловості. Залучити підприємницький капітал у сферу видобутку сапропелю можна шляхом зацікавленості банків у доцільності кредитування цього виду бізнесової діяльності шляхом надання гарантій регіональними структурами державного управління та органами місцевого самоврядування.

Це можна забезпечити також тоді, якщо інституційно об'єднати їх зусилля на основі створення кластерного об'єднання. Іншим варіантом є формування регіонального резерву, активи якого можна було б спрямувати на видобуток сапропелю шляхом залучення підрядної організації, що має достатній технічний та організаційний потенціал для налагодження видобутку даного виду органічно-мінеральної сировини.

Після завершення робіт з видобутку сапропелю водний об'єкт можна було б надати у тимчасове користування суб'єкту надання туристичних послуг для диверсифікації портфеля цих послуг і підвищення рівня капіталізації рекреаційної діяльності в цілому. Тобто мультиплікативний ефект організації видобутку сапропелю полягає в тому, що забезпечується виробництво сировини для виробництва добрив та напівфабрикатів для потреб фармацевтичної промисловості, розширюються природно-ресурсні передумови для розвитку рекреаційної діяльності, створюються і в першому, і в другому випадках нові робочі місця.

Природно-ресурсні та природно-кліматичні умови західних областей України роблять можливим варіант вдалого вирішення підприємницьких проектів інтеграції водного, лісового та сільського господарства, що піде на користь укріпленню агроландшафтів, зменшить ризик повеней, посилить здатність природних екосистем протистояти техногенним катастрофам. Крім того, такі проекти сприятимуть соціально-економічному піднесенню сільських територій.

Саме інтеграція водного, лісового та сільського господарства і дасть можливість нарощувати потенціал рекреаційної індустрії, яка передбачає використання різноманітних видів природних ресурсів, які, крім рекреаційного,

мають виконувати й господарське призначення. З цією метою необхідно створювати кластерні об'єднання у сфері розбудови й модернізації системи протиоповеневих споруд, забезпечувати фінансово-кредитне супроводження створенню водозахисних лісових насаджень та берегоукріплень уздовж річок і замкнених водойм, результативніше контролювати вирубку лісів у прибережних смугах транскордонних водотоків.

Важливе значення має також організаційне й консультативне сприяння інтеграції водного, лісового та сільського господарства у напрямі посилення рекреаційної орієнтації на основі формування інтегрованих підприємницьких об'єднань. Інвестиційний дефіцит, що відчувають підприємства аграрної сфери, водогосподарського й лісгосподарського комплексу, змушує їх шукати шляхи взаємодії аж до статутного об'єднання. Саме таке об'єднання може забезпечити більш високу концентрацію капіталу, диверсифікувати виробничу діяльність, підвищити господарську самодостатність. Крім того, воно дасть змогу займатися «зеленим туризмом» шляхом організації полювання, рибальства, подорожей та відпочинку.

Здійснити перераховані вище заходи можна лише після проведення нормативної грошової оцінки сільськогосподарських угідь, які є непридатними для їх повернення у продуктивний сільськогосподарський оборот, оцінки озерних та водно-болотних ландшафтів разом із запасами корисних копалин, а також їх придатності для здійснення рекреаційної діяльності [38].

Розбудова рекреаційної індустрії має стати інноваційним ядром соціально-економічного розвитку поліських районів. Розвиток сільськогосподарського виробництва повинен бути лише одним із пріоритетів відновлення потенціалу локальних господарських комплексів, щоб не допустити проявів необґрунтованого втручання в природні екосистеми. Вибір інструментів регулювання природної ренатуралізації сільськогосподарських угідь має синхронізуватися з пріоритетами переходу до принципів інтегрованого управління природними ресурсами.

Застосування методів та інструментів стимулювання розвитку рекреаційного підприємництва в окремих адміністративних районах Рівненської області має враховувати рівень інвестиційної привабливості окремих територіальних утворень.

В адміністративних районах, які відзначаються найвищим рівнем ринкової інфраструктури центр тяжіння в застосуванні методів стимулювання розбудови рекреаційної індустрії має знаходитися в секторі спеціалізованих рекреаційних підприємств, оскільки прийнятний рівень роздрібного товарообороту, високий рівень щільності шляхів, значна кількість малих підприємств сприятимуть повноцінному обслуговуванню додаткової кількості відвідувачів санаторно-курортних та туристично-оздоровчих закладів.

Для адміністративних районів, які відзначаються найвищими показниками демографічного розвитку, але не характеризуються прийнятним рівнем ринкової інфраструктури, важливого значення набуває розбудова індустрії сільського туризму, яка дасть можливість забезпечити структурну перебудову сільської економіки та створити додаткові робочі місця.

У групі адміністративних районів, які відзначаються найвищим рівнем промислового розвитку і де найвищий рівень концентрації інвестиційних ресурсів, реалізація проектів розширеного відтворення потенціалу рекреаційної діяльності пов'язується з диверсифікацією виробничо-господарської діяльності потужних промислових підприємств.

На жаль, результати кластерного аналізу показали, що найбільш чисельний кластер, який охоплює 9 районів (Зарічненський, Сарненський, Костопільський, Дубровицький, Рокитнівський, Березнівський, Дубенський, Корецький і Острозький) не відзначаються високим рівнем розвитку ринкової інфраструктури та промисловості. Це свідчить про те, що внутрішніх джерел для нарощення потужностей суб'єктів рекреаційного підприємництва недостатньо і важливим є підвищення інвестиційної привабливості рекреаційного підприємництва для зовнішніх інвесторів.

У другому кластері, який включає Млинівський, Демидівський, Радивилівський і Гощанський райони, спостерігається середній рівень розвитку інфраструктури та промисловості, що створює передумови для нарощення потенціалу рекреаційної індустрії за рахунок внутрішніх джерел. Третій кластер, який об'єднує Здолбунівський і Володимирецький райони, що відзначається найвищим рівнем промислового розвитку, вимагає застосування методів та інструментів регулювання, що стимулюватимуть промислові підприємства вкладати інвестиційні ресурси в розбудову рекреаційної інфраструктури.

Розробка методів стимулювання активізації рекреаційного підприємництва в окремих адміністративних районах має також враховувати міжрайонну диференціацію в рівнях потенціалу природних рекреаційних ресурсів. Виходячи з того, що найвищий потенціал природних рекреаційних ресурсів властивий північним районам (Березнівському, Зарічнинському, Рокитнівському, Сарненському), необхідно у Поліській зоні застосовувати інструменти стимулювання, які спонукатимуть природокористувачів до використання наявного рекреаційного потенціалу природно-господарських систем.

У південних адміністративних районах Рівненської області потенціал рекреаційних природних ресурсів є нижчим, зокрема найнижчі значення спостерігаються у Здолбунівському, Дубенському, Демидівському, Радивилівському районах. Така регіональна диференціація рівнів потенціалу природних рекреаційних ресурсів дає підстави говорити про доцільність посилення застосування інструментів, які створюють сприятливі умови для розбудови рекреаційної інфраструктури у північній частині області, а також сприяють нарощенню природно-рекреаційного потенціалу у південних районах. Тим більше, що значний рекреаційний потенціал Поліської частини Рівненської області якраз і не використовується через низький рівень інфраструктури рекреаційної діяльності.

Виходячи з результатів кластерного аналізу рівня розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури адміністративних районів Рівненської області, було встановлено, що у Гощанському, Дубенському та Рівненському районах, які відзначаються високим рівнем розвитку інфраструктури і там має місце висока місткість готелів та транспортна доступність цих районів, необхідно сприяти становленню рекреаційного підприємництва в секторі приватних сільських садиб. Для другого кластеру (Березнівський, Володимирецький, Дубровицький, Зарічненський, Костопільський та Рокитненський райони), де навпаки найвищий рівень розвитку рекреаційного підприємництва на базі приватних сільських садиб, необхідно формувати нові і модернізувати діючі спеціалізовані рекреаційні підприємства, що виступлять інноваційним ядром майбутніх територіально-рекреаційних комплексів.

В цілому, якщо підсумувати результати кластерного аналізу по названих критеріях, найвищим рівнем інвестиційної привабливості для розбудови туристично-рекреаційної індустрії відзначаються Млинівський, Дубенський, Радивилівський та Рівненський адміністративні райони, які потребують застосування апробованих світовою практикою форм і методів стимулювання інвестиційної активності.

В адміністративних районах із середнім рівнем інвестиційної привабливості рекреаційно-туристичної сфери (Здолбунівський Демидівський, Острозький, Рокитнівський, Березнівський, Сарненський та Володимирецький) необхідно стимулювати формування міжгалузевих об'єднань на кластерних засадах, які дадуть можливість консолідувати зусилля суб'єктів рекреаційного підприємництва, органів державної влади та місцевого самоврядування, фінансово-кредитних установ в напрямі формування інноваційного ядра кластеру та розгалуженої мережі суб'єктів сільського туризму.

Для третьої групи районів (Корецький, Дубровицький, Костопільський, Гощанський та Зарічненський) необхідно стимулювати підприємства природно-ресурсного сектору до розширення спектра видів виробничо-господарської діяльності за рахунок розширення потужностей рекреаційної індустрії.

Не зважаючи на високий рівень інвестиційної привабливості рекреаційної індустрії та сприятливі природно-рекреаційні передумови, які мають місце у більшості адміністративних районів Рівненської області, нарощення потужностей суб'єктів рекреаційного підприємництва має певні обмеження, що пов'язуються з низьким рівнем концентрації інвестиційних ресурсів, розбалансованою структурою локальних господарських комплексів, відсутністю сучасних об'єктів ринкової та виробничої інфраструктури.

Вагомим резервом активізації рекреаційного підприємництва у Рівненській області є розбудова рекреаційної індустрії в Поліській зоні, де за останні 20 років внаслідок стагнаційних процесів у сільському господарстві, інтенсивній природній ренатуралізації сільськогосподарських угідь, структурній перебудові сільської економіки сформувалися сприятливі передумови для розбудови інфраструктури та матеріально-технічної бази рекреаційної індустрії.

Найбільш складна ситуація щодо активізації діяльності окремих суб'єктів рекреаційного підприємництва пов'язана з відсутністю необхідних інвестиційних ресурсів на найбільш депресивних сільських територіях, де мають місце поодинокі випадки збереження крупнотоварних сільськогосподарських підприємств, домінування державних лісгосподарських підприємств в системі регіонального відтворення. З метою подолання тотального дефіциту інвестиційних ресурсів необхідно створювати об'єднання суб'єктів рекреаційного підприємництва, які забезпечуватимуть консолідацію зусиль держави, регіону, бізнесу та населення в напрямі нарощення потужностей рекреаційної індустрії.

В цілому у Поліській зоні місце значний потенціал природних рекреаційних ресурсів, незначний рівень розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури та низький рівень інвестиційної привабливості внаслідок стагнації локальних господарських комплексів. З огляду на це необхідно передумовою розширеного відтворення рекреаційного підприємництва у поліських адміністративних районах є укладання угод державно-приватного

партнерства, що дадуть можливість завдяки гарантіям держави і регіональної влади залучити необхідні для рекреаційної діяльності інвестиційні ресурси як портфельні, так і прямі.

3.2. Удосконалення суб'єктно-об'єктних відносин регулювання діяльності суб'єктів рекреаційного підприємництва

Одним із вагомих чинників соціально-економічного піднесення сільських територій є активізація рекреаційної діяльності. Особливо це актуально для територій поліської зони, оскільки внаслідок демонтажу значної кількості гідротехнічних споруд на значних площах сільськогосподарських угідь погіршився водно-повітряний режим, що призвело до їх виведення з активного господарського обороту та прискорило їх природну ренатуралізацію.

Така ситуація значно збільшує потенціал розвитку рекреаційної індустрії, адже заболочення та заліснення колишніх сільськогосподарських угідь створює сприятливі передумови для організації рибальства, мисливства й туризму. На жаль, у переважній більшості адміністративних районів, рекреаційний потенціал використовується недостатньо ефективно у зв'язку з відсутністю надійних джерел інвестування проектів розбудови рекреаційної індустрії, низькою зацікавленістю суб'єктів аграрного та природогосподарського підприємництва диверсифікувати свою діяльність за рахунок нарощення рекреаційних потужностей.

В умовах адміністративної економіки інтенсифікація сільськогосподарського виробництва у Поліській зоні була основною домінантою соціально-економічного піднесення. Така інтенсифікація в першу чергу мала забезпечуватися за рахунок проведення меліоративних заходів, які були спрямовані на покращення водно-повітряного режиму сільськогосподарського виробництва, підвищивши тим самим врожайність сільськогосподарських культур, на вирощуванні яких спеціалізувалися сільськогосподарські підприємства в даній природно-кліматичній зоні.

У перші періоди аграрний сектор у переважній більшості поліських адміністративних районів розвивався досить інтенсивно. В умовах командно-адміністративної економіки держава виділяла значні фінансові ресурси на реконструкцію, оновлення й технічне переоснащення загальнодержавних, міжгосподарських та внутрішньогосподарських мереж гідротехнічних споруд.

Економічна криза, яка почала активно проявлятися на початку 90-х років, призвела до суттєвого скорочення масштабів державної підтримки сільськогосподарських виробників. Найбільш болісно це вдарило по тих виробниках сільськогосподарської продукції, які працювали в поліській зоні. Зменшення капітальних видатків на розширене відтворення гідротехнічних споруд меліоративних систем, а також на їх обслуговування призвело до поступового збільшення зносу даної складової матеріальних активів і подальшого їх демонтажу.

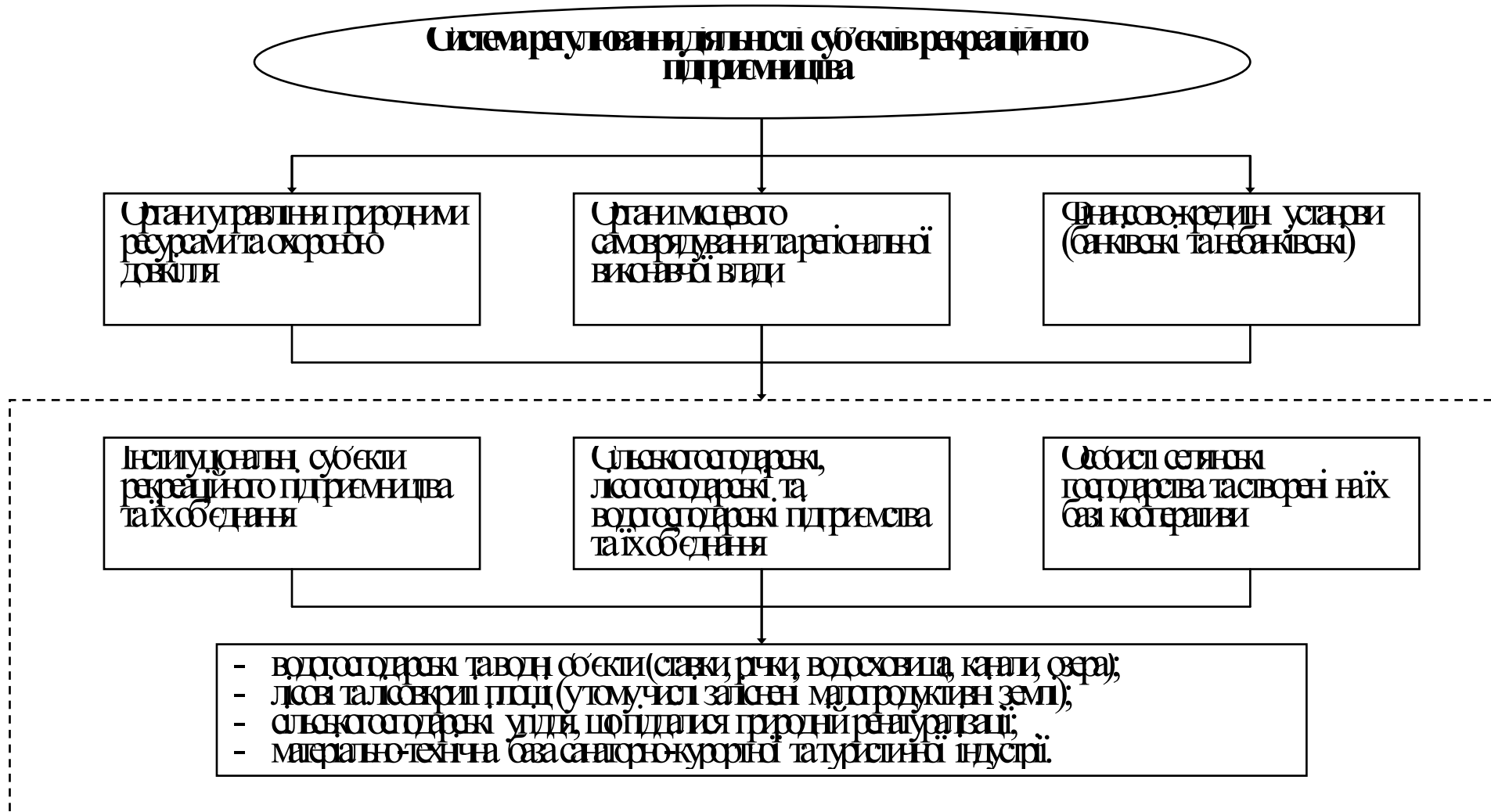
Руйнація гідротехнічних споруд надзвичайно негативно відобразилася на продуктивності сільськогосподарського виробництва, що зробило продукцію сільськогосподарських виробників, у першу чергу суб'єктів крупнотоварного виробництва, неконкурентоспроможною як на місцевому, так і на національному ринках. За таких умов сільськогосподарські підприємства почали поступово ліквідуватися або трансформуватися в нові інституціональні форми аграрного підприємництва. Це призвело до того, що значні площі сільськогосподарських угідь почали «випадати» з відтворювального процесу, що у свою чергу прискорило процеси заболочення та заліснення.

Особисті селянські господарства, які отримали значні площі сільськогосподарських угідь унаслідок процесів розпаювання, не мали необхідної техніко-технологічної бази для механізованого обробітку отриманих земельних наділів. У результаті значні площі сільськогосподарських угідь, які перебували у володінні селян, також почали піддаватися процесам природної ренатуралізації.

З викладеного випливає, що природна ренатуралізація зробила угіддя непридатними або малопридатними (у багатьох випадках повернення таких угідь є капіталомістким) для повернення у фазу виробництва агропродуктового ланцюга. Окрім цього, такий стан земель сприяє нарощенню рекреаційного потенціалу, оскільки заліснені, заболочені та малопродуктивні землі можуть використовуватися як природно-ресурсна база для розбудови індустрії «зеленого» туризму. Розвиток даного сегмента рекреаційної діяльності дасть можливість поступово переорієнтувати господарські комплекси адміністративних районів на диверсифікований тип відродження сільських територій. Тобто рекреаційна індустрія має стати на рівні із сільським та лісовим господарством вагомим детермінантом зайнятості місцевого населення та збільшення рівня його доходів.

На жаль, процеси природної ренатуралізації проходять вже більше двох десятків років та мають у переважній більшості нерегульований характер, що призвело до ліквідації навіть критично необхідного простору для повноцінного розвитку аграрного сектора як запоруки прийняттого рівня продовольчої безпеки. При цьому не сформовано також необхідних інституціональних та організаційних передумов для розвитку рекреаційної діяльності. Це стало наслідком того, що органи місцевого самоврядування й регіональні виконавчі структури виконували суто номінальну функцію регулятора соціально-економічного розвитку територій. Це лише поглибило депресивність таких територій, призвело до зменшення кількості зайнятих та зниження рівня доходів переважної більшості населення.

Таким чином, удосконалення потребує вся система державного й територіального регулювання відродження адміністративних районів, які відзначаються високим рівнем рекреаційного потенціалу. Причому ця система має сприяти регульованій природній ренатуралізації, що дасть змогу повернути в господарський оборот найбільш придатні для ведення сільськогосподарського виробництва території, нарощувати потужності лісогосподарського та водогосподарського підприємництва, а також рекреаційної діяльності (рис. 3.1).

Рисунк 3.1 – Система регулювання діяльності суб'єктів рекреаційного підприємства (розроблено автором)

Суб'єктами такої системи регулювання мають виступати органи управління природними ресурсами та охороною довкілля, які сприятимуть дотриманню різними категоріями землекористувачів вимог природоохоронного законодавства та усуватимуть прояви свідомої руйнації сформованих в останні роки природних ландшафтів.

Органи місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади мають вести роз'яснювальну роботу щодо впорядкування територій, які піддалися впливу природної ренатуралізації. Вони також мають якомога ефективніше використовувати асигнування держави на відновлення тих сегментів сільськогосподарського виробництва, які найбільшою мірою відповідають традиційній спеціалізації цих регіонів, відзначаються екологічною придатністю, високим рівнем конкурентоспроможності.

Однією з основних функцій місцевої влади є встановлення партнерських відносин із суб'єктами підприємницької діяльності, які працюють у водному, лісовому та сільському господарстві, а також у рекреаційній індустрії. Такі відносини є найбільш паритетними за умови створення державно-приватних партнерств, які дозволяють зберігати водогосподарські та водні об'єкти й ділянки лісового фонду у державній власності, а сільськогосподарські угіддя у їх власників (наявність мораторію на вільний оборот сільськогосподарських угідь не дозволяє прискорити процеси реального запуску земельного ринку) і при цьому залучати інвестиції як резидентів, так і нерезидентів [1]. Однією з основних складових таких партнерських відносин має стати розбудова рекреаційної інфраструктури, оскільки заболочені та заліснені угіддя є сприятливими природно-ресурсними передумовами для організації туризму та санаторної діяльності.

У пропонованій системі регулювання активізації рекреаційного підприємництва вагоме місце має відводитись фінансово-кредитним структурам, представленим банківськими та небанківськими установами, які мають надавати кредити та позики інституціональним суб'єктам рекреаційного підприємства, сільськогосподарським, лісогосподарським та

водогосподарським підприємствам, а також особистим селянським господарствам для налагодження діяльності, пов'язаної з використанням рекреаційного потенціалу.

У системі регулювання рекреаційного підприємництва на рівні з органами влади та фінансово-кредитними структурами важливу роль мають відігравати органи управління природними ресурсами та охороною довкілля, що повинні забезпечувати поступовий перехід до інтегрованої системи управління природними ресурсами (земельними, лісовими та водними), яка не буде суперечити басейновому принципу управління водокористуванням, існуючій системі відтворення та охорони лісових екосистем, проведенню важливих природоохоронних робіт, в тому числі й наданню екосистемних послуг.

Ці органи мають забезпечувати постійний екологічний та природно-ресурсний моніторинг, щоб вчасно упереджувати екологодеструктивну та природоруйнівну діяльність суб'єктів аграрного, лісгосподарського й рекреаційного підприємництва. Дані такого моніторингу мають стати передумовою визначення реальної бази стягнення зборів за спеціальне використання природних ресурсів, екологічного податку за забруднення навколишнього природного середовища, штрафів за порушення природоохоронного законодавства, а також стягнення платежів, пов'язаних із вилученням рекреаційної ренти.

Переважаюча більшість інструментів, які включатиме система регулювання становлення рекреаційного підприємництва, має бути спрямована на забезпечення розширеного відтворення водогосподарських (гідротехнічні споруди) та водних об'єктів (річки, ставки, водосховища, озера). Це створюватиме передумови для:

- використання водних ресурсів у рекреаційній індустрії;
- прискореного заліснення малопродуктивних земель, проведення санітарних рубок на лісових та лісовкритих землях з метою створення природно-ресурсних передумов для розбудови індустрії туризму та відпочинку

на основі використання сировинних та несировинних якостей лісових біоценозів;

- встановлення меж та відповідних критеріїв обмеження нерегульованої ренатуралізації тих угідь, які дадуть можливість розвивати основні галузі спеціалізації сільськогосподарського виробництва на цих територіях, але при цьому стимулюватимуть прискорення природної ренатуралізації тих територій, які внаслідок природно-кліматичних та екологічних процесів є малоприсадибними для розширеного відтворення потенціалу сільськогосподарського виробництва;

- сприяння шляхом надання відповідної консультативної та інституціональної підтримки суб'єктам рекреаційного підприємництва та підприємницьким структурам, основним видом діяльності яких є ведення лісового та сільського господарства з метою розбудови матеріально-технічної бази санаторно-курортної та туристичної індустрії.

З огляду на загострення економічної кризи внаслідок політичної дестабілізації в Україні та прорахунків колишніх урядів, що призвело до небувалого дефіциту Державного бюджету та до значного зовнішнього державного й корпоративного боргу, перед інституціональними суб'єктами рекреаційного підприємництва, сільськогосподарськими, лісогосподарськими та водогосподарськими підприємствами, а також особистими селянськими господарствами, які також частково здійснюють рекреаційну діяльність, постануть проблеми вчасного поповнення обігових коштів та фінансування капітальних видатків на розбудову рекреаційної індустрії.

У зв'язку з тим, що наша держава у короткостроковому часовому горизонті не перейде у фазу політичної стабілізації, очікувати значного припливу іноземних інвестицій навіть у таку привабливу галузь, як рекреаційна діяльність, не доводиться.

Тому перераховані вище суб'єкти рекреаційного підприємництва (як інституціональні, так і ті, для яких рекреація є одним з інструментів диверсифікації бізнесової діяльності) мають об'єднуватися в інтегровані

підприємницькі структури, які здатні забезпечувати більш високий рівень концентрації інвестицій і підвищувати імовірність вчасного фінансування природоохоронних та природоексплуатаційних робіт.

Як вже зазначалося, в поліській зоні тривалий час домінують особисті селянські господарства, оскільки погіршення водно-повітряного режиму ведення сільськогосподарського виробництва внаслідок демонтажу гідротехнічних споруд меліоративних систем призвело до ліквідації суб'єктів крупнотоварного виробництва. Особисті селянські господарства, які, як правило, здійснюють виробничо-господарську діяльність на присадибних ділянках, мають також розпайовані землі колишніх колгоспів і радгоспів, які значною мірою піддалися природній ренатуралізації (заболоченню, залісненню).

Тобто дана категорія сільськогосподарських виробників має сприятливі передумови для нарощення потенціалу рекреаційної діяльності. За умов залучення інвестиційних ресурсів цей потенціал може бути ефективно використаний для налагодження діяльності, пов'язаної з веденням зеленого туризму. Однак можливості особистих селянських господарств є надзвичайно обмеженими.

Для активізації рекреаційної діяльності, яка здатна приносити левову частку доходів у загальній сукупності доходів, особисті селянські господарства мають об'єднуватися в неприбуткові кооперативні утворення, які крім розбудови інфраструктури зберігання та первинної переробки сільськогосподарської продукції мають забезпечувати консолідацію фінансових ресурсів для розвитку індустрії зеленого туризму.

Значні площі сільськогосподарських угідь, які були основою аграрної спеціалізації більшості адміністративних районів Поліської зони, за останні 20 років піддалися масштабній природній ренатуралізації, що викликало згортання територіального базису розвитку сільського господарства. Така природна ренатуралізація призвела до нарощення природно-рекреаційного потенціалу, що створює сприятливі передумови для розбудови матеріально-технічної бази

та інфраструктури індустрії санаторно-курортного господарства й туризму. На жаль, в останні роки органи державної влади та місцевого самоврядування не забезпечили прийняттого рівня інвестування проектів розширеного відтворення рекреаційної діяльності у зв'язку з відсутністю ефективної системи регулювання становлення рекреаційного підприємництва.

В умовах існуючого інституціонального середовища господарського освоєння природо-ресурсного потенціалу суб'єктна база системи регулювання рекреаційного підприємництва має включати: органи управління природними ресурсами та охороною довкілля; органи місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади; фінансово-кредитні структури (банківські та небанківські установи). Об'єктами регуляторного впливу мають стати інституціональні суб'єкти рекреаційного підприємництва, сільськогосподарські, лісогосподарські та водогосподарські підприємства, а також особисті селянські господарства, одним з видів діяльності яких є виробництво й надання рекреаційних послуг.

Застосування інструментів регулювання становлення рекреаційного підприємництва має бути спрямоване в першу чергу на розширене відтворення водогосподарських та водних об'єктів, які забезпечуватимуть використання водних ресурсів для виробництва рекреаційних послуг; нарощення лісоресурсного потенціалу в зонах природної ренатуралізації. Це дасть змогу інтенсивніше використовувати сировинні й несировинні якості лісових біоценозів у рекреаційній індустрії, впроваджувати методи інтегрованого управління природними ресурсами в зонах природної ренатуралізації як передумови формування збалансованої системи рекреаційної діяльності.

3.3. Нарощення інвестиційного потенціалу суб'єктів рекреаційного підприємництва на основі державно-приватного партнерства

Соціально-економічне піднесення територій пов'язується з диверсифікацією сільської економіки, яка передбачає поступовий відхід від

надання пріоритету розвитку агропромислового виробництва як основної системоутворюючої ланки господарського комплексу і перехід на розвиток, зорієнтований на раціональне використання місцевого ресурсно-виробничого (в тому числі природно-ресурсного) потенціалу.

Як показують дослідження, вагомим чинником соціально-економічного піднесення сільських територій є розбудова інфраструктури рекреаційної індустрії, яка дозволить підвищити комплексність використання лісових, водних та земельних ресурсів, активізувати розвиток суміжних галузей і запустити маховик реструктуризації регіонального господарського комплексу в цілому.

Розбудова рекреаційної індустрії виходячи з обмеженості інвестиційної складової державного та місцевих бюджетів вирішальною мірою залежить від активізації рекреаційного підприємництва, яке дозволить залучити в даний сегмент регіональної економіки інвестиційні ресурси приватних підприємницьких структур і фінансово-кредитних установ, а також іноземних інвесторів та сприятиме реалізації цілого ряду проектів господарського освоєння природно-рекреаційного потенціалу. На жаль, на переважній кількості територій Рівненської області не спостерігається високого рівня інвестиційної активності приватного бізнесу внаслідок низького рівня концентрації фінансових ресурсів і нерозвиненості ринкової інфраструктури.

З огляду на це виникла потреба у форсуванні процесів розробки механізмів активізації рекреаційного підприємництва на основі сучасних форм взаємодії держави, територіальних громад і суб'єктів бізнесової діяльності. Такими формами виступають інститути державно-приватного партнерства, а саме концесійний та орендний режим, кластерні утворення.

Необхідність надання пріоритету державно-приватному партнерству як основному каталізатору активізації рекреаційного підприємництва пояснюється доцільністю участі держави й територіальних громад як найбільш зацікавлених сторін у нарощенні потенціалу рекреаційного підприємства, створенні нових робочих місць і розбудові суміжних галузей.

Територіальні громади та регіональні органи виконавчої влади мають ініціювати передачу окремих територіальних ресурсів у тимчасове використання суб'єктам рекреаційного підприємництва – як резидентам, так і нерезидентам. У першу чергу це стосується передачі в тимчасове користування малопродуктивних земель, які були розпайовані на початку 2000-х років, водних об'єктів місцевого значення та замкнених лісових ділянок, які виступають природно-ресурсною базою розвитку зеленого туризму, туристично-оздоровчого бізнесу, а також санаторно-курортного господарства.

Найбільш прийнятними формами тимчасового використання окремих складових природно-рекреаційного потенціалу є концесія та оренда. Перша форма державно-приватного партнерства передбачає передачу певного виду активу у тимчасове користування для будівництва нових об'єктів інфраструктури і їх подальшого використання (рис. 3.2).

Концесіодавцем можуть виступати територіальні громади, якщо об'єктом концесії виступає складова комунальної власності, особисті селянські господарства та їх об'єднання, якщо в концесію передаються об'єкти природно-ресурсного потенціалу, що перебувають у приватній власності, а також органи державної влади, якщо в концесію передається актив, котрий перебуває у загальнодержавній власності.

Існуюча нормативно-правова база поширення концесійних угод передбачає надмірно обмежений перелік об'єктів, які можуть передаватися в концесію, що звужує інституціональне підґрунтя розвитку рекреаційного підприємництва.

Відмінність оренди від концесії полягає в тому, що територіальний актив передається в тимчасове користування, як правило, вітчизняному суб'єкту рекреаційного підприємництва і відповідна угода не передбачає будівництва нових об'єктів інфраструктури. Інституціональне середовище поширення орендних схем є більш досконалим, ніж упровадження концесійного режиму.

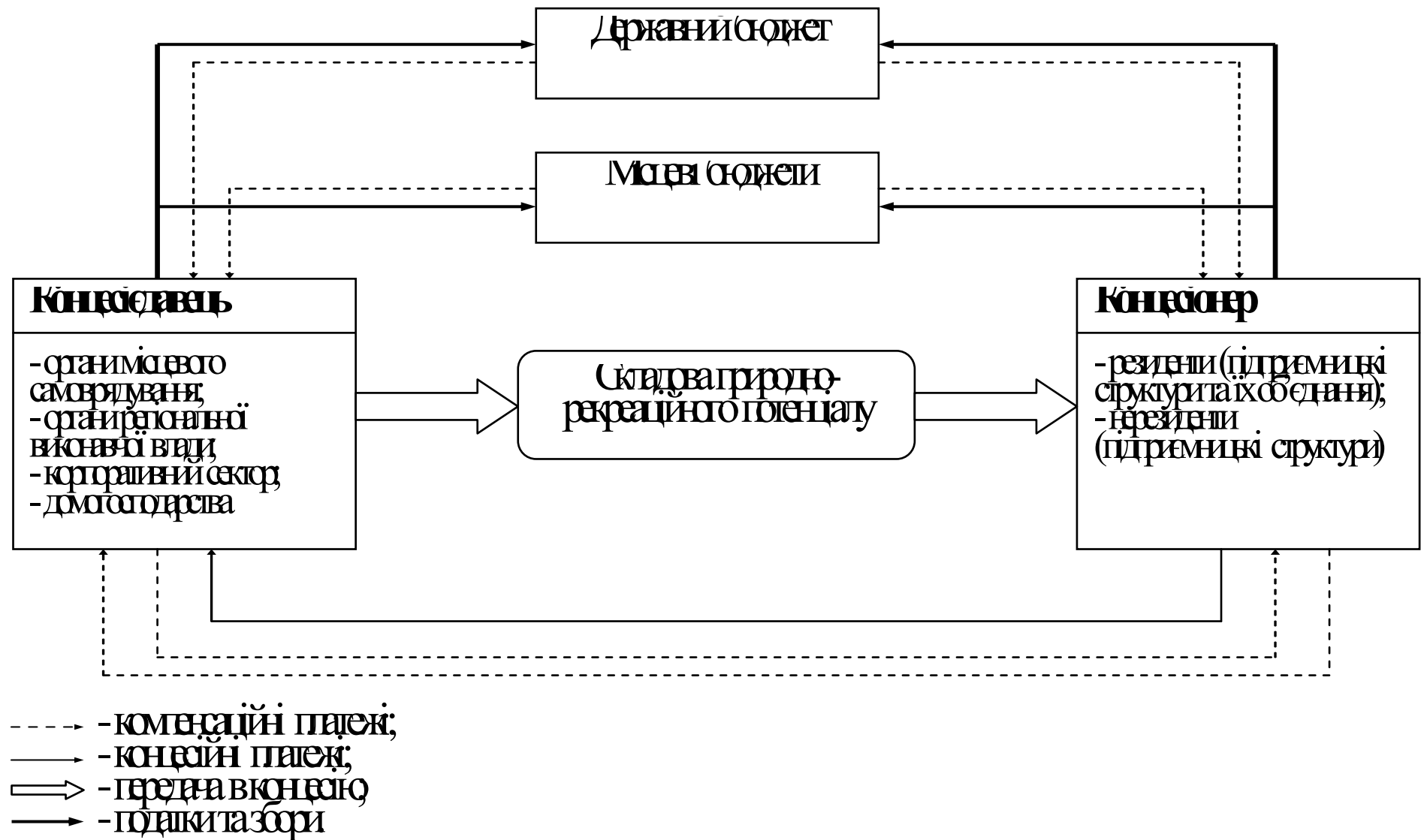

Рисунок 3.2 – Схема концесійного режиму використання природно-рекреаційного потенціалу (розроблено автором)

Попередній досвід показує, що навіть оренда земельних ділянок не відзначається необхідним рівнем відпрацьованості податкової та нормативно-правової складової, що проявляється в заниженості ставок орендної плати, несвоечасності її внесення у відповідні бюджети, а також передчасного розірвання великої кількості угод. Ще більша кількість негативних наслідків спостерігається при передачі в оренду водних і водогосподарських об'єктів.

Передача окремих складових природно-рекреаційного потенціалу у тимчасове користування резидентам (резидентами виступають підприємницькі структури, а також їх об'єднання) та нерезидентам (нерезидентами виступатимуть лише підприємницькі структури, щоб не допустити надмірної експансії закордонних операторів надання рекреаційних послуг на вітчизняний ринок) супроводжуватиметься виникненням цілого ряду ризиків, пов'язаних з погіршенням якісних характеристик об'єкта концесії, недотриманням однією із сторін умов концесійної угоди, виникненням форс-мажорних ситуацій.

З метою мінімізації можливих ризиків, а також понесених концесіонером чи концесієдавцем можливих втрат пропонується ввести компенсаційні платежі. Компенсаційні платежі можуть сплачуватися концесієдавцем концесіонеру у зв'язку з тим, що об'єкт концесії в реальній практиці не відповідає тим характеристикам, які визначені в договорі. Концесіонер сплачує компенсаційні платежі концесієдавцю в разі значного погіршення з його вини якісних характеристик об'єкта концесії (надмірне забруднення водних об'єктів, надмірна вирубка окремих ділянок лісового фонду, виснаження сільськогосподарських та несільськогосподарських угідь). Контроль за своєчасною сплатою компенсаційних платежів мають здійснювати місцеві фіскальні органи, які не виступають однією із сторін концесійної угоди.

Основним фіскальним регулятором використання складової природно-рекреаційного потенціалу на умовах концесії виступає концесійний платіж. Концесійний платіж сплачується концесієдавцю за нормами, які визначаються за згодою сторін в концесійній угоді та у визначені терміни. Перегляд ставок концесійних платежів здійснюється за умови різкого збільшення темпу інфляції

про що також зазначається в тексті угоди. І концесіонер, і концесіодавець як безпосередні учасники концесійних відносин також оподатковуються на загальних підставах. Концесіонер сплачує у Державний бюджет весь інституціоналізований набір податків і зборів (податок на прибуток та ПДВ), у місцевий бюджет – податок на доходи фізичних осіб, а також земельний податок за використання земельних ділянок, які не є об'єктами концесії. Концесіодавець сплачує податок з доходу, який він отримує внаслідок сплати йому концесіонером концесійних платежів.

Також передбачається виплата з Державного та місцевого бюджетів компенсаційних платежів концесіодавцю та концесіонеру внаслідок виникнення стихійних лих, пов'язаних із паводками та повеннями, що призвели до погіршення та деградації об'єкта концесійної угоди. Це дозволить компенсувати концесіодавцю втрати, пов'язані із усуненням наслідків природно-техногенної катастрофи, а концесіонеру – втрати, що стосуються забезпечення надання рекреаційних послуг на прийнятному рівні якості.

Поширення концесійних угод у сфері рекреаційного підприємництва дасть можливість хоча б частково подолати тотальний дефіцит залучення в економіку цих територій іноземних інвестицій та передового зарубіжного досвіду. Більше того, поширення концесійних угод на корпоративний і комунальний сектори, а також сектор домогосподарств сприятиме легалізації цілого комплексу видів діяльності, які на даний момент перебувають в тіні. Концесійний режим ведення підприємницької діяльності у рекреаційній сфері дасть можливість підвищити ефективність використання активів, що перебувають у державній та комунальній власності і як показує досвід 20-ти останніх років, вони використовуються неефективно. Встановлення договорів концесії між суб'єктами корпоративного сектору та концесіонерами-нерезидентами сприятиме підвищенню рівня концентрації інвестиційних ресурсів і забезпечуватиме перелив і реінвестування частини капіталу у базові ланки господарського комплексу – сільське і лісове господарство.

В провадження концесійних та орендних схем надання рекреаційних послуг має передбачати реалізацію таких заходів: внесення відповідних змін до законів України «Про державно-приватне партнерство» та «Про концесії» щодо розширення переліку активів, які можуть надаватися в тимчасове користування з метою здійснення рекреаційної діяльності; упорядкування методичної бази передачі об'єктів природно-рекреаційного потенціалу в концесію та оренду з визначенням бази нарахування концесійних та орендних платежів, а також їх перерозподілу між концесієдавцями та місцевими бюджетами; розробка на регіональному рівні механізму регулювання діяльності суб'єктів рекреаційного підприємництва, що здійснюють свою діяльність на основі використання об'єктів природно-рекреаційного потенціалу на умовах концесії та оренди; створення при органах виконавчої та представницької влади місцевого рівня громадських рад із представників місцевого населення, які здійснюватимуть контроль за діяльністю орендарів і концесіонерів, котрі працюють на відповідних територіях і використовують власність місцевого населення.

Концесійна та орендна форма рекреаційного підприємництва дасть можливість налагодити інвестиційні відносини між органами державної влади, місцевого самоврядування та домогосподарствами, з однієї сторони, і концесіонером-інвестором – з іншої. Перевага концесійного режиму рекреаційного природокористування над іншими формами підприємницької діяльності полягає в нормативно-правовій визначеності фінансово-розподільчих відносин між суб'єктами та об'єктами концесії, поєднанні індивідуальних і групових інтересів, передачі у довгострокове користування державного, комунального, корпоративного та індивідуального майна без втрати права власності на нього.

В провадження концесійного режиму ведення рекреаційного підприємництва, враховуючи високий рівень інвестиційної привабливості туристичної та санаторно-курортної індустрії, дасть можливість провести реконструкцію і забезпечити розширене відтворення матеріально-технічної бази рекреаційних установ; забезпечити розбудову рекреаційної

інфраструктури на територіях, що піддалися природній ренатуралізації з метою розвитку водного туризму, мисливства та рибальства; збільшити замовлення на продукцію місцевого транспорту, сільського господарства, а також будівельних організацій.

Найбільш прийнятними концесійні та орендні схеми надання рекреаційних послуг є для розвитку індустрії рибальства та мисливства, оскільки значні площі ренатуралізованих природним шляхом угідь дають можливість у короткі терміни збільшити чисельність фауністичних і водних біологічних ресурсів для налагодження круглорічного чи сезонного здійснення рекреаційної діяльності. Місцеве населення, яке не має достатнього рівня фінансових ресурсів для розширення потужностей сільськогосподарського виробництва, при необхідному рівні правового захисту охоче передаватиме ренатуралізовані природним чином сільськогосподарські угіддя в тимчасове користування. Площі таких угідь є значними в поліській зоні Рівненської області, що створює сприятливі передумови для якісного нарощення потенціалу рекреаційної індустрії на депресивних територіях зазначених адміністративно-територіальних одиниць.

Значний потенціал для розбудови рекреаційної індустрії має місце на територіях скупчення значної кількості озер, які через наявність значного обсягу донного мулу на даний момент не є повністю придатними для здійснення на ринкових засадах повноцінної рекреаційної діяльності. Ці озера стануть придатними для розвитку рекреаційної індустрії внаслідок видобутку донного мулу. Більше того, цей донний мул (сапропель) є цінним органічним добривом для сільськогосподарського виробництва та виступає сировиною для виробництва продукції у фармацевтичній промисловості. Передача таких озер у концесію для видобутку сапропелю дасть можливість за нетривалий період очистити ці водні об'єкти від донного мулу, що сприятиме нагромадженню первинного фінансового капіталу внаслідок продажу видобутої сировини і його подальшого реінвестування в розбудову рекреаційної індустрії, об'єкти якої

розміщуватимуться на березі названих озер і рекреаційний продукт формуватиметься на основі використання цілющої озерної води.

Іншою формою державно-приватного партнерства, яка дасть можливість консолідувати зусилля держави, територіальних громад, суб'єктів рекреаційного підприємництва та фінансово-кредитних установ, є кластерне утворення. На відміну від концесійного та орендного режиму, в умовах функціонування кластерного утворення суб'єкти державної і регіональної влади виступають не лише регуляторами фінансово-економічних розподільчих відносин між власниками та користувачами об'єктів природно-рекреаційного потенціалу, а безпосередніми учасниками і координаторами виробництва та реалізації широкого набору рекреаційних продуктів (рис. 3.3).

Особливо прийнятною кластерна форма рекреаційного підприємництва є для розвитку сільського туризму, оскільки особисті селянські господарства не мають необхідних навичок для реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, просування рекреаційного продукту на цільовий ринок, а також не володіють достатніми фінансовими ресурсами для розбудови необхідних комунікацій для розширеного відтворення всіх складових рекреаційно-продуктового ланцюга. Це стосується розширення масштабів централізованого водопостачання, водовідведення, а також монтажу дренажних систем та очисних споруд.

До складу кластера можуть увійти суб'єкти підприємництва, які спеціалізуються на сільському туризмі, розміщені на території декількох сільських і селищних рад, що дозволить координувати рекреаційну діяльність на значних територіях, особливо на територіях, які виступають ареалом формування природно-рекреаційного потенціалу. Однією з функцій державних і регіональних органів виконавчої та представницької влади є регулювання рекреаційного навантаження на природні ландшафти, особливо на ренатуралізованих природним шляхом територіях, а також контроль за дотриманням природоохоронного законодавства при зведенні об'єктів рекреаційної інфраструктури.

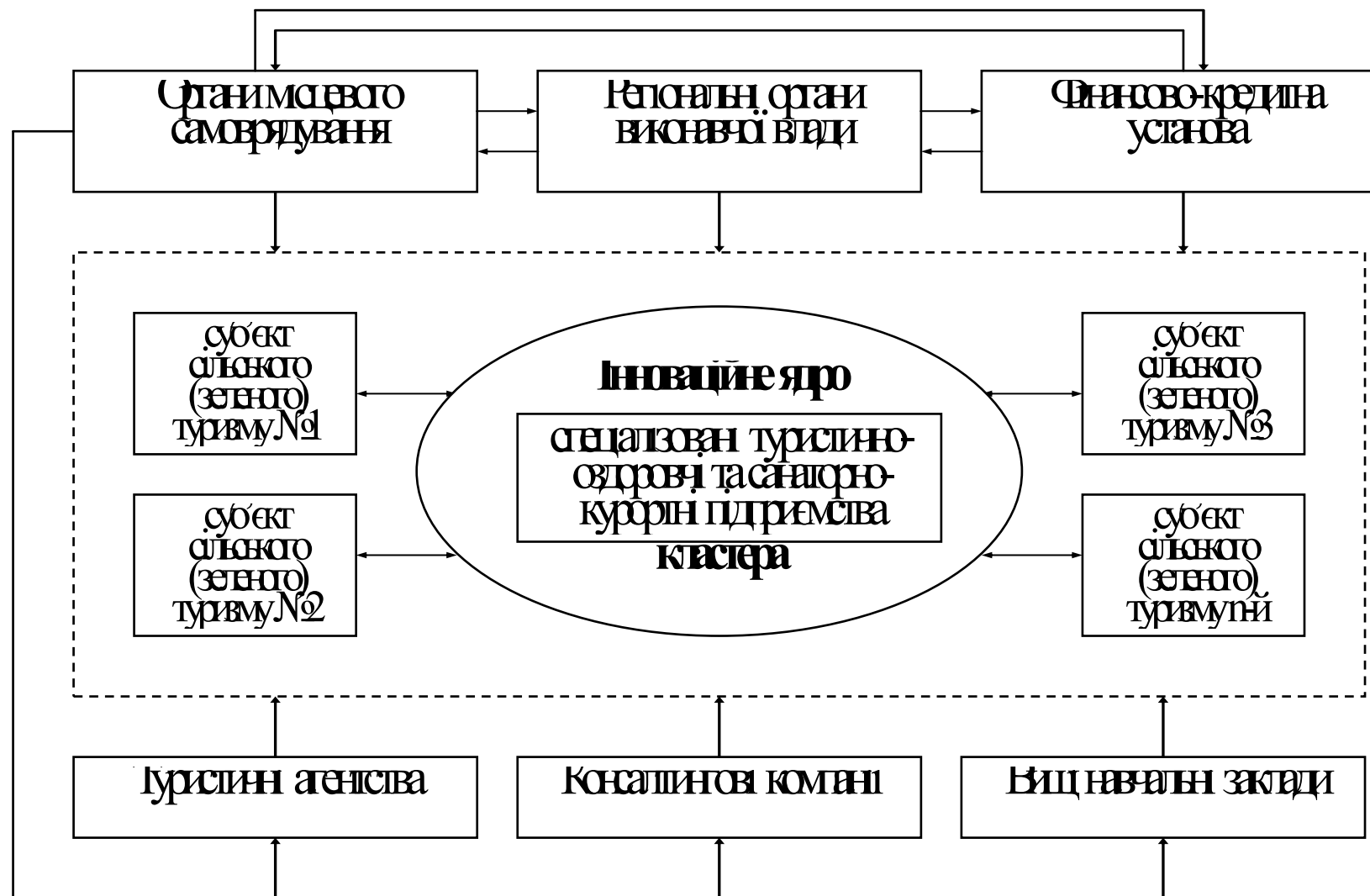

Рисунок 33—Схема рекреаційного кластера (розроблено автором)

Кластерна форма рекреаційного підприємництва також забезпечує прозорість взаємовідносин з фінансово-кредитними структурами, які надаватимуть кредити суб'єктам здійснення зеленого туризму під гарантії місцевої влади. Матеріальною основою таких гарантій можуть виступати земельні ділянки, що перебувають у комунальній власності, та інші види муніципальних активів.

Інноваційним ядром рекреаційних кластерів мають виступати спеціалізовані санаторно-курортні і туристично-оздоровчі підприємства, які мають чималий досвід надання рекреаційних послуг, володіють значним організаційним та кадровим потенціалом, мають можливість надавати широкий спектр послуг (організація туристичних маршрутів, полювання, рибальства, надання санаторних послуг, першої медичної допомоги).

Навколо даного інноваційного ядра мають скупчуватися суб'єкти сільського туризму, які надають значно вужчий спектр рекреаційних послуг, але їх перевагою є вища цінова доступність рекреаційних благ. При цьому функціонування спеціалізованих туристично-оздоровчих і санаторно-курортних підприємств та суб'єктів сільського туризму не має бути взаємовиключним, а навпаки – взаємодоповнюючим. Тобто спеціалізовані рекреаційні підприємства надають ті види послуг, які потребують спеціальних знань у галузі медичного та санаторного обслуговування, а суб'єкти сільського туризму надають допоміжні послуги пізнавального і розважального характеру.

В межах кластера, крім конкуренції між спеціалізованими рекреаційними підприємствами, відбувається також процес взаємодоповнення діяльності одних суб'єктів іншими, що в кінцевому підсумку сприяє «колективній ефективності» та забезпечує «гнучку спеціалізацію». Позитив конкуренції полягає в тому, що підприємства в боротьбі за споживача основних (туристично-оздоровчих і санаторно-курортних) та допоміжних (рибальство, мисливство) послуг намагаються максимальною мірою знизити ціни за послуги, які вони пропонують, поліпшити якість цих послуг, а також диверсифікувати канали просування рекреаційного продукту на ринок.

В результаті підвищується ефективність рекреаційної діяльності не лише окремо взятого суб'єкта підприємницької діяльності, а й усієї галузі, в першу чергу учасників кластерного утворення. Участь у кластері значної кількості суб'єктів рекреаційної діяльності дає можливість координувати майже весь ринок рекреаційних послуг, долати стихійний сегмент даного ринку, залучати значні обсяги інвестиційних ресурсів, створювати додаткові замовлення для суміжних галузей. Взаємоузгодженість діяльності учасників кластера сприяє інвестуванню ними та фінансово-кредитною установою, також учасником кластера, спільних проектів, реалізація яких покращить доступ до споживача всіх суб'єктів рекреаційної діяльності, дозволить знизити трансакційні витрати, забезпечити обмін позитивним досвідом.

Позитивним моментом функціонування рекреаційного кластера є те, що функціонування його учасників базується на використанні сприятливих природно-рекреаційних умов, а не на трудомістких видах діяльності. Також ефективність діяльності рекреаційного кластера значною мірою залежить від внутрішнього попиту і якості послуг, а не від кон'юнктури закордонних ринків, що робить кластер не так залежним від коливань кон'юнктури на глобальних ринках туристичних та санаторно-курортних послуг. У межах рекреаційного кластера також визрівають передумови для диверсифікації діяльності, оскільки його учасниками можуть бути сільськогосподарські і лісгосподарські підприємства, для яких рекреаційна діяльність не є основним видом діяльності, освоєння споріднених видів бізнесу.

Створення рекреаційного кластера дасть можливість місцевій владі пріоритети освоєння ренатуралізованих природним чином територій з метою забезпечення інтегрованого управління природними ресурсами узгодити з пріоритетами діяльності суб'єктів рекреаційного підприємництва, що унеможливить надмірну експлуатацію місцевого природно-ресурсного потенціалу та забезпечить збалансований розвиток сільської економіки. Водночас влада також створюватиме сприятливі умови для популяризації за

межами регіону та за кордоном бренду основних операторів рекреаційних послуг і місцевого рекреаційного продукту.

Зіставлення виявлених і оцінених додаткових переваг, а також недоліків, що виникають в процесі формування та функціонування рекреаційних кластерів дозволяє здійснити оцінку економічної доцільності створення та діяльності такого роду нестатутних інтегрованих формувань.

Вважаємо, що функціонування рекреаційного кластеру є економічно доцільним, якщо чиста приведена вартість (NPV) створення і діяльності такого формування має позитивне значення, тобто синергетичний ефект перевищує можливі додаткові вкладення або витрати. При цьому синергетичний ефект утворюється унаслідок отримання додаткових вигод або переваг, вартість яких приводиться до поточного моменту часу, а недоліки представлені додатковими понесеними витратами (або втратами), які виражаються в поточних грошових одиницях.

У такому випадку:

$$NPV = \text{теперішні}_\text{додаткові}_\text{переваги} - \text{теперішні}_\text{додаткові}_\text{витрати} = \sum (ДП_i / (1+r)^i) - \sum (ДВ_i / (1+r)^i), \quad (3.1)$$

де $ДП_i$ – величина додаткової переваги, яка отримується в i -му році функціонування рекреаційного кластера;

$ДВ_i$ – величина додаткової витрати, яка здійснюється в i -му році функціонування рекреаційного кластера;

r – ставка дисконтування.

Для оцінки синергетичного ефекту діяльності компаній у складі рекреаційного кластера скористаємося пропозиціями Еванса і Бішопа по оцінці потенційної економії від злиття і поглинання. Ними синергетичний ефект пропонується оцінити на основі трьох груп основних показників: розміру вигоди від синергетичного ефекту, ймовірності його досягнення і часу отримання вигод.

Вигоду від синергетичного ефекту слід оцінювати з урахуванням цілей створення рекреаційного кластера і характеру переваг, одержуваних

підприємствами-учасниками. Оскільки наслідком одержуваних переваг є підвищення ефективності функціонування такого об'єднання, то розмір вигоди від синергетичного ефекту може бути оцінений показниками ефективності діяльності кластера.

В даний час у закордонній практиці здійснюється перехід в оцінці ефективності діяльності компаній від традиційних фінансових показників (у тому числі грошового потоку) до сучасних концепцій збалансованої системи показників, процесно-орієнтованого обліку витрат і процесно-орієнтованого аналізу рентабельності.

Система процесно-орієнтованого аналізу рентабельності передбачає розрахунок ефективності шляхом оцінки впливу окремих бізнес-процесів (витрат) на доходи компанії і оцінки факторів, що визначають нефінансові результати в розрізі окремих клієнтів (споживачів) компанії. У результаті такого аналізу можна отримати «ланцюг ефективності», що сполучає діяльність компанії з фінансовою ефективністю. Загальні стартові умови початку роботи рекреаційного кластера в контексті стану макросередовища наведенні в табл. 3.1.

Пропоновані зарубіжні методики оцінки ефективності діяльності компанії є досить складними для застосування до великих компаній, а тим більше до груп компаній (рекреаційних кластерів), оскільки чим більше складових частин в компанії (рекреаційному кластері), тим більше необхідно показників для оцінки ефективності. У зв'язку з цим виникає потреба модифікації вказаних методик шляхом скорочення кількості показників до окремого синтетичного показника або невеликої кількості показників.

Оскільки в організаційній структурі рекреаційного кластера підприємства являють собою окремі бізнес-одиниці, то для оцінки фінансової ефективності такого утворення можна використовувати загальні для всіх учасників фінансові показники та визначати вплив окремих бізнес-процесів на фінансові показники спочатку бізнес-одиниці, а потім кластера в цілому.

Таблиця 3.1 – Основні показники ділової активності в сфері готельного бізнесу Рівненської області та санаторію «Червона калина», тис. грн*

Показник	2010	2011	2012	2013	Середньо-річний темп росту
Обсяг реалізованих послуг	2578872	3042878	2969365	3003002	1,06
у т.ч. населенню	584527,9	604311,8	603402,6	570787,7	1,02
Обсяг реалізованих послуг за видом економічної діяльності «Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщення»	27123,9	19258,8	23204,4	24782,7	1,01
у т.ч. населенню	15551,3	10324,6	10246,3	11294,3	0,92
Чистий дохід від реалізації санаторію «Червона калина»	11683	12825	16496	18667	1,24
Чистий прибуток санаторію «Червона калина»	-1643	-1525	1177	940	0,3

* за даними Головного управління статистики у Рівненській області та річної звітності санаторію «Червона калина»

Разом з тим, враховуючи важливість нефінансових показників діяльності компаній, не можна уникати їх обліку в процесі оцінки розміру синергетичного ефекту створення і функціонування рекреаційного кластера. Представляється зручним проводити оцінку синергетичного ефекту, викликаного нефінансовими перевагами, шляхом визначення впливу економічного показника на фінансовий (вираз нефінансового показника через фінансовий). Наприклад, якість надання послуг як нефінансовий показник можна виразити через ступінь задоволеності клієнтів, яку в свою чергу можна оцінити за величиною приросту виручки від реалізації.

Кожен показник системи оцінки синергетичного ефекту визначається метою створення рекреаційного кластера у і застосовується для розрахунку розміру відповідної переваги. Фінансовий показник, який приймається за основу при розрахунку розміру переваги, залежить від характеру цієї переваги.

Якщо, припустимо, створення кластера дозволило підвищити конкурентоспроможність підприємств, що входять до його складу, та отримати економію на операційних витратах, то в якості показника для оцінки синергетичного ефекту може виступити прогнозований чистий грошовий потік на інвестований капітал (ЧГП). У такому випадку ефект синергії від підвищення конкурентоспроможності підприємств, що входять у рекреаційний кластер, визначається як приріст чистого грошового потоку (розрахунок приведений в табл. 3.2):

$$\text{Ефект}_\text{синергії} = \text{ЧГП}_A - \sum(\text{ЧГП}_{Ki}) \quad (3.2)$$

де ЧГП_A – прогнозований чистий грошовий потік на інвестований капітал рекреаційного кластера;

ЧГП_{Ki} – прогнозований чистий грошовий потік i -тої компанії стратегічного альянсу, отриманий при умові здійснення діяльності поза межами кластера.

Таблиця 3.2 – Прогнозні показники фінансового росту санаторію «Червона калина» та домогосподарств в умовах функціонування рекреаційного кластера

Показники	2013	2015	2016	2018	2020	Середньо-річний темп росту
Наявність власних обігових коштів, тис грн.	316,0	347,6	417,1	500,5	550,6	1,149
Коефіцієнт оборотності активів	40,0	42,0	44,1	46,3	49,1	1,053
Коефіцієнт фінансового леверіджу (коефіцієнт фінансового важеля)	0,200	0,210	0,252	0,302	0,318	1,122
Коефіцієнт зносу основних засобів	0,600	0,670	0,637	0,605	0,574	0,989
Чистий грошовий потік, тис грн.	1281,7	2848,2	2906,4	2965,2	2951,8	1,232
Приріст грошового потоку, тис грн.	243,5	541,2	552,2	563,4	531,3	1,215
Середньомісячний дохід домогосподарств, грн	6000	6300	6700	7200	8000	1,075

Якщо рекреаційний кластер створюється з метою підвищення маркетингового потенціалу, освоєння і завоювання нових ринків рекреаційних

послуг, то ефект синергії доцільніше оцінювати на основі приросту виручки рекреаційного кластера (графічна інтерпретація ефекту наводиться на рис. 3.4):

$$\text{Ефект_синергії} = B_A - \sum(B_{Ki}) \quad (3.3)$$

де B_A – прогнозна виручка від реалізації послуг рекреаційного кластера;
 B_{Ki} – прогнозна виручка від реалізації продукції послуг i -ї компанії, отримана за умови здійснення діяльності поза рекреаційним кластером.

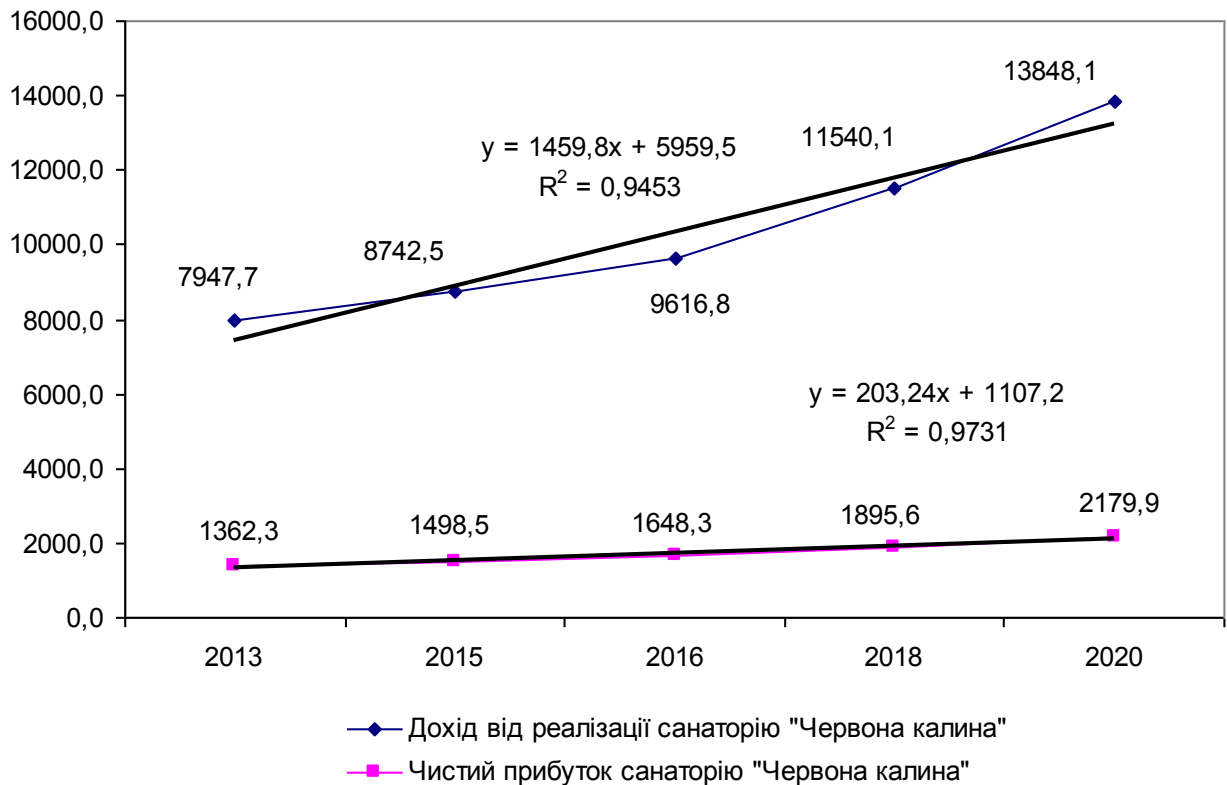

Рисунок 3.4 – Прогноз зростання доходу від реалізації та чистого прибутку санаторію «Червона калина» до 2020 року в умовах функціонування рекреаційного кластера

При створенні рекреаційного кластера з метою максимізації прибутку підприємств, що входять в нього, за рахунок мінімізації сумарних адміністративних витрат або мінімізації податкових зобов'язань ефект синергії може бути визначений як приріст відповідних показників рентабельності.

Оскільки головній меті (місії) рекреаційного кластера відповідає певна сукупність підцілей (переваг), то їх кількість визначає число показників в системі оцінки синергетичного ефекту. Тим часом методика розрахунку ефекту

синергії від отримання окремої переваги є універсальною, не залежною від використовуваного показника, а отже, і цілей створення і функціонування рекреаційного кластера, і полягає у визначенні різниці між тим чи іншим прогностним показником діяльності рекреаційного кластера в цілому і сумою значень (середньозваженими значеннями) відповідного прогностного показника діяльності підприємств-учасників рекреаційного кластера, що досягаються (досягається) за умови здійснення діяльності учасників поза рекреаційним кластером.

У результаті загальна величина синергетичного ефекту створення і функціонування рекреаційного кластера може бути встановлена в загальному вигляді як сума розмірів фінансових і нефінансових переваг (синергетичних ефектів), зважених по значимості кожної переваги, та визначається на основі відповідного фінансового показника. При цьому значення (ваги), що привласнюються окремим синергетичним ефектом, повинні бути чітко виражені і встановлюватися заздалегідь. Однак оскільки внутрішнє і зовнішнє середовище діяльності рекреаційного кластера мінливе, то необхідно передбачити в кожному конкретному випадку порядок зміни ваг окремих синергетичних ефектів відповідно із зміною цілей діяльності і відповідно до результату отримання прогнозованих переваг. По суті, оцінка синергетичного ефекту при створенні рекреаційного кластера здійснюється на основі збалансованої системи фінансових показників.

При створенні рекреаційного кластера з метою максимізації віддачі на вкладений капітал на основі концентрації виробництва ефект синергії доцільно визначати на основі приросту рентабельності власного капіталу підприємств кластера (РВК):

$$\text{Ефект}_\text{синергії} = \text{РВК}_A - \sum(\text{РВК}_{Ki}) \quad (3.4)$$

де РВК_A – прогнозна рентабельність власного капіталу рекреаційного кластера;

$\sum(\text{РВК}_{Ki})$ – середня прогнозована рентабельність підприємств, отримана при умові здійснення діяльності поза кластером і визначена по формулі

середньозваженої ціни власного капіталу. PBK_{Ki} - прогнозна рентабельність власного капіталу і-тої компанії, отримана при умові здійснення діяльності поза межами кластера. В якості ціни власного капіталу виступає прогнозна рентабельність власного капіталу даного підприємства.

На нашу думку, найбільш адекватно про доцільність об'єднання спеціалізованих рекреаційних підприємств та суб'єктів зеленого туризму у рекреаційний кластер будуть свідчити показники рентабельності, які розраховуються за приведеною вище методикою.

Розрахунок синергетичного ефекту (табл. 3.3) проведений на основі фінансової звітності спеціалізованого рекреаційного підприємства та статистичних даних про діяльність домогосподарств-суб'єктів зеленого туризму.

Таблиця 3.3 – Показники ефективності функціонування санаторію «Червона калина» та домогосподарств, що формують кластер

Показники	Поза межами рекреаційного кластера	В умовах рекреаційного кластера	Приріст показників, %
Санаторій «Червона калина»			
Рентабельність продажу, %	5,1	5,4	0,3
Рентабельність активів, %	2,2	2,4	0,2
Рентабельність капіталу (коефіцієнт прибутковості власного капіталу), %	2,3	2,6	0,3
Операційна рентабельність продажу, %	17,6	17,8	0,2
Домогосподарства			
Заповнюваність приватних номерів, %	65	71	6
Валовий дохід домогосподарства, грн	6000	6700	11,7

Перед стратегією розвитку рекреаційного кластера потрібно поставити мету по досягненню лідерства в туристському секторі ринку більшого масштабу, наприклад, поліська зона орієнтується на лідерство в туристському секторі Західної та Північної України і міжнародних ринках.

В умовах роботи рекреаційного кластера, в санаторії «Червона калина» може підвищитися кількість відвідувачів та зменшитись витрати на збут послуг, що дозволить отримати синергетичний ефект, котрий виллється у покращенні

фінансових результатів компанії. Зокрема покращиться рентабельність продажу, рентабельність активів, рентабельність капіталу та операційна рентабельність.

Крім того, при розробці стратегії в якості головних напрямків можуть бути взяті розвиток і стійкість. Конкурентоспроможність кінцевого туристичного продукту буде залежати від менеджменту, здатного провести продукт на ринок, і від фахівців, які їх обслуговують. Основна конкурентна боротьба в останні десятиліття з цінової конкуренції перемістилася в інноваційну. Для успішної реалізації стратегії необхідно організувати роботу з метою випередження в розробці інноваційних видів рекреаційних послуг.

При підготовці рішень доцільно спочатку визначити шляхи розвитку, а потім на базі маркетингових досліджень здійснювати роботи з відбору тих напрямів і продуктів, які будуть реально затребувані ринком. Надалі фінансові розрахунки повинні показати ті напрямки, які дадуть найбільшу економічну ефективність або будуть сприяти стабільному розвитку учасників рекреаційного кластера.

В контексті реалізації маркетингового плану найважливішою інформацією має стати кон'юнктура на туристичному ринку. Ситуація на ринку при формуванні туристично-рекреаційного кластера повинна ретельно відслідковуватися, через засоби масової інформації, в ході переговорних процесів, на основі довгострокових домовленостей і іншим чином.

Формування турпродукту повинне відбуватися в учасників рекреаційного кластера, тобто безпосередньо в туристичній сфері. Також у формуванні турів мають брати участь і підприємства, що належать до категорії туристської інфраструктури та супутньої інфраструктури. Тобто, формування кожної складової турпродукту буде відбуватися на окремому суб'єкті рекреаційного кластера, що полегшує управління капіталом, що не обтяжує бізнес додатковими ризиками, знижує витрати власників, пов'язаних з впровадженням інновацій.

Запропонована модель стратегічного розвитку рекреаційного кластера

сприяє не тільки скороченню числа потенційних конкурентів (в даному випадку – інші райони, території), які не здатні вписатися в обраний стандарт, але веде до мінімізації витрат виробництва, що, в свою чергу, позитивно при ціновій конкуренції.

В рамках кластерної стратегії наявність юридичних осіб, спеціалізованих по діяльності, сприяє більш повному відстеженню інформації, формуванню партнерських зв'язків для надання різних послуг, виконанню різноманітних робіт, створенню умови для виходу на нові ринки.

У структурі рекреаційного кластера продукт, що формується туристично-оздоровчими та санаторно-курортними підприємствами і домогосподарствами, враховує не тільки можливості виробництва своєї компанії, але і можливості найближчих партнерів. Одне з ключових положень стратегії в тому, що розвиток кластера має створити умови для включення в процес отримання замовлень більш широке коло організацій. Замовлення може бути визначене договором між великим туроператором (замовником) і конкретною фірмою. Але вихід на український та світовий ринки для регіональних рекреаційних кластерів буде проблематичним, якщо не будуть відпрацьовані технології по більш великому спектру проведених переговорів з метою отримання замовлення регіонального рівня (галузевого, національного, обласного тощо).

Суб'єкти, навколо яких формується рекреаційний кластер, виконують основний вид діяльності, позиціонують кластер, випускають кінцеву продукцію. Тобто, підприємства, безпосередньо туристської сфери, зайняті виробництвом і просуванням турпродукту регіону (турагенти, турбюро, готелі і т.д.). Разом із юридичними особами, до рекреаційного кластеру мають входити і домогосподарства як суб'єкти підприємницької діяльності. Для ефективної діяльності кластера, додаються також і додаткові суб'єкти, діяльність яких безпосередньо забезпечує функціонування основних учасників.

Важливим елементом має стати інфраструктура туризму, котра включатиме об'єкти, наявність яких обов'язкова, але діяльність яких безпосередньо не пов'язана з функціонуванням об'єктів безпосередньо надання

турпослуг (транспорт, зв'язок, підприємства індустрії гостинності). Також необхідна супутня інфраструктура, тобто об'єкти рекреаційного кластера, наявність яких бажана, але не обов'язкова для функціонування інших об'єктів кластеру. До них відносяться різні сервісно-консультаційні підприємства, функції яких можуть бути здійснені як в рамках кластера, так і з використанням аутсорсингу. Метою даних підприємств, у разі їх наявності в кластері, є вишукування внутрішніх резервів для забезпечення безперервності відтворювальних процесів, досягнення стратегічних вигод, пов'язаних, в першу чергу, з підвищенням мобільності розвитку та реалізації потенціалу всього кластера.

Крім прямого ефекту створення нових робочих місць на території рекреаційного кластера та покращення фінансових результатів його учасників, існує й непрямий ефект зростання економічної активності в суміжних галузях. Мультиплікативний ефект від діяльності рекреаційного кластера можна очікувати в наступних сферах: підприємствах громадського харчування; торгівлі; проведенні культурно-дозвіллевих заходів; транспортних послугах; будівництві; виробництві народних промислів.

Тривалий період цілий ряд проектів в рекреаційній індустрії не було реалізовано внаслідок відсутності партнерських відносин між владою та бізнесом, оскільки влада намагалася виконувати роль лише регулятора соціально-економічних відносин, а не безпосереднього учасника розширеного відтворення потенціалу господарства регіону.

Вагомою перевагою кластера є те, що його учасники можуть спільними зусиллями реалізовувати необхідні для кожного з них інфраструктурні проекти, зокрема будівництво автошляхів, сервісних центрів, здійснювати замовлення на проведення спеціалізованими закладами маркетингових досліджень щодо перспектив завоювання нових ніш на ринках рекреаційних послуг.

Активізація євроінтеграційного вектора розвитку України ставить все нові вимоги до підвищення рівня конкурентоспроможності економіки окремих регіонів, особливо тих, де спостерігається найнижчий рівень середньої

заробітної плати, має місце незначна концентрація центрів інвестиційної діяльності та підприємств важкої індустрії, значні території не охоплені об'єктами виробничої та комунальної інфраструктури. Не виняток і поліські райони Рівненщини, де демонтування гідротехнічних споруд меліоративних систем значно погіршило умови для ведення високопродуктивного сільськогосподарського виробництва і призвело до надмірної природної ренатуралізації осушених сільськогосподарських угідь.

Це створило сприятливі передумови для розширеного відтворення індустрії рекреаційного підприємництва, особливо на територіях, наближених до районних центрів і селищ міського типу. Тобто розширення потужностей рекреаційного підприємництва є одним з основних чинників соціально-економічного піднесення адміністративних районів. Але для цього потрібна підприємницька ініціатива, яка дала б можливість використати наявні сприятливі передумови для розвитку рекреації в інтересах місцевого населення.

З цією метою розбудова рекреаційної індустрії має відбуватися на основі власності територіальних громад, щоб прибуткові надходження реінвестувалися як у розширене відтворення індустрії туризму та курортного господарства, так і в розбудову соціальної інфраструктури міських і сільських населених пунктів. З огляду на сказане необхідно створювати комунальні підприємства з надання рекреаційних послуг. Джерелами інвестиційного забезпечення діяльності таких підприємств могли б бути надходження від продажу облігацій місцевої позики під заставу земель комунальної власності. Частина отриманих коштів мала б використовуватися на викуп у місцевого населення земельних ділянок, прилеглих до населених пунктів та об'єктів рекреаційного водокористування.

Створення комунальних підприємств з надання рекреаційних послуг, де виразником інтересів територіальних громад виступали б органи місцевого самоврядування, дало б можливість на тендерній основі визначати переможця конкурсу на право використовувати об'єкт рекреаційної індустрії, який перебуває в комунальній власності. З одного боку, це дало б можливість

закласти елемент конкурентності на місцевому ринку рекреаційних послуг, а з іншого – використовувати комунальне майно з максимальною ефективністю.

Формування інститутів державно-приватного партнерства (концесійний і орендний режим, кластерні утворення, комунальні підприємства) у сфері рекреаційного підприємництва дасть можливість забезпечити:

- диверсифікацію виробничо-господарської діяльності особистих селянських господарств, що дозволить підвищити рівень доходів сільського населення і рівень сільської зайнятості;

- ефективніше використання значних площ ренатуралізованих природним шляхом сільськогосподарських угідь, які є непридатними для повернення у продуктивний сільськогосподарський оборот, через їх залучення в систему розширеного відтворення регіонального рекреаційного продукту;

- переорієнтувати регіональний господарський комплекс з ведення трудомістких видів діяльності, таких, як сільське господарство і первинна переробка сільськогосподарської сировини, на розвиток сфери послуг;

- розширення спектра рекреаційних послуг на регіональному та місцевому цільовому ринку, що дасть можливість збільшити кількість рекреантів і підвищити рівень капіталізації використання природно-рекреаційного потенціалу;

- легалізацію прихованого рекреаційного підприємництва через використання державою та регіональними органами влади різноманітних фінансових преференцій для суб'єктів сільського туризму-суб'єктів малого підприємництва;

- залучення іноземного капіталу у місцеву рекреаційну індустрію через передачу окремих складових природно-рекреаційного потенціалу у тимчасове використання іноземним та вітчизняним суб'єктам рекреаційної діяльності, які мають популярні бренди на закордонному та вітчизняному ринках рекреаційних послуг;

- збільшення замовлення для суміжних галузей (сільське та лісове господарство, харчова промисловість, будівництво та транспорт) у зв'язку з

необхідністю задоволення потреб додаткової кількості рекреантів, які будуть залучені через збільшення пропозиції рекреаційного продукту, а також покращення його доступності.

Висновки до розділу 3

1. На основі проведених досліджень природно-рекреаційних ресурсів та стану матеріально-технічної бази рекреаційної індустрії Рівненської області було обґрунтовано першочергові заходи щодо формування сприятливих соціально-економічних та політико-правових умов розвитку рекреаційного підприємництва в даному регіоні. Такими заходами виступають: інвентаризація наявного природно-рекреаційного потенціалу, діючих туристично-оздоровчих та санаторно-курортних закладів; внесення змін в законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються надання особливого статусу територіям з унікальним природно-рекреаційним потенціалом; формування в зонах наявності цінних природно-рекреаційних ресурсів систем інтегрованого управління природними ресурсами; інституціоналізація сучасних форм державно-приватного партнерства щодо використання рекреаційних ресурсів у зв'язку з тим, що останні перебувають у загальнодержавній власності та не можуть бути передані у приватну власність; забезпечення інституціональних та методичних передумов реалізації пілотного проекту щодо розбудови матеріально-технічної бази та інфраструктури рекреаційної індустрії на найбільш привабливих для розвитку туристично-оздоровчого та санаторно-курортного господарства територіях.

2. З метою активізації рекреаційного підприємництва у Рівненській області також необхідно: законодавчо розширити спектр інструментів прямого та непрямого стимулювання розширеного відтворення місцевого природно-рекреаційного потенціалу; надати можливість органам місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади виступати ініціаторами створення рекреаційних кластерів на базі діючих спеціалізованих рекреаційних

підприємств та суб'єктів сільського туризму; розробити типові форми угод щодо передачі у концесію окремих складових природно-рекреаційного потенціалу та суб'єктів туристично-оздоровчого і санаторно-курортного господарства; удосконалити нормативно-правове регулювання шляхом імплементації директив Європейського Союзу використання прикордонних водотоків та прикордонних територій; законодавчо закріпити можливість диверсифікувати виробничо-господарську діяльність державним лісогосподарським та водогосподарським підприємствам шляхом надання ними екосистемних та рекреаційних послуг, в тому числі і шляхом формування статутних та нестатутних утворень із суб'єктами приватного підприємництва.

3. Дослідження показали, що прикметними рисами відзначаються проблеми становлення рекреаційного підприємництва в Поліській зоні. Розвиток суб'єктів рекреаційного підприємництва в цій зоні значною мірою детермінується наявністю сучасної системи регулювання даного виду діяльності. Основними суб'єктами такої системи регулювання мають виступати органи управління природними ресурсами та охорони довкілля, органи місцевого самоврядування та регіональної виконавчої влади, фінансово-кредитні установи (банківські та небанківські). Об'єктами регулювання виступають інституціональні суб'єкти рекреаційного підприємництва та їх об'єднання, сільськогосподарські, лісогосподарські та водогосподарські підприємства і їх об'єднання, особисті селянські господарства та створені на їх базі кооперативи

4. Ефективною формою державно-приватного партнерства для активізації рекреаційної діяльності є концесійний режим використання окремих складових природно-рекреаційного потенціалу. Концесієдавцями виступатимуть органи місцевого самоврядування, органи регіональної виконавчої влади, корпоративний сектор та домогосподарства. Концесіонерами будуть як резиденти, так і нерезиденти. Концесієдавець буде здійснювати платежі у Державний та місцеві бюджети у зв'язку з отриманням доходів від передачі природно-рекреаційного потенціалу концесіонеру. Концесіонер за отриману

ним в термінове користування складову природно-рекреаційного потенціалу сплачуватиме концесієдавцю концесійні платежі. В разі недотримання концесієдавцем чи концесіонером умов концесійної угоди вони будуть змушені сплачувати один одному компенсаційні платежі.

5. Іншою ефективною формою державно-приватного партнерства у рекреаційній індустрії виступає рекреаційний кластер, який створюватиметься з ініціативи органів місцевого самоврядування, суб'єктів рекреаційного підприємництва та інших зацікавлених сторін. Інноваційним ядром кластера виступатимуть спеціалізовані туристично-оздоровчі та санаторно-курортні підприємства, що тісно взаємодіятимуть з суб'єктами сільського туризму. Безпосередніми учасниками рекреаційних кластерів будуть фінансово-кредитні установи, що забезпечуватимуть потребу суб'єктів рекреаційного підприємництва в оборотних коштах, а також туристичні агентства та консалтингові компанії, які забезпечуватимуть консультативний супровід просування рекреаційного продукту на ринок рекреаційних послуг.

6. Дослідження показали, що навколо даного інноваційного ядра мають скупчуватися суб'єкти сільського туризму, які надають значно вужчий спектр рекреаційних послуг, але їх перевагою є вища цінова доступність рекреаційних благ. При цьому функціонування спеціалізованих туристично-оздоровчих і санаторно-курортних підприємств та суб'єктів сільського туризму не має бути взаємовиключним, а навпаки – взаємодоповнюючим. Тобто спеціалізовані рекреаційні підприємства надають ті види послуг, які потребують спеціальних знань у галузі медичного та санаторного обслуговування, а суб'єкти сільського туризму надають допоміжні послуги пізнавального і розважального характеру.

7. Формування інститутів державно-приватного партнерства (концесійного і орендного режиму, кластерних утворень, комунальних підприємств) у сфері рекреаційного підприємництва дасть можливість забезпечити: ефективніше використання наявного рекреаційного потенціалу; збільшення кількості рекреантів завдяки розширенню спектра рекреаційних послуг; диверсифікацію виробничо-господарської діяльності домогосподарств і

відповідно підвищити рівень зайнятості і доходів сільського населення; легалізацію прихованого рекреаційного підприємництва; залучення іноземного капіталу у місцеву рекреаційну індустрію; збільшення замовлення для суміжних галузей; переорієнтацію регіонального господарського комплексу з ведення трудомістких видів діяльності на розвиток сфери послуг тощо.

Результати досліджень опубліковані автором у працях [34, 45, 46].

ВИСНОВКИ

У роботі розроблено теоретико-методичні основи і практичні рекомендації розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах трансформації ринку санаторно-курортних та туристично-оздоровчих послуг і сформовано систему регулювання їх діяльності в умовах диверсифікації портфеля рекреаційних послуг. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки:

1. Встановлено, що в основу класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів в умовах трансформації ринку рекреаційних послуг має бути покладено наступні критерії: за походженням; за вичерпністю; за функціональним призначенням; за територіальним розповсюдженням; за обсягом доступної інформації; за характером використання компонентів природного середовища; за цільовим призначенням; за ступенем освоєння; за формою використання; за частотою використання; за можливостями використання; за об'єктами використання.

2. Доведено, що суб'єктами рекреаційного підприємництва виступають спеціалізовані рекреаційні підприємства; домогосподарства-суб'єкти зеленого й сільського туризму; підприємства, які мають високодиверсифіковану структуру видів виробничо-господарської діяльності, одним з яких виступає рекреація; підприємства природно-ресурсного сектора, у постійному та тимчасовому користуванні яких перебувають природно-ресурсні активи, які відзначаються рекреаційною цінністю.

3. Встановлено, що фінансово-економічні, природно-ресурсні та організаційні чинники значною мірою детермінують розвиток суб'єктів рекреаційного підприємництва, сприяють максимізації комплексного (економічного, медико-біологічного, екологічного, соціального) ефекту від розширення потужностей рекреаційної індустрії у всіх фазах рекреаційного ланцюга та диверсифікації портфеля рекреаційних послуг.

4. На основі результатів дослідження природно-рекреаційного потенціалу, визначення особливостей територіальної організації санаторно-

курортної сфери, результативності господарської освоєння рекреаційно-туристичних ресурсів обґрунтовано перспективні види туристичної діяльності у Рівненській області, зокрема: мисливський, культурно-пізнавальний, сільський, паломницький та активний туризм.

5. Розроблено методичні підходи до рейтингування територій за показниками соціально-економічного розвитку, рівня потенціалу природних рекреаційних ресурсів, рівня розвитку рекреаційно-туристичної інфраструктури, що дало можливість побудувати матрицю інвестиційної привабливості рекреаційної індустрії адміністративних районів, яка виступає передумовою диференціації інструментів підтримки суб'єктів рекреаційного підприємництва.

6. Обґрунтовано, що вибір пріоритетів та інструментів стимулювання розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва та їх об'єднань у Рівненській області має враховувати структурні пропорції економіки адміністративних районів, міжрайонну диференціацію рівнів потенціалу природних рекреаційних ресурсів, місткість готельних закладів та транспортну доступність, концентрацію інвестиційних ресурсів, в тому числі й на найбільш депресивних сільських територіях.

7. Встановлено, що розширене відтворення потенціалу суб'єктів рекреаційного підприємництва в умовах інвестиційних обмежень забезпечується налагодженням взаємодії між інституціональними суб'єктами рекреаційного підприємництва (санаторно-курортними та туристично-оздоровчими підприємствами), підприємницькими структурами природоексплуатаційної та природоохоронної спрямованості (лісогосподарськими підприємствами та водогосподарськими організаціями), суб'єктами зеленого й сільського туризму як на статутній, так і на договірній основі.

8. Визначено, що ефективною формою активізації рекреаційного підприємництва в умовах реінжинірингу осушених територій є використання рекреаційно-туристичних ресурсів на основі концесійних угод, які, на відміну

від угод оренди та інших угод державно-приватного партнерства, передбачають обов'язкові інфраструктурні поліпшення, в першу чергу об'єктів туристично-рекреаційної інфраструктури, що мультиплікативним чином відображається на темпах розвитку рекреаційної індустрії як окремих територіальних громад, так і адміністративного району в цілому.

9. Встановлено, що каталізатором активізації розвитку суб'єктів рекреаційного підприємництва виступає взаємодія спеціалізованих рекреаційних підприємств та суб'єктів зеленого й сільського туризму на основі формування кластерного об'єднання. Санаторно-курортні та туристично-оздоровчі підприємства слугують інноваційним ядром кластеру, що дасть можливість розвивати рекреаційну інфраструктуру як спеціалізованих, так і неспеціалізованих суб'єктів рекреаційного підприємства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні питання та перспективи розвитку туризму на Рівненщині. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/publication/content/152.htm>.
2. Андел І.В. Економічний, фінансовий та екологічний аспекти інвестиційної привабливості регіону / І.В. Андел // Науковий вісник НЛТУ України. – Вип. 19.10. – 2009. – С. 126-141.
3. Багрова Л. А., Багров Н. В., Преображенский В. С. Рекреационные ресурсы (подходы к анализу понятия) / Л. А. Багрова, Н.В. Багров, В.С. Преображенский // Известия АН СССР. Сер. геогр. – М., 1997.
4. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії. – К.: Палітра, 1997. – 130 с.
5. Бейдик О. О. Фактори формування туристичних регіонів і центрів в'їзного туризму України : зб. наук. статей / О. О. Бейдик, Н. О. Новосад // Проблеми міжнародного туризму. – К.: ППНВ, 2010. – С. 285–299.
6. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування / О.О. Бейдик. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
7. Бережна О. О. Шляхи інвестування діяльності та залучення природно-ресурсного потенціалу рекреаційно-оздоровчих комплексів / О. О. Бережна // Економіка та держава. – 2007. – № 7. – С. 34–36.
8. Биржаков М.Б. Введение в туризм СПб.: Издательский дом «Герда», 2000. – 192 с.
9. Биркович В. І. Модернізація туристичного та рекреаційного потенціалу регіонів України / Биркович // Статистика України. – 2006. – № 3. – С. 83-86.
10. Бігус М. М. Науковий дискурс дефініції конкурентоспроможності туристичного бізнесу в регіоні / М. М. Бігус // Регіональна економіка. – 2012. – № 2. – С. 162-167.

11. Боголюбов В.С., Орловская В.П. Экономика туризма. – М.: Академия, 2005. – 192 с.
12. Буйволов Ю.А. Экологический туризм в национальных парках и заповедниках России: тенденции развития и проблемы управления / Ю.А. Буйволов, Л.П. Басанец // Экологическое планирование и управление. – 2007. – № 4. – С. 39-45.
13. Бутко М. Рекреаційний потенціал регіону: методологія оцінки та стратегія використання / М. Бутко // Економіст. – 2011. – № 1. – С. 42-47.
14. Бухаріна Л. М. Розробка стратегії розвитку сфери туризму в Україні / Л. М. Бухаріна // Економіка та держава. – 2009. – № 1. – С. 103 – 105.
15. Гавран В.Я. Управління інвестиційною діяльністю в рекреаційно-туристичній сфері: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.02.03 / В.Я. Гавран; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л., 2002. – 19 с. – укр.
16. Герасименко В. Г. Аграрний туризм як вид підприємництва: монографія / В. Г. Герасименко, С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Пальміра, 2011. – 178 с.
17. Герасимчук З. В. Використання логістики в системі менеджменту суб'єктами логістичної рекреаційної системи регіонів України / З. В. Герасимчук, Н. Є. Циганюк // Зб. наук. пр. «Економічні науки». – Серія «Регіональна економіка». – Випуск 8 (31). – Ч.1. – Луцьк. – 2011. – 231 с. – С. 107–116.
18. Герасимчук З.В. Регіональна політика розвитку рекреаційної сфери: механізм формування та реалізації : монографія / З. В. Герасимчук, М. В. Глядіна. – Луцьк : Надстир'я, 2006. –164 с.
19. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації: монографія. – Луцьк: Надстир'я, 2001. – 528 с.
20. Гетьман В.І. Екотуризм на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду / В.І. Гетьман // Український географічний журнал. – 2007. – № 4. – С. 48-51.

21. Глядіна М. В. Фактори розвитку рекреаційної сфери регіону / М. В. Глядіна // Стратегія регіонального розвитку: методологія формування, муніципальна специфіка, механізм реалізації: Матер. XV міжнар. наук.-практ. конф., 27 січ. 2004 р. – Чернівці: Рута, 2004. – С. 290-297.
22. Глядіна М. В. Формування та реалізація регіональної політики розвитку рекреаційної сфери : дис... канд. екон. наук: 08.10.01 / Глядіна Марія Володимирівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. – Л., 2005. – 181 с.
23. Голян В. Домінанти розвитку рекреаційного водокористування на локальних територіях / В. Голян // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – № 9. – С. 89.
24. Гончар О. І. Інформаційні ресурси у забезпеченні конкурентоспроможності потенціалу туристичного підприємства / О. І. Гончар // Моделювання регіональної економіки. – 2013. – № 1. – С. 455-465.
25. Гончар О. І. Формування трудового потенціалу в сучасних умовах господарювання / О. І. Гончар, Д. С. Мокренко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 2(2). – С. 78-80.
26. Гудзь П. В. Особенности управления местными финансами курортного города [Текст] / П. В. Гудзь ; Нац. акад. наук Украины, Ин-т экон.-прав. исслед. – Донецк : [б.в.], 1999. – 44 с.
27. Гудзь П. В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій у сучасних умовах [Текст] : дис... д-ра екон. наук: 08.10.01 / П. В. Гудзь ; НАН України, Ін-т екон.-прав. дослідж. – Донецьк, 2003. – 464 арк. : рис. – Бібліогр.: арк. 396-427.
28. Гудзь П. Економічна ефективність використання природних рекреаційних ресурсів / П. Гудзь // Регіональна економіка. – 2000. – № 4. – С. 148-155.
29. Гулич О. Регіональні рекреаційно-туристичні комплекси: проблеми і перспективи розвитку / О. Гулич // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 41-43.

30. Гулич О. І. Стратегія екологічно збалансованого використання природних рекреаційних ресурсів Карпатського регіону / О. І. Гулич // Регіональна економіка. – 2012. – № 4. – С. 123-128.
31. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: сучасні концепції менеджменту і маркетингу: Навч. посібник / О.Ю. Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.
32. Довідка про динаміку туристичних потоків в Україні, 2007 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tourism.gov.ua/publ.aspx?id=1387>.
33. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lesorivne.gov.ua/tmp/dopovid_2009.pdf.
34. Дячук О. Активізація рекреаційної діяльності в зоні осушувальних меліорацій: регіональні пріоритети та інституціональні передумови / О. Дячук // Економіст. – Київ, 2013. – № 12. – С. 73-75.
35. Дячук О. И. Экстремальный туризм: особенности развития и преимущества / О. И. Дячук // Федеральный научно-практический журнал «Вопросы туризоведения». – Саратов, 2012. – Вып. 2 (2). – С. 118-122
36. Дячук О. І. До питання впливу рекреаційно-туристичної сфери на еколого-економічний розвиток регіону / Н.Б. Кушнір, О.І. Дячук // Зб. наук. праць «Вісник НУВГП». «Економіка». – 2009. – Вип. № 2 (46). – С. 165-172.
37. Дячук О. І. Дослідження передумов розвитку сфери рекреаційно-туристичного природокористування на Рівненщині / Н.Б. Кушнір, О.І. Дячук, О.Я. Романів // Зб. наук. праць «Вісник НУВГП». «Економіка». – 2011. – Вип. № 3 (55). – С. 159-167.
38. Дячук О. І. Методика визначення інвестиційної привабливості сфери рекреаційно-туристичного природокористування регіону / Н.Б. Кушнір, О.Я. Романів, О.І. Дячук // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. «Економічні науки». – 2012. – Вип. № 5 (230). – С. 67-71.

39. Дячук О. І. Основні підходи до визначення конкурентоспроможності підприємства / Н.Б. Кушнір, О.І. Дячук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. – Економіка. – Випуск 2 (42). – Рівне, 2008. – С. 75-79.

40. Дячук О. І. Особливості розвитку рекреаційно-туристичної сфери регіону / Н.Б. Кушнір, О.І. Дячук // Таврійський науковий вісник: Науковий журнал. – 2010. – Вип. 69. – С. 213-219.

41. Дячук О. І. Перспективи розвитку екологічного туризму на територіях природно-заповідного фонду Рівненської області / О.І. Дячук // Вісник Львівського інституту економіки і туризму. – 2012. – Вип. № 7. – С. 282-286.

42. Дячук О. І. Поняття рекреаційно-туристичних ресурсів та особливості їх охорони і раціонального використання / Н.Б. Кушнір, О.І. Дячук // Зб. наук. праць «Вісник НУВГП». «Економіка». – 2009. – Вип. № 4 (48). – С. 217-223.

43. Дячук О. І. Характеристика природно-рекреаційного потенціалу регіону / Н. Б. Кушнір, О. І. Дячук // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: зб. наук. праць. – Київ, СЕУ / Рівне: НУВГП, 2012. – Вип. XVІІІ, № 1. – С. 283-292

44. Дячук О. І. Шляхи підвищення конкурентоспроможності підприємства / Н.Б. Кушнір, О.І. Дячук // Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Збірник наукових праць. – Економіка. – Випуск 1 (41). – Рівне, 2008. – С. 131-137.

45. Дячук О. Інституціональні аспекти розвитку рекреаційних підприємств у сучасних умовах / Н. Кушнір, О. Дячук, Д. Войтович // Економіст. – Київ, 2014. – № 7. – С. 56-59.

46. Дячук О. Регулювання рекреаційного підприємництва в зоні осушувальних меліорацій: перспективні напрями вдосконалення суб'єктно-об'єктних відносин / О. Дячук // Економіст. – Київ, 2014. – № 4. – С. 39-41.

47. Екологія. Підручник / С.І. Дорогунцов, К.Ф. Коценко, М.А. Хвесик та ін. – К.: КНЕУ, 2005. – 371 с.
48. Євдокименко В.К. Регіональна політика розвитку туризму (методологія формування, механізм реалізації). – Чернівці: Прут, 1996. – 288 с.
49. Забуранний С.В. Розвиток туристичної діяльності у сільській місцевості України / С.В. Забуранний // Економіка АПК. – 2014. – № 4. – С. 100-106.
50. Закон України «Про туризм» № 324/95-ВР від 15.09.1995.
51. Зырянов А.И., Мышлявцева С.Э., Резвых В.В. Зонирование территории для инвестиций в туристическую отрасль (на примере Пермского края) [Электронный ресурс] // Географический Вестник, № 1(9). – 2009. – Режим доступа: <http://www.geo-vestnik.psu.ru/>.
52. Ілляшенко С.М. «Зелений» туризм як один з напрямів сталого розвитку регіону / С.М. Ілляшенко, Н.С. Ілляшенко, В.О. Щербаченко // Економіка України. – 2013. – № 8. – С. 33-39.
53. Ілляшенко А. Х. Туристичні ресурси як передумова розвитку туристично-рекреаційної галузі України / А. Х. Ілляшенко // Держава та регіони. – 2008. – № 5. – С. 64-69.
54. Кайлюк Е.Н., Фатеева Ю.А. Рекреационные ресурсы Харьковского региона – важное направление развития туризма / Е.Н. Кайлюк, Ю.А. Фатеева // Коммунальное хозяйство городов. – 2002. – С. 194-200.
55. Карташевская И. Ф. Туристские потоки как управляемая категория базисной модели рекреационной системы / И. Ф. Карташевская // Культура народов Причерноморья. – 2005. – № 63. – С. 53-57.
56. Квартальнов В.А. Туризм. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 320 с.
57. Кифяк В. Ф. Програмно-цільовий метод планування та управління розвитком територіально-рекреаційної системи / В. Ф. Кифяк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 6(73). – С. 165-170.

58. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. Чернівці: Книги-XXI, 2003. – 300 с.
59. Кифяк В.Ф. Рекреаційна спеціалізація як умова посилення конкурентоспроможності регіону / В.Ф. Кифяк // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 2. – С. 157-161.
60. Кифяк В.Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика: монографія / В.Ф. Кифяк. – Київ; Чернівці: Книги-XXI, 2010. – С. 245-246.
61. Кифяк В.Ф. Регіональні детермінанти становлення туристичної галузі в контексті розвитку «зеленої економіки» / В.Ф. Кифяк, О.В. Кифяк // Регіональна економіка. – 2012. – № 4. – С. 23-30.
62. Кондратюк О. І. Особливості визначення еколого-економічної ефективності рекреаційно-туристичного природокористування / О. І. Кондратюк // Науковий журнал «Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту». Серія «Економіка і менеджмент». – Черкаси: СУЕМ, 2013. – Вип. № 2 (15). – С. 110-117.
63. Кравців В. Екологічна безпека як об'єкт регіональної політики // Регіональна економіка. – 1999. – № 1. – С. 124-134.
64. Кравців В.С. Методологічні засади дослідження регіонального ринку туристичних послуг / В.С. Кравців, В.О. Полюга // Збірник наукових праць. Економічні науки. – Чернівці: Книги - XXI, 2006. – С. 61-70.
65. Кравченко Н. О. Методика оцінювання потенціалу ефективного функціонування та територіальної організації рекреаційного господарства регіону / Н. О. Кравченко // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 12 (54). – С. 173 – 178.
66. Кравченко Н.О. Рекреаційне господарство Полісся: сучасний стан та перспективи розвитку / Н.О. Кравченко. – Ніжин: МІЛАНІК, 2007. – 172 с.
67. Крачило Н.П. География туризма / Н.П. Крачило. – К.: Вища пік., 1987. – 208 с.

68. Кудла Н.Є. Шляхи підвищення якості сільського туризму / Н.Є. Кудла // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 116-122.
69. Кульчицька Е.А. Еколого-економічні показники для оцінювання рекреаційно-туристичної діяльності лісових підприємств // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.14. – С. 218-225.
70. Лебідь С.Г., Левашов В.В. Методологічні основи розробки концепції розвитку екологічного туризму на території РЛП «Кінбурнська коса». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukraci/technogen/2007/73-60-23.pdf>.
71. Левковська Л. Стан і перспективи розвитку туризму та готельного бізнесу в Україні / Л. Левковська, Р. Чабан // Економіка України. – 2003. – № 6. – С. 31–36.
72. Мазур Ф.Ф. Соціально-економічні умови розвитку рекреаційної індустрії (на прикладі Карпатського регіону): Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2005. – 96 с.
73. Малік М.Й. Сільський аграрний туризм як чинник розвитку сільських територій / М.Й. Малік, Л. Забуранна // Економіка АПК. – 2012. – № 5. – С. 110-115.
74. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – С. 335–359.
75. Мацола В.І. Рекреаційно-туристичний комплекс України. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАНУ, 1997. – 259 с.
76. Минц А.А. Содержание и методы экономической оценки природных ресурсов / А.А. Минц // Вопросы географии. – 1968. – Вып. 78. – С. 260-265.
77. Минц А.А. Экономическая оценка естественных ресурсов. – М.: Мысль, 1972. – 303 с.
78. Мироненко М.С., Твердохлебов И.Г. Рекреационная география. – М.: МГУ, 1981. – 207 с.

79. Мозговая О.С. Инструменты управления развитием экологического туризма в регионах мира / О.С. Мозговая // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2004. – № 2. – С. 90-95.
80. Мостенець О. В. Теоретичні основи формування конкурентного потенціалу рекреаційної системи регіону / О. В. Мостенець, Л. М. Черчик // Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – Харків : НТУ «ХПІ». – 2014. – № 34 (1077). – 228 с. – С. 199-206.
81. Надворняк Я.М. Тенденція розвитку економіки туризму Івано-Франківської області / Я.М. Надворняк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 84-89.
82. Науково-методичні засади реформування рекреаційної сфери / Кравців В.С., Гринів Л.С., Копач М.В., Кузик С.П. – Львів: НАН України. – ІРД НАН України. – 1999. – 78 с.
83. Нездоймінов С. Г. «Зелений» вектор розвитку сфери рекреації та туризму в регіоні / С. Г. Нездоймінов, С. К. Харічков, І. М. Дишловий, О. А. Воробйова // Формування конкурентоспроможної економіки регіону Українського Причорномор'я : монографія. – Одеса : ІПРЕЕД НАН України, 2012. – 492 с.
84. Нездоймінов С. Г. Аграрний туризм як фактор соціально-економічного розвитку сільських територій / С. Г. Нездоймінов // Соціально-економічні аспекти розвитку аграрного сектору економіки України : колективна монографія. – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – 348 с.
85. Нездоймінов С. Г. Інституційні чинники формування територіальної мережі агротуризму в Україні / С. Г. Нездоймінов // Сучасні парадигми розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва : колективна монографія. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – 364 с.
86. Нездоймінов С. Г. Підприємницький вектор розвитку регіонального туризму: монографія / С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Пальміра, 2011. – 344 с.
87. Нездоймінов С. Г. Регіональний розвиток інфраструктури туризму та рекреації в контексті парадигми «зелена економіка» / С. Г. Нездоймінов //

Туризм в умовах глобалізації: особливості та перспективи: колективна монографія. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2012. – 448 с.

88. Нездоймінов С. Г. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку: монографія /за заг. ред. професора В. Г. Герасименка; авт. кол.: В. Г. Герасименко, С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов та ін. – Одеса: «Астропринт», 2013. – 304 с.

89. Нездоймінов С. Г. Туризм як фактор регіонального розвитку: методологічний аспект та практичний досвід: монографія / С. Г. Нездоймінов. – Одеса: Астропринт, 2009. – 304 с.

90. Нездоймінов С.Г. Концептуальні підходи до «зеленого регіоналізму» як екологічного імперативу розвитку рекреації та туризму в Україні / С. Г. Нездоймінов, Н. М. Андреева // Регіональна економіка. – 2012. – № 2. – С. 80-88.

91. Орлов О. Важливість курортно-рекреаційного комплексу зростає / О. Орлов // Економіст. – 2008. – № 10. – С. 74.

92. Павлов В. І. Підприємництво в локальному рекреаційному комплексі: стратегія розвитку (за матеріалами Шацького району Волинської області) : монограф. / В. І. Павлов, Л. М. Черчик., В. А. Голян ; Ін-т Європ. Інтеграції [та ін.]. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 156 с.

93. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині: теорія, практика, перспективи [Текст] / В. І. Павлов, Л. М. Черчик ; НАН України, Ін-т регіон. дослідж. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – 122 с.

94. Пирожник И.И. Экономико-географические проблемы формирования территориальных рекреационных систем и рекреационное районирование в крупном экономическом районе: автореф. дис. ... канд. геогр. наук. Минск, 1976.

95. Проект стратегії сталого розвитку туризму і курортів в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.tourism.gov.ua/Catalog/Docs/00000326.doc>.

96. Пугач Н.А. Інформаційно-консультаційне забезпечення розвитку сільського туризму / Н.А. Пугач // Економіка АПК. – 2014. – № 9. – С. 86-91.
97. Рекреаційна політика в Карпатському регіоні: принципи формування, шляхи реалізації (В.С.Кравців, В.К.Євдокименко, М.М. Габрель, М.В. Копач). – Чернівці, 1995. – 72 с.
98. Романів О.Я. Внутрішньорегіональні особливості інвестиційної привабливості Рівненської області: територіальний аспект / О.Я. Романів, Д.І. Саюк // Вісник НУВГП. Економіка. – Ч. 4. – Випуск 4 (28). – Рівне, 2004. – С. 310-319.
99. Савчин Л. Розвиток рекреації на основі національних та регіональних ландшафтних парків: еколого-економічне обґрунтування / Л. Савчин // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2004. – Вип. 30. – С. 282-287.
100. Сазыкин А.М. Полевые заметки географа о проблемах терминологии в рекреационной географии и туризме / А.М. Сазыкин // Материалы региональной научно-практической конференции Дальтур-2001, 16-17 мая 2001 г. – Владивосток, 2002. – С. 306-310.
101. Сафулліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні / В. Сафулліна // Управління сучасним містом. – 2007. – № 12. – С. 88-94.
102. Смаль В.В. Туризм і сталий розвиток / В.В. Смаль, І.В. Смаль // Вісник ЛНУ, Серія: географічна. – 2005. – Вип. 32. – С. 163-173.
103. Смаль І. Т. Туризм як форма господарського освоєння депресивних регіонів. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tourlib.net/statti_ukr/sm al3.htm. 5. <http://www.unwto.org>.
104. Сорока М.В. Ідентифікація чинників регіональної інвестиційної привабливості / М.В. Сорока // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – № 624. – 2008. – С. 200-208.
105. Статистичний щорічник Рівненської області за 2010 рік. – Рівне, 2011. – 478 с.

106. Статистичний щорічник Рівненської області за 2013 рік. Головне управління статистики у Рівненській області. – Рівне. – Рівне, 2014. – 468 с.

107. Стеченко Д. М. Економічна діагностика регіонального ринку туристичних послуг / Д. М. Стеченко, Ю. Б. Забалдіна // Університетські наукові записки. – 2006. – № 1 (17). – С. 350–355.

108. Стеченко Д. М. Наукові аспекти економічної діагностики природно-рекреаційного потенціалу регіону / Д. М. Стеченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 1. – С. 136-139.

109. Стеченко Д. М. Наукові аспекти удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання сфери надання рекреаційно-туристичних послуг / Д. М. Стеченко, І. В. Безуглий // Регіональна економіка. – 2013. – № 4. – С. 157-166.

110. Стратегія екологічної безпеки (регіональний контекст) / Під ред. М. І. Долішнього, В. С. Кравціва. – Львів, 1999. – 243 с.

111. Тарасюк Г. М. Екологічне підприємництво у рекреаційно-туристичній сфері / Г. М. Тарасюк // Управління підприємствами в умовах трансформації економіки: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Тарасюк Г. М. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – 416 с. – С. 302-309.

112. Тарасюк Г. М. Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в рекреаційній сфері / Г. М. Тарасюк // Управління підприємствами в умовах трансформації економіки: колективна монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Тарасюк Г. М. – Житомир : ЖДТУ, 2014. – 416 с. – С. 295-301.

113. Тарасюк Г. М. Сутність та значення туристичної діяльності в економіці регіону / Г. М. Тарасюк, О. О. Колесник // Забезпечення соціально-економічного розвитку господарюючих систем в умовах транзитивної економіки: колективна монографія / В. К. Данилко, Г. М. Тарасюк. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 512 с. – С. 65-77.

114. Уварова Г. Ш. Сталий розвиток туризму в контексті рекреаційно-туристичного природокористування / Г. Ш. Уварова // Науковий вісник

Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2010. – Том 1, № 1. – С. 217–221.

115. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

116. Формування ринкових відносин у рекреаційному природокористуванні : монографія / Л. М. Черчик ; за наук. ред. З. В. Герасимчук ; М-во освіти і науки України, Луцький держ. техн. ун-т. – Луцьк : [б. и.], 2006. – 351 с.

117. Хамініч С.Ю. Ефективність методів управління маркетингом у сфері туризму / С.Ю. Хамініч // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 1. – С. 210-218.

118. Цьохла С. Ю. Моніторинг фінансових показників рекреаційних підприємств Криму / С. Ю. Цьохла // Фінанси України. – 2008. – № 2. – С. 36 – 43.

119. Черчик Л. М. Маркетинг рекреаційних територій: теорія, методологія, практика : монографія / Л. М. Черчик. – Луцьк : РВВ Луцького держ. техн. ун-ту, 2006. – 135 с.

120. Черчик Л. М. Оцінка рівня привабливості розвитку рекреаційного природокористування для регіонів України / Л. М. Черчик ; М-во освіти і науки України, Луцький держ. техн. ун-т. – К.: Вид. центр ЛДТУ, 2006. – 120 с.

121. Черчик Л. М. Статистичне дослідження рівня забезпечення закладами розміщення туристично-рекреаційної сфери західних регіонів України / Л. М. Черчик, С. І. Бегун // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. – 2013. – № 4 (231). – С. 146-152.

122. Черчик Л. М. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону: теорія, методологія, оцінка : монографія / Л. М. Черчик, Н. В. Календа ; М-во освіти і науки України, Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк : ЛНТУ, 2008. – 236 с.

123. Черчик Л. М. Сутність та складові механізми забезпечення конкурентоспроможності рекреаційної системи регіону / Л. М. Черчик, О. В. Мостенець // Регіональна економіка. – 2014. – № 4. – 252 с. – С. 147-154.

124. Черчик Л. М. Сучасні реалії формування та розвитку регіональних рекреаційних систем в умовах посилення інтеграційних процесів / Л. М. Черчик // Економічний форум. – 2012. – № 4. – С. 228-236.

125. Черчик Л. М. Методологічні основи формування програми розвитку туристично-рекреаційної сфери транскордонного регіону / Л. М. Черчик // Економічний форум. – 2012. – № 2. – С. 239-245.

126. Черчик Л. Н. Рекреационный потенциал Украинского Полесья / Л. Н. Черчик // Сборник трудов VI Международной научно-практической конференции «Устойчивое развитие экономики: состояние, проблемы, перспективы». – Пинск: ПГУ, 2012. – С. 127-129.

127. Черчик Л. Сучасний стан розвитку туристично-рекреаційного комплексу Волинської області: Монографія / Л. Черчик, І. Єрко, Н. Коленда, О. Міщенко. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2014. – 152 с.

128. Черчик Л. Туристично-рекреаційний комплекс Волинської області: передумови формування: монографія / Л. Черчик, О. Міщенко, І. Єрко. – Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2014. – 130 с.

129. Черчик Л. М. Механізми формування та регулювання міжгалузевих зв'язків у рекреаційному комплексі регіону: монографія / Л. М. Черчик, І. П. Милько; Луц. нац. техн. ун-т. – Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2012. – 160 с.

130. Черчик Л. М. Проблеми та перспективи ресурсного забезпечення рекреаційного підприємництва / Л. М. Черчик // Галицький економічний вісник. – 2002. – № 4. – С. 115-119.

131. Шабардіна Ю. В. Оцінка і використання рекреаційного потенціалу регіону / Ю. В. Шабардіна // Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодні: матеріали ювілейної міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 20 берез. 2009 р.) – К., 2009. – С. 216-218.

132. Шамагина В. В., Харичков С. К. Рекреация и туризм в системе современных приоритетов социально-экономического развития. – Одесса: ИПРЭЭИ НАН Украина, 2000. – 470 с.

133. Ш ульгіна Л.М. Маркетинг підприємств туристичного бізнесу: монографія / Л.М. Ш ульгіна. – К. : Київ. націон. торгово-економічний ун-т, 2005. – 597 с.

134. Яброва О.А. Проблемно-ориентированное развитие туристско-рекреационных комплексов в регионах Российской Федерации: методология и практика управления: Автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.00.05 / О. А. Яброва; ГОУ ВПО С.-Петербур. гос. инж.-экон. ун-т. – СПб., 2008. – 41 с.

135. Яковенко Є. В. Географічні аспекти інноваційних процесів у сфері туризму / Є. В. Яковенко, І. М. Яковенко // Український географічний журнал. – 2007. – № 4. – С. 39-43.

136. Яковенко І.М. О дефинициях теории рекреационного природопользования / И.М. Яковенко // Проблемы материальной культуры. Географические науки. – 2003. – С. 22–26.

137. Яковенко І.М. Теоретико-методологічні основи рекреаційного природокористування (суспільно-географічне дослідження) : Автореф. дис... д-ра геогр. наук: 11.00.02 / І.М. Яковенко / НАН України. Ін-т географії. – К., 2004. – 31 с.

138. Dwyer L., Edwards, D., Mistilis, N. (2009). Destination and enterprise management for a tourism future. *Tourism Management*, 30 (1), 63–74.

139. Engels B. (Ed.) Sustainable Tourism and European Policies. The European Agenda 21 for Tourism. Report of the NGO-Workshop [Електронний ресурс] : Isle of Vilm, 24th -26th of March 2003 Bonn, Germany 2003 P.104. – Режим доступу: <https://www.bfn.de/fileadmin/MDB/documents/skript95.pdf>

140. Fleischer A., Felsenstein D. (2000). Support for rural tourism : Does it make a difference? *Annals of Tourism Research*, 27 (4), 1007–1024.

141. Herbert Hamel. Eco-labels for Tourism in Europe: Moving the Market towards more Sustainable Practices [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ecotourism.org/WebModules/WebMember/MemberApplication/onlineLib/MemberApplication/onlineLib/Uploaded/Eco-labels_tourism_Europe_Hamel.pdf.

142. Huybers T., Bennett J. C in Tropical North Queensland's Nature-Based Tourism Industry // Australian Agribusiness Review. - 2000. - № 8.

143. ILO, "Hotel, catering and tourism employment expanding worldwide, but globalization leaves many small and medium sized enterprises behind", 2 April 2001.

144. Kondratyuk O. The recreational enterprises' functioning in the sustainable development conditions / O. Kondratyuk, N. Kushnir // Proceedings of the 4 International Sciences Congress «Science and Education in the Modern World» (5-7 January 2015). - Auckland. - 2015. - P. 707-712.

145. Lordkipanidze, M., Brezet, H., Backman, M. (2005). The entrepreneurship factor in sustainable tourism development. Journal of Cleaner Production, 13 (8), 787-798.

146. Mshenga, P. M.; Richardson, R. B.; Njehia, B.K.; Birachi, E. A. (2010). The contribution of tourism to micro and small enterprises growth. Tourism Economics, 16, (4), 953-964.

147. Public-Private Sector Cooperation: Enhancing Tourism Competitiveness / World Tourism Organization Business Council. - Madrid: WTO, 2000.

148. Regional Programme for Europe [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://europe.unwto.org/>.

149. Richards, G., Hall, D. (2000). Tourism and Sustainable Community Development London: Routledge.

150. Sustainable tourism: Contribution to economic growth and sustainable development. Issues note prepared by the UNCTAD secretariat [Электронный ресурс]: Geneva, 14-15 March 2013 P.20. - Режим доступа: http://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ciem5d2_en.pdf.

151. Tribe J. (2011). The Economics of Recreation, Leisure and Tourism. London: Routledge.

152. Wanhill S. (2000). Small and medium tourism enterprises. Annals of Tourism Research, 27 (1), 132-147.

Д О Д А Т К И

Данок

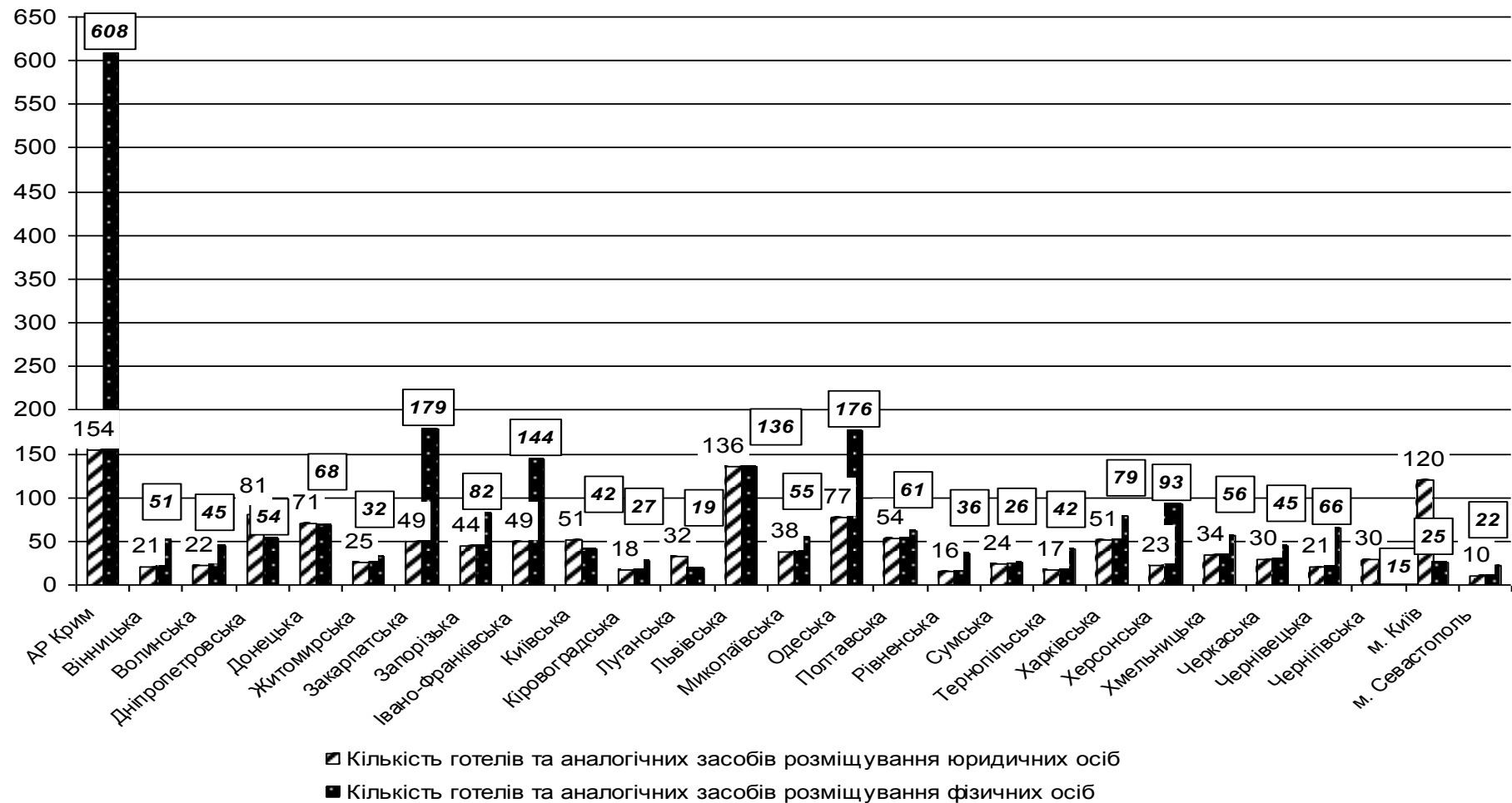
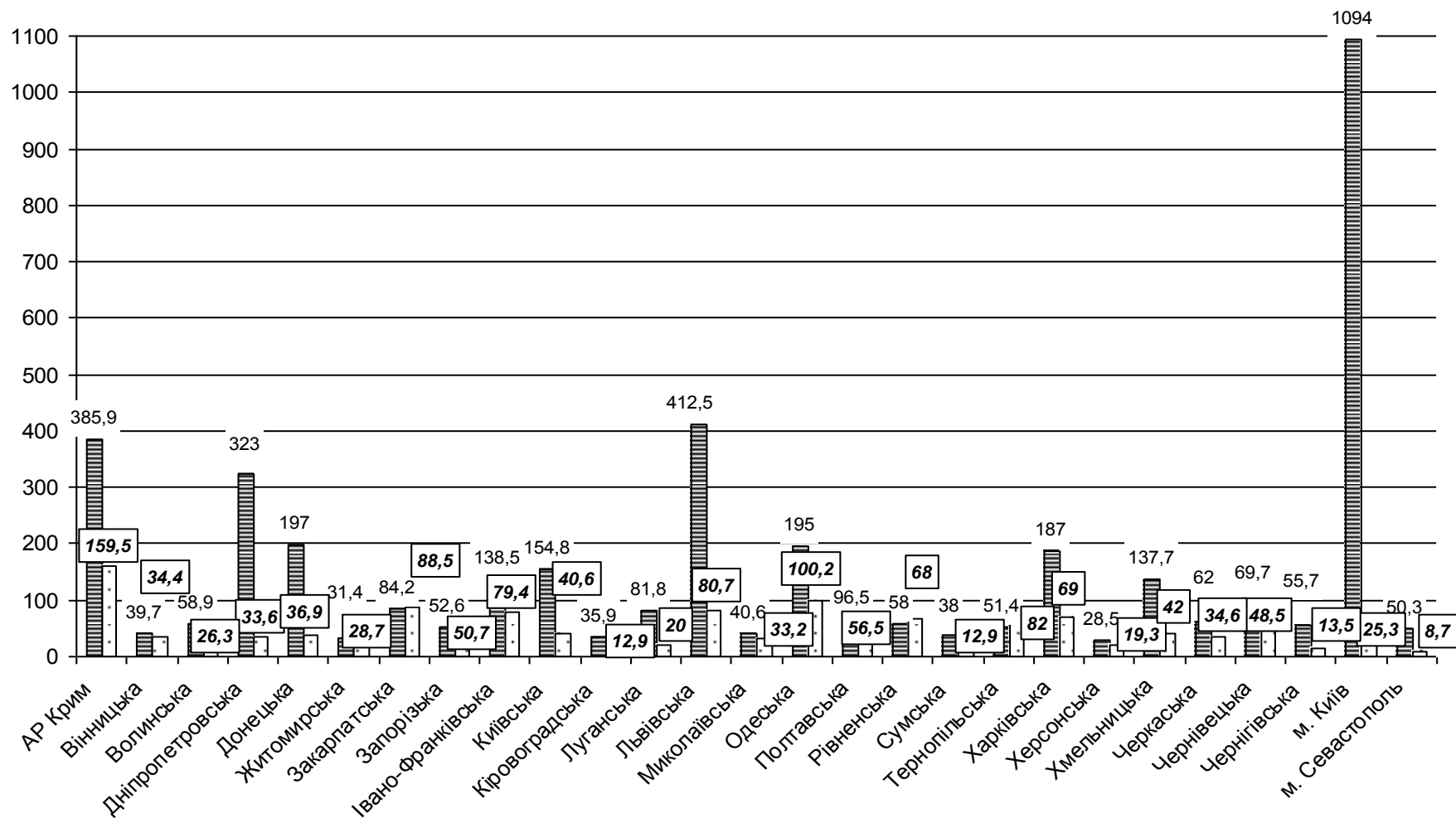

Рисунок А – Кількість готелів та аналогічних засобів розміщування юридичних та фізичних осіб в різних регіонах України (за даними Державної служби статистики України)

Додаток Б

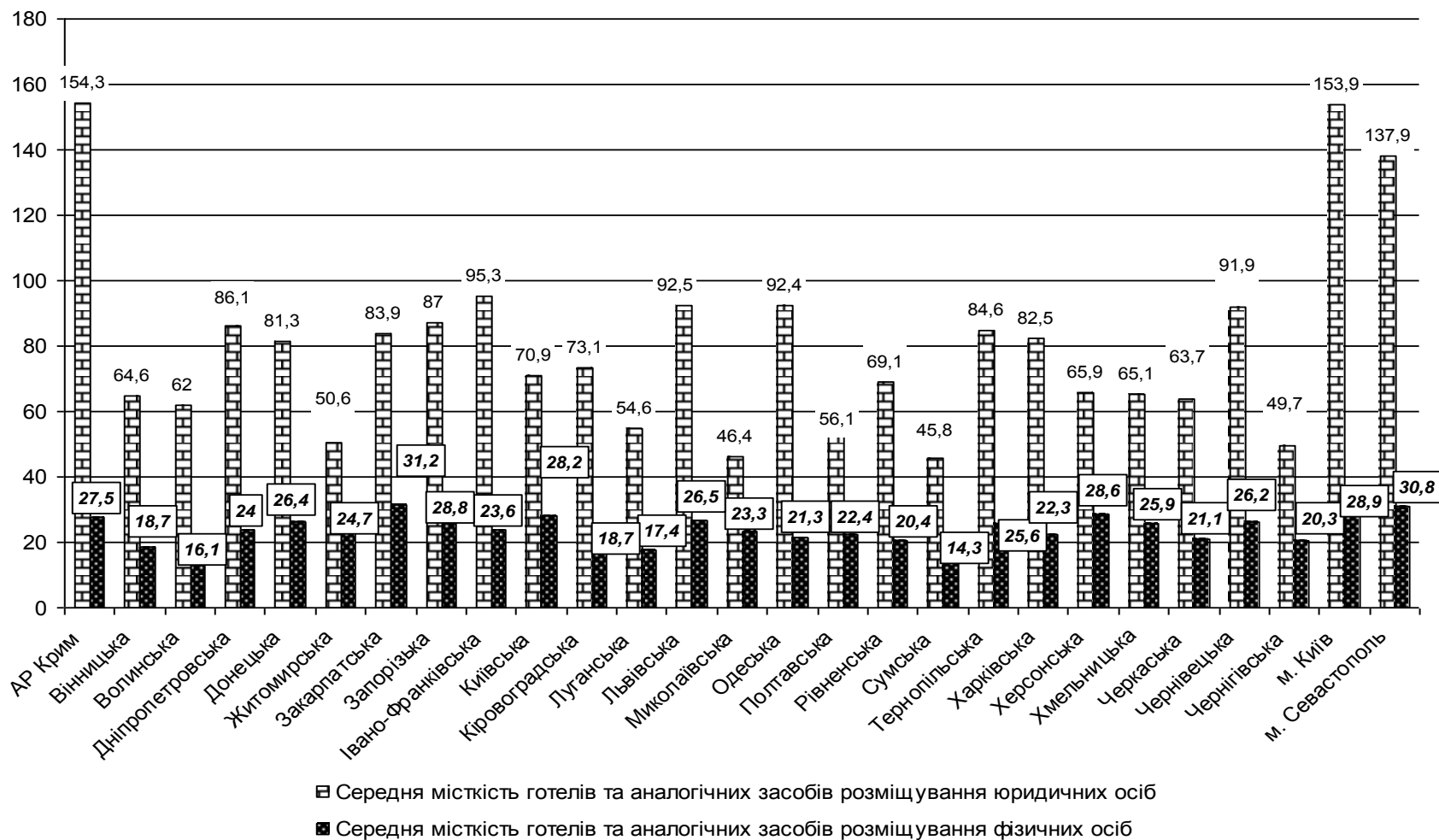

■ Кількість розміщених осіб в готелях та аналогічних засобах розміщування юридичних осіб, тис. осіб

□ Кількість розміщених осіб в готелях та аналогічних засобах розміщування підприємців-фізичних осіб, тис. осіб

Рисунок Б – Кількість розміщених осіб в готелях та аналогічних засобах розміщування юридичних та фізичних осіб роз'їзду регіонів України (за даними Державної служби статистики України)

Додок В

Рисунк В—Середня місткість готелів та аналогічних засобів розміщування юридичних та фізичних осіб у різних регіонах України (за даними Державної служби статистики України)

Додаток Г

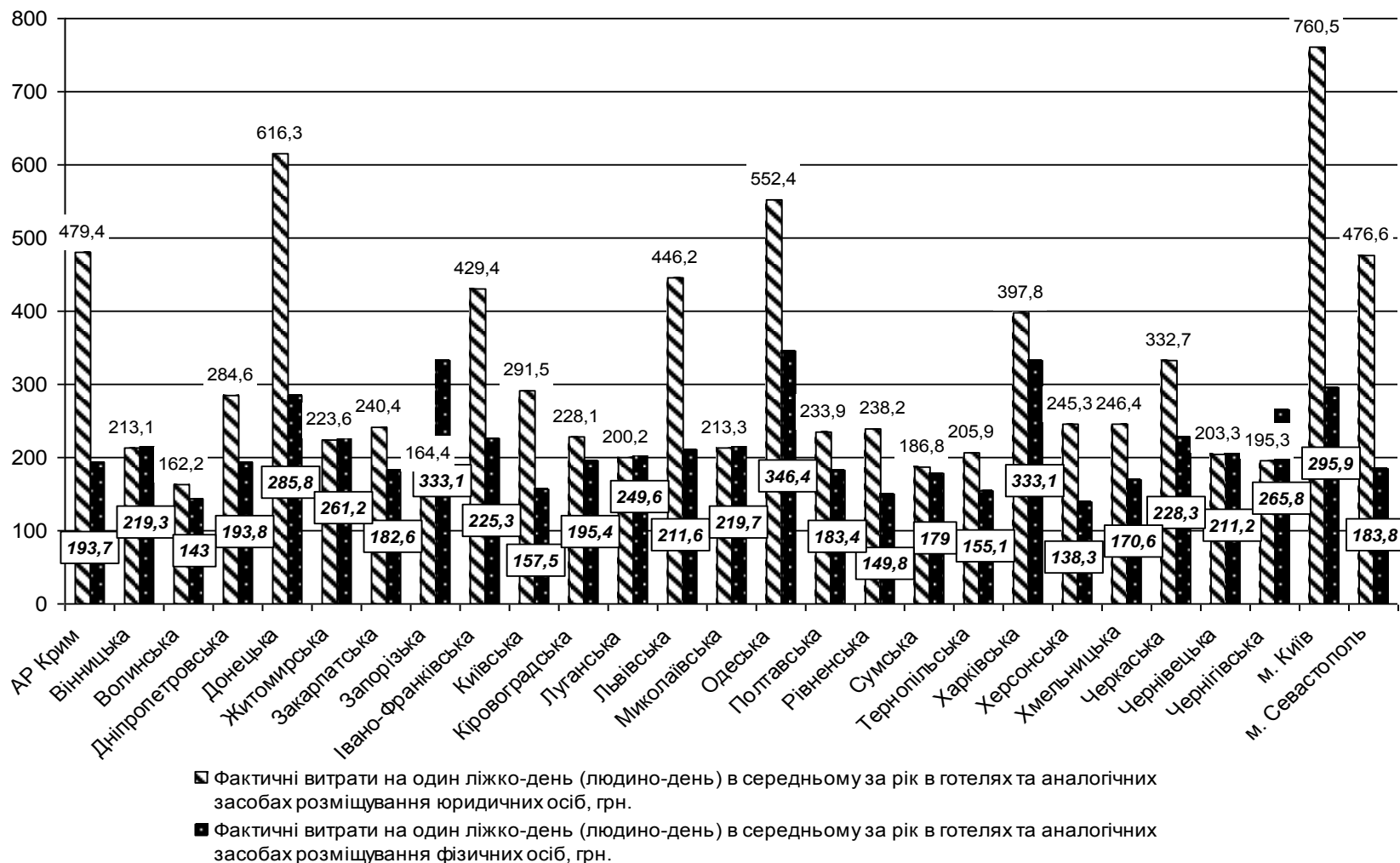
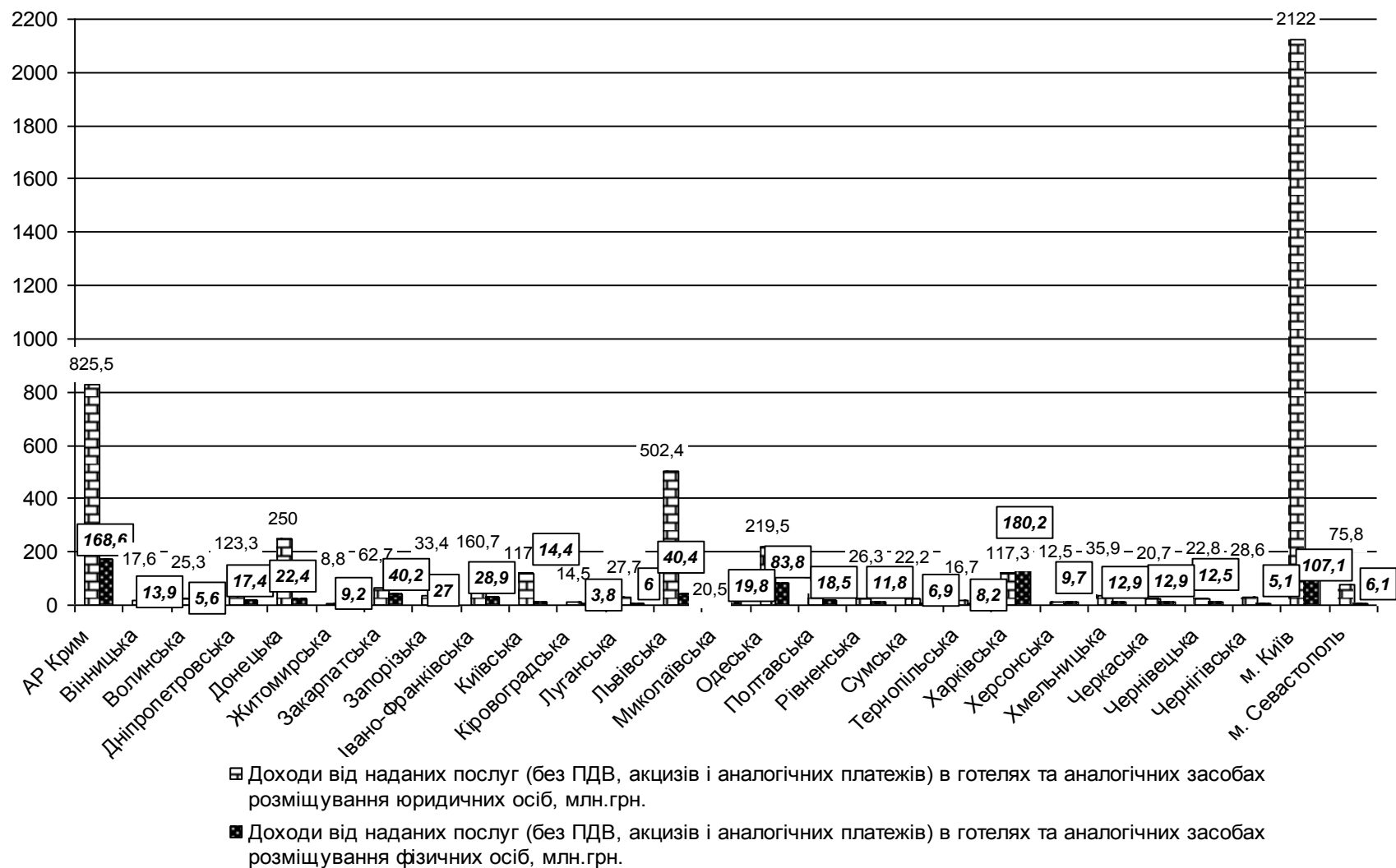

Рисунок Г – Фактичні витрати на 1 ліжко-день в готелях та аналогічних засобах розміщування юридичних та фізичних осіб розріз регіонів України (за даними Державної служби статистики України)

ДатокД

РисункД—Доходивіднаданняпослугвготеляхтааналогічнихзасобахрозміщуванняюридичнихтафізичнихосібв різних регіонах України (за даними Державної служби статистики України)

Додаток Е

Таблиця Е–Вхідні дані для оцінки рівня соціально-економічного розвитку районів області*

	рівень загальної економічного розвитку									рівень розвитку інфраструктури		демографічна характеристика					рівень розвитку ринкової економіки комерційної інфраструктури		рівень кримінальних екологічних та інших ризиків	
	інвестиції в основний капітал на одну особу у цірованих гривнях	Обсяг послуг населенню на одну особу у грн	середньомісячна номінальна заробітна плата, грн	Освітні заходи на 1000 осіб, грн	Ступінь зростання, %	індекс промислового виробництва, 1995=100, %	роздрібний товарооборот на одну особу, грн	промисловість, грн на 1 особу	загальна кількість підприємств та установ всіх форм власності на 1000 осіб	інвестиції в основний капітал у будівництво, грн на 1 особу	цілісність шляхів	Нівангація на одну вільну робочу місце (вакансія)	чисельність пенсіонерів на 1000 населених	прирост населення	часпа населення району чисельності населення, %	кількість малих підприємств на 1000 наявного населення	пона, які отримали прибуток, %	коефіцієнт злочинності на 10000 населених	випадки хвороби у атмосферному повітрі на кв. км т	
Губ.області	2025	57	190	40,28	52,1	104,2	3810	2566,77	174,26	481,08	252,39	25	272	1,8	100	36	54,7	69	0,64	
Берегівський	129	74	1618	6,78	43,9	148,6	2113	3388,54	92,52	388,98	151,96	26	266	82	5,45	15	61,7	40	0,09	
Володимирський	646,9	417,8	2818	169,40	44,2	96	2587	1568,51	82,60	270,28	183,28	35	238	8,7	8,98	15	56,4	413	0,20	
Гощанський	138,4	39	160	10,83	28	95,1	1625	5317,55	133,98	227,72	391,91	48	320	-5,9	3,11	19	55,9	60	0,31	
Демітський	109,6	21	153	5,64	60,1	130,2	1243	8134,23	187,92	380,67	352,52	78	315	-7,8	1,29	17	80,8	60	0,00	
Дубенський	119,61	175,9	1619	15,02	35,6	91,9	1861	2827,18	143,86	422,51	414,27	109	284	-3,4	7,28	29	58,6	1151	0,90	
Дубровицький	644,5	46	158	8,82	42,1	85	160	3151,14	109,52	487,37	150,91	84	328	-0,9	4,19	16	59,7	348	0,21	
Зарічненський	253	25	1451	5,45	55,2	117,7	1028	3524,36	101,72	169,40	200,97	53	312	2,3	3,08	12	73,8	324	0,08	
Золотоніський	405,5	134	1939	34,44	56,6	96,9	2256	2885,56	140,14	293,47	361,42	28	292	-4,0	4,98	28	50,9	715	3,84	
Корсунський	480,5	43	1572	6,26	47,3	84,4	1752	4017,34	116,18	165,32	293,33	46	312	-5,0	3,00	19	63,1	725	0,00	
Костопільський	109,5	120	1829	14,32	42,5	78,3	1411	1683,23	131,52	335,30	196,33	29	263	0,6	5,59	27	53,2	653	0,67	
Минський	129,4	50	153	11,09	33,6	150,5	1662	8474,09	135,49	213,13	339,32	64	283	-5,2	3,35	19	66,7	627	0,00	
Острозький	92,8	132,1	163	8,37	37,2	78,7	122	2735,43	159,64	422,62	286,98	65	263	-3,6	3,87	21	62,1	782	0,27	
Радивилівський	136,2	54	1624	9,00	53,4	109,6	2075	5986,51	141,53	424,68	360,40	90	291	-5,7	3,28	23	65,5	510	0,20	
Рівненський	1852,1	1415,8	193	56,95	60,9	90	8117	913,79	315,26	724,62	489,29	11	224	2,6	29,39	75	50,4	877	4,42	
Ромнівський	135,8	38	1547	12,67	41,7	166,2	1761	3273,92	91,37	333,64	125,32	28	253	11,2	4,62	16	59,8	399	0,18	
Сарненський	1195,7	90	173	20,11	30,5	99	302	1905,09	82,02	605,12	269,98	25	254	7,1	8,69	14	61,7	484	0,28	

* за даними статистичного управління Рівненської області

Додаток Ж

Таблиця Ж – Результати ранжування районів Рівненської області за показниками соціально-економічного розвитку*

Берегівський	9	9	8	4	8	14	12	10	4	14	3	3	10	14	11	3	9	12	12	87	85	95	60	120	84	90	99
Владимирський	16	15	16	16	7	8	14	2	2	5	4	7	13	15	15	3	5	13	9	107	45	125	40	110	84	100	99
Гощанський	12	4	11	8	16	7	5	13	9	4	14	9	2	2	4	8	4	6	5	94	90	43	60	55	73	130	87,0
Дзидівський	6	1	4	2	2	13	2	15	15	9	11	13	3	1	1	7	16	9	16	67	100	45	11,5	125	86	70	102,2
Дубнянський	8	14	9	12	13	6	10	6	13	10	15	16	8	8	13	15	6	1	3	101	125	11,3	105	20	99	30	117,6
Дубровицький	3	6	2	6	10	4	6	8	6	13	2	14	1	9	8	5	7	15	8	57	75	80	60	11,5	70	140	82,4
Зарічненський	1	2	1	1	4	12	1	11	5	2	6	10	4	11	3	1	15	16	13	42	40	70	80	145	66	160	77,9
Золочівський	15	13	15	14	3	9	13	7	11	6	13	4	6	6	10	14	2	5	2	11,1	95	65	80	35	86	60	102,3
Корецький	2	5	6	3	6	3	8	12	7	1	9	8	4	5	2	8	12	4	15	58	50	48	100	95	69	150	82,1
Костопільський	5	11	13	11	9	1	4	3	8	8	5	6	11	10	12	13	3	7	4	72	65	98	80	55	75	120	89,0
Мирнопільський	10	7	4	9	14	15	7	16	10	3	10	11	9	4	6	8	14	8	14	102	65	75	11,0	11,0	95	40	112,8
Острозький	4	12	7	5	12	2	3	5	14	11	8	12	11	7	7	11	11	3	7	71	95	93	11,0	50	86	80	101,3
Радивилівський	13	8	10	7	5	11	11	14	12	12	12	15	7	3	5	12	13	10	10	101	120	75	125	100	106	10	125,4
Рівненський	14	16	14	15	1	5	16	1	16	16	16	1	16	12	16	16	1	2	1	109	160	11,3	85	1,5	102	20	120,5
Рокитнівський	11	3	3	10	11	16	9	9	3	7	1	4	15	16	9	5	8	14	11	83	40	11,0	65	125	80	11,0	95,2
Сарнатський	7	10	12	13	15	10	15	4	1	15	7	2	14	13	14	2	9	11	6	97	11,0	108	5,5	85	89	50	105,1
																									84		

* розраховано автором

Додаток

Таблиця К – Вивчення кореляції між видами даними дивиння соціально-економічного розвитку

		інвестиції в основні капітали на одну особу у порівняльних цінах грн	Обсяги послуг населенню на одну особу у грн	середньомісячна номінальна зарплата, грн	Однозначні доходи на особу, тис. грн	Ступінь зносу, %	індекс продукції сільськогосподарства 1995=100, %	роздрібний продрот на одну особу, грн	продукція с/г на 1 особу	загальна кількість підприємств усього формально введено в дію, грн на 1 особу	інвестиції в основні капітали на одну особу	цілість інвестицій	Нвання на одну вільну роботу (вконт.)	чисельність пенсіонерів на 1000 населення	природний приріст населення	частка населення району у чисельності населення області, %	кількість підприємств на 10000 наявно до населення	пая, які одержали прибуток, %	кофіцієнт злочинності на 10000 населення	види шкідливих реваліацій у атмосфері повітря на км.т	
1	інвестиції в основні капітали на одну особу у порівняльних цінах грн	1																			
2	Служителі населення на одну особу грн	0,3	1,0																		
3	середньомісячна номінальна зарплата, грн	0,9	0,4	1,0																	
4	Однозначні доходи на особу, тис. грн	0,9	0,5	1,0	1,0																
5	Ступінь зносу СЗ, %	0,2	0,4	0,1	0,1	1,0															
6	індекс продукції сільськогосподарства 1995=100, %	-0,1	-0,3	-0,3	-0,2	0,0	1,0														
7	роздрібний продрот на одну особу, грн	0,2	1,0	0,3	0,4	0,4	-0,2	1,0													
8	продукція с/г, грн на 1 особу	-0,3	-0,5	-0,5	-0,4	0,0	0,5	-0,4	1,0												
9	загальна кількість підприємств усього формально введено в дію, грн на 1 особу	-0,1	0,8	0,0	0,0	0,5	-0,2	0,7	0,0	1,0											
10	інвестиції в основні капітали на одну особу	-0,1	0,6	0,0	0,0	0,1	-0,1	0,7	-0,4	0,4	1,0										
11	цілість інвестицій	0,0	0,4	-0,1	-0,1	0,2	-0,3	0,4	0,2	0,7	0,1	1,0									
12	Нвання на одну вільну роботу (вконт.)	-0,3	-0,4	-0,4	-0,3	-0,1	-0,1	-0,5	0,5	-0,1	-0,2	0,2	1,0								
13	чисельність пенсіонерів на 1000 населення	-0,3	-0,6	-0,4	-0,4	0,0	-0,1	-0,6	0,6	-0,3	-0,6	0,0	0,6	1,0							
14	природний приріст населення	-0,1	0,1	0,0	0,1	-0,2	0,4	0,3	-0,6	-0,7	0,5	-0,8	-0,6	-0,7	1,0						
15	частка населення району у чисельності населення області, %	0,1	0,5	0,3	0,2	0,2	-0,1	0,5	-0,3	0,4	0,3	0,0	-0,3	-0,3	0,1	1,0					
16	кількість підприємств усього формально введено в дію, грн на 1 особу	0,1	0,9	0,2	0,2	0,4	-0,3	0,9	-0,4	0,9	0,5	0,6	-0,3	-0,5	-0,2	0,4	1,0				
17	пая, які одержали прибуток, %	-0,4	-0,5	-0,5	-0,4	0,2	0,4	-0,5	0,7	-0,2	-0,3	-0,1	0,5	0,5	-0,2	-0,3	-0,5	1,0			
18	кофіцієнт злочинності на 10000 населення	0,0	0,3	0,0	-0,1	-0,1	-0,4	0,3	-0,1	0,6	0,1	0,8	0,2	-0,2	-0,6	0,1	0,6	-0,3	1,0		
19	види шкідливих реваліацій у атмосфері повітря на км.т	0,3	0,8	0,2	0,2	0,4	-0,3	0,8	-0,4	0,8	0,5	0,6	-0,4	-0,5	-0,3	0,2	0,9	-0,5	0,5	1,0	

Додаток Л

Таблиця Л–Визначення рівня природного рекреаційного потенціалу районів Рівненської області*

№	Райони Рівненської області	Площа району, тис. га	Злісненість району, %	Частка парків у площі району, %	Частка боліт у площі району, %	Частка воді у площі району, %	Загальна довжина берегової лінії річок, км/км²	Запаси мінеральних вод	Унікальні природні об'єкти										
									1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1.	Березівський	171,46	54,36	1008	3,58	211	0,78	1		15	12	11	9	9	8		1067	2	1913
2.	Будимирський	194,08	51,78	000	5,35	220	0,54	2		13	1	12	10	4	13		883	5	1152
3.	Гощинський	69,15	680	2458	0,69	223	0,90	1		1	14	1	11	14	8		817	7	1065
4.	Демнівський	37,70	11,14	000	1,43	352	0,28	0		2	1	6	14	1	1		417	15	5435
5.	Дубнянський	119,93	25,02	000	1,41	160	0,78	0		9	1	5	4	9	1		483	14	604
6.	Дубровицький	182,05	50,32	000	10,69	265	0,76	0		12	1	14	13	8	1		817	7	1065
7.	Зарічненський	144,22	42,85	000	13,76	416	1,14	0		11	1	15	16	15	1		983	3	12826
8.	Золочівський	66,07	22,25	22,70	1,25	139	0,72	0		6	13	4	1	6	1		517	13	6739
9.	Корецький	72,02	14,16	000	1,16	181	1,20	1		4	1	3	6	16	8		633	12	8261
10.	Костопільський	149,07	41,59	000	1,64	182	0,72	2	1	10	1	9	7	6	13		767	9	1010
11.	Минський	94,50	12,59	43,38	1,43	352	0,28	0		3	15	6	14	1	1		667	11	8696
12.	Острозький	70,43	24,99	9,37	0,86	189	0,78	1		8	11	2	8	9	8		767	9	1010
13.	Радивільський	74,49	17,18	000	1,53	157	0,36	0		5	1	8	3	3	1		350	16	4565
14.	Рівненський район	119,74	23,22	44,68	1,69	179	0,68	6		7	16	10	5	5	16		983	3	12826
15.	Рівненський район	25,39	65,51	000	14,45	1,48	0,78	1	1	16	1	16	2	9	8		867	6	11304
16.	Сарненський район	196,81	52,59	493	5,84	264	0,88	2		14	10	13	12	13	13		1250	1	10304
	Рівненська область	1110,10	39,96	7,98	5,62	2,18	0,72										7,67		

*Горькованова З.М. Методичні засади оцінювання рівня статистики Рівненської області

Додаток М

Таблиця М–Визначення рівня розвитку рекреаційної інфраструктури районів Рівненської області*

Райони	Готелі номерів	кількість логімотелів	місткість	коефіцієнт ст.міської	Санаторії та бази		Сільські садиби		Щільність шпів																
					кількість	міськ	кількість	міськ																	
1. Березівський	11	1	25	0,1	0		9	57	151,96	4	2	2	8	1	1	15	16	3	4	1	15,5	5875	8291		
2. Володимирський	311	2	651	0,18	2	230	9	46	183,28	15	12	13	12	11	5	15	14	4	13	8	14,5	9875	13936		
3. Гощанський	92	1	350	0,26	0		2	11	391,91	13	2	12	15	1	1	3	4	14	10,5	1	3,5	7,25	102,32		
4. Демидівський	0			0	5	575	8	47	352,52	1	1	1	1	15	9	12	15	11	1	12	13,5	9,375	132,30		
5. Дубенський	24	1	42	0,1	2	230	3	13	414,27	9	2	4	8	11	5	5	15	5,75	8	5	8,475	119,07			
6. Дубицький	17	1	39	0,18	0		3	15	150,91	6	2	3	12	1	1	9	6	2	5,75	1	7,5	40,625	57,33		
7. Заріченський	14	1	39	0,07	0		3	29	200,97	5	2	8	6	1	1	5	10	6	5,25	1	7,5	49,875	69,68		
8. Золотунський	23	1	43	0,5	0		4	16	361,42	7	2	5	16	1	1	7	7	13	7,5	1	7	7,125	100,55		
9. Корецький	0	0	0	0	1	115	4	33	293,33	1	1	1	1	8	2	7	11	9	1	5	9	6	84,67		
10. Костопільський	39	1	73	0,08	2	230	2	10	196,33	12	2	10	7	11	5	3	3	5	7,75	8	3	5,9875	83,79		
11. Минський	0			0	1	115	1	4	393,32	1	1	1	1	8	2	2	2	10	1	5	2	4,5	63,51		
12. Острозький	30	1	50	0,06	0		8	37	286,93	10	2	7	5	1	1	12	13	8	6	1	12,5	68,75	97,02		
13. Радивілівський	34	1	63	0,12	1	115	7	26	360,40	11	2	9	11	8	2	11	9	12	8,25	5	10	8,8125	124,37		
14. Рівненський район	394	9	1011	0,18	6	600	8	33	489,29	16	14	14	12	16	10	12	11	16	14	13	11,5	13,625	192,28		
15. Рокитнівський район	23	1	43	0,05	0	0	6	23	125,32	7	2	5	4	1	1	10	8	1	4,5	1	9	3,875	54,69		
16. Сарненський район	153	2	311	0,1	2	230	0	0	299,98	14	12	11	8	11	5	1	1	7	11,25	8	1	6,8125	96,14		
	1166	23	2700		22	2529	79	400	252,39															7,089875	

* за даними Головного управління статистики Рівненській області

Д о д а т о к Н

Додаток
до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку
2 "Баланс"

Підприємство ОП санаторій "Червона калина"
 Територія _____
 Організаційно-правова форма господарювання орендне підприємство
 Орган державного управління _____
 Вид економічної діяльності санаторно-курортні заклади
 Середня кількість працівників¹ 212
 Одиниця виміру: тис. грн.
 Адреса с.Жобрин,вул.Лісова,1,рівненського району,Рівненської області
 Складено (зробити позначку "v" у відповідній клітинці):
 за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку
 за міжнародними стандартами фінансової звітності

Дата (рік, місяць, число)

за ЄДРПОУ
за КОАТУУ
за КОПФГ
за СПОДУ
за КВЕД

КОДИ	
	01
	21082717
	5624684501
	190
	04734
	86.10

x

Баланс

на 31 грудня 20 12 р.

Форма N 1

Код за ДКУД

1801001

Актив	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи:			
залишкова вартість	010	4	5
первісна вартість	011	48	54
накопичена амортизація	012	(44)	(49)
Незавершені капітальні інвестиції	020	12 643	13 894
Основні засоби:			
залишкова вартість	030	25 151	24 570
первісна вартість	031	60 973	61 744
знос	032	(35 822)	(37 174)
Довгострокові біологічні активи:			
справедлива (залишкова) вартість	035	-	-
первісна вартість	036	-	-
накопичена амортизація	037	(-)	(-)
Довгострокові фінансові інвестиції:			
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	040	-	-
інші фінансові інвестиції	045	-	-
Довгострокова дебіторська заборгованість	050	-	-
Відстрочені податкові активи	060	-	-
Інші необоротні активи	070	-	-
Усього за розділом I	080	37 798	38 469
II. Оборотні активи			
Виробничі запаси	100	1 498	2 175
Поточні біологічні активи	110	-	-
Незавершене виробництво	120	-	-
Готова продукція	130	-	-
Товари	140	15	-
Векселі одержані	150	-	-
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги:			
чиста реалізаційна вартість	160	954	859
первісна вартість	161	954	859
резерв сумнівних боргів	162	(-)	(-)
Дебіторська заборгованість за розрахунками:			
з бюджетом	170	172	-
за виданими авансами	180	-	-
з нарахованих доходів	190	-	-
із внутрішніх розрахунків	200	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	210	92	-
Поточні фінансові інвестиції	220	-	-
Грошові кошти та їх еквіваленти:			

Продовження додатку Н

в національній валюті	230	227	413
у тому числі в касі	231	39	92
в іноземній валюті	240	-	-
Інші оборотні активи	250	-	-
Усього за розділом II	260	2 958	3 447
III. Витрати майбутніх періодів	270	-	1
Баланс	280	40 756	41 917

Пасив	Код рядка	На початок звітнього періоду	На кінець звітнього періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Статутний капітал	300	3 123	3 123
Пайовий капітал	310	1	1
Додатковий вкладений капітал	320	-	-
Інший додатковий капітал	330	30 736	30 736
Резервний капітал	340	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	350	4 820	# 5 997
Неоплачений капітал	360	(-)	(-)
Вилучений капітал	370	(-)	(-)
Усього за розділом I	380	38 680	39 857
II. Забезпечення майбутніх витрат і платежів			
Забезпечення виплат персоналу	400	-	-
Інші забезпечення	410	-	-
Цільове фінансування ¹	420	438	453
Усього за розділом II	430	438	453
III. Довгострокові зобов'язання			
Довгострокові кредити банків	440	-	-
Інші довгострокові фінансові зобов'язання	450	-	-
Відстрочені податкові зобов'язання	460	-	-
Інші довгострокові зобов'язання	470	-	-
Усього за розділом III	480	-	-
IV. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	500	-	-
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	510	-	-
Векселі видані	520	-	-
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	530	1 216	562
Поточні зобов'язання за розрахунками:			
з одержаних авансів	540	-	-
з бюджетом	550	77	208
з позабюджетних платежів	560	-	-
зі страхування	570	106	141
з оплати праці	580	239	340
з учасниками	590	-	-
із внутрішніх розрахунків	600	-	-
Інші поточні зобов'язання	610	-	-
Усього за розділом IV	620	1 638	1 251
V. Доходи майбутніх періодів	630	-	356
Баланс	640	40 756	41 917

¹ Визначається в порядку, встановленому спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі статистики.

² З рядка 420 графа 4 Сума благодійної допомоги (421)

Керівник

Головний бухгалтер

М.Ю.Сивий0

С.Г.Базака

Д о д а т о к П

Додаток
до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 3

Підприємство	ОП санаторій "Червона калина"	Дата (рік, місяць, число)	за ЄДРПОУ	КОДИ	01
Територія			за КОАТУУ	21082717	
Орган державного управління			за СПОДУ	5624684501	
Організаційно-правова форма господарювання	орендне підприємство		за КОПФГ	04734	
Вид економічної діяльності	санаторно-курортні заклади		за КВЕД	190	
Складено (зробити позначку "v" у відповідній клітинці): за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку за міжнародними стандартами фінансової звітності				86.10	
Одиниця виміру: тис. грн.				x	

Звіт про фінансові результати

за _____ рік **20 12** р.

Форма N 2

Код за ДКУД

1801003

I. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Стаття	Код рядка	За звітний період	За попередній період
1	2	3	4
Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	010	19 780	15 379
Податок на додану вартість	015	(3 284)	(2 554)
Акцизний збір	020	-	-
	025	-	-
Інші вирахування з доходу	030	-	-
Чистий доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	035	16 496	12 825
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	040	(13 247)	(12 895)
Валовий:			
прибуток	050	3 249	-
збиток	055	-	(70)
Інші операційні доходи	060	142	107
Адміністративні витрати	070	(1 309)	(1 284)
Витрати на збут	080	(158)	(34)
Інші операційні витрати	090	(223)	(157)
Фінансові результати від операційної діяльності:			
прибуток	100	1 701	-
збиток	105	-	(1 438)
Доход від участі в капіталі	110	-	-
Інші фінансові доходи	120	-	1
Інші доходи ¹	130	26	53
Фінансові витрати	140	-	-
Втрати від участі в капіталі	150	-	-
Інші витрати	160	-	(3)
Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування:			
прибуток	170	1 727	-
збиток	175	-	(1 387)
Податок на прибуток від звичайної діяльності	180	(550)	(138)
Фінансові результати від звичайної діяльності:			
прибуток	190	1 177	-
збиток	195	-	(1 525)
Надзвичайні:			
доходи	200	-	-
витрати	205	-	-
Податки з надзвичайного прибутку	210	-	-

Продовження додатку II

Чистий:			
прибуток	220	1 177	-
збиток	225	-	(1 525)

¹ З рядка 130 графа 3 Дохід, пов'язаний з благодійною допомогою (131) _____

II. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ

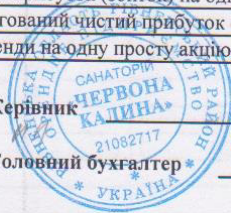
Найменування показника	Код рядка	За звітний період	За попередній період
1	2	3	4
Матеріальні затрати	230	6 381	5 627
Витрати на оплату праці	240	4 892	4 236
Відрахування на соціальні заходи	250	1 737	1 509
Амортизація	260	1 357	2 243
Інші операційні витрати	270	570	755
Разом	280	14 937	14 370

III. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За попередній період
1	2	3	4
Середньорічна кількість простих акцій	300	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	310	-	-
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	320	-	-
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	330	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	340	-	-

Керівник

Головний бухгалтер

М.Ю.Сивий

С.Г.Базака

Д о д а т о к Р

Додаток 1
до Національного положення (стандарту)
бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності"

Підприємство	Орендне підприємство санаторій "Червона калина"	Дата (рік, місяць, число)	2014	01	01
Територія	РІВНЕНСЬКА	за ЄДРПОУ	21082717		
Організаційно-правова форма господарювання	Орендне підприємство	за КОАТУУ	5624684501		
Вид економічної діяльності	Діяльність лікарняних закладів	за КОПФГ	190		
Середня кількість працівників	193	за КВЕД	86.10		
Адреса, телефон	вулиця Лісова, буд. 1, с. ЖОБРИН, РІВНЕНСЬКИЙ РАЙОН, РІВНЕНСЬКА обл., 35318		618499		
Одиниця виміру: тис. грн. без десяткового знака (окрім розділу IV Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма №2), грошові показники якого наводяться в гривнях з копійками)					
Складено (зробити позначку "v" у відповідній клітинці):					
за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку					
за міжнародними стандартами фінансової звітності					

Баланс (Звіт про фінансовий стан)
на **31 грудня 2013** р.

Форма №1 Код за ДКУД **1801001**

А К Т И В	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000	5	4
первісна вартість	1001	54	58
накопичена амортизація	1002	49	54
Незавершені капітальні інвестиції	1005	13 894	14 449
Основні засоби	1010	24 570	24 193
первісна вартість	1011	61 744	62 608
знос	1012	37 174	38 415
Інвестиційна нерухомість	1015	-	-
Первісна вартість інвестиційної нерухомості	1016	-	-
Знос інвестиційної нерухомості	1017	-	-
Довгострокові біологічні активи	1020	-	-
Первісна вартість довгострокових біологічних активів	1021	-	-
Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів	1022	-	-
Довгострокові фінансові інвестиції: які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	-	-
інші фінансові інвестиції	1035	-	-
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	-	-
Відстрочені податкові активи	1045	-	-
Гудвіл	1050	-	-
Відстрочені аквізційні витрати	1060	-	-
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065	-	-
Інші необоротні активи	1090	-	-
Усього за розділом I	1095	38 469	38 646
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	2 175	2 239
Виробничі запаси	1101	2 175	2 239
Незавершене виробництво	1102	-	-
Готова продукція	1103	-	-
Товари	1104	-	-
Поточні біологічні активи	1110	-	-
Депозити перестрахування	1115	-	-
Векселі одержані	1120	-	-
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	859	1 062
Дебіторська заборгованість за розрахунками:			
за виданими авансами	1130	-	-
з бюджетом	1135	-	179
у тому числі з податку на прибуток	1136	-	178
Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів	1140	-	-
Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків	1145	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	-	566
Поточні фінансові інвестиції	1160	-	-
Гроші та їх еквіваленти	1165	413	1 429
Готівка	1166	92	3
Рахунки в банках	1167	321	1 426
Витрати майбутніх періодів	1170	1	2
Частка перестраховика у страхових резервах	1180	-	-
у тому числі в:	1181	-	-
резервах довгострокових зобов'язань			
резервах збитків або резервах належних виплат	1182	-	-
резервах незароблених премій	1183	-	-

Продовження додатку Р

інших страхових резервах	1184	-	-
Інші оборотні активи	1190	-	189
Усього за розділом II	1195	3 448	5 666
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	-	-
Баланс	1300	41 917	44 312

Пасив	Код рядка	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	3 124	3 124
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401	-	-
Капітал у дооцінках	1405	30 001	30 001
Додатковий капітал	1410	735	735
Емісійний дохід	1411	-	-
Накопичені курсові різниці	1412	-	-
Резервний капітал	1415	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	5 997	6 937
Неоплачений капітал	1425	(-)	(-)
Вилучений капітал	1430	(-)	(-)
Інші резерви	1435	-	-
Усього за розділом I	1495	39 857	40 797
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відтрончені податкові зобов'язання	1500	-	-
Пенсійні зобов'язання	1505	-	-
Довгострокові кредити банків	1510	-	-
Інші довгострокові зобов'язання	1515	-	-
Довгострокові забезпечення	1520	-	-
Довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521	-	-
Цільове фінансування	1525	453	453
Благодійна допомога	1526	-	-
Страхові резерви	1530	-	-
у тому числі:	1531	-	-
резерв довгострокових зобов'язань		-	-
резерв збитків або резерв належних виплат	1532	-	-
резерв незароблених премій	1533	-	-
інші страхові резерви	1534	-	-
Інвестиційні контракти	1535	-	-
Призовий фонд	1540	-	-
Резерв на виплату джек-поту	1545	-	-
Усього за розділом II	1595	453	453
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600	-	-
Векселі видані	1605	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за:			
довгостроковими зобов'язаннями	1610	-	-
товари, роботи, послуги	1615	562	945
розрахунками з бюджетом	1620	208	298
у тому числі з податку на прибуток	1621	162	-
розрахунками зі страхування	1625	141	197
розрахунками з оплати праці	1630	340	447
Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами	1635	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками	1640	-	-
Поточна кредиторська заборгованість із внутрішніх розрахунків	1645	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю	1650	-	-
Поточні забезпечення	1660	-	-
Доходи майбутніх періодів	1665	356	1 122
Відтрончені комісійні доходи від перестраховиків	1670	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	-	53
Усього за розділом III	1695	1 607	3 062
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	-	-
V. Чиста партія активів недержавного пенсійного фонду	1800	-	-
Баланс	1900	41 917	44 312

Керівник

Сивий Микола Юрійович

Головний бухгалтер

Базака Світлана Григорівна

¹ Визначається в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики.

Д о д а т о к С

Підприємство Орендне підприємство санаторій "Червона калина"
(найменування)

Дата (рік, місяць, число)
за ЄДРПОУ

КОДИ		
2014	01	01
21082717		

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
за Рік 2013 р.

Форма N2 Код за ДКУД **1801003**

I. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	18 667	16 496
Чисті зароблені страхові премії	2010	-	-
Премії підписані, валова сума	2011	-	-
Премії, передані у перестрахування	2012	-	-
Зміна резерву незароблених премій, валова сума	2013	-	-
Зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій	2014	-	-
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(14 886)	(13 247)
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	2070	-	-
Валовий:			
прибуток	2090	3 781	3 249
збиток	2095	(-)	(-)
Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань	2105	-	-
Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів	2110	-	-
Зміна інших страхових резервів, валова сума	2111	-	-
Зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах	2112	-	-
Інші операційні доходи	2120	136	142
Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2121	-	-
Дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2122	-	-
Адміністративні витрати	2130	(2 360)	(1 309)
Витрати на збут	2150	(97)	(158)
Інші операційні витрати	2180	(154)	(223)
Витрати від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181	-	-
Витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції	2182	-	-
Фінансовий результат від операційної діяльності:			
прибуток	2190	1 306	1 701
збиток	2195	(-)	(-)
Доход від участі в капіталі	2200	-	-
Інші фінансові доходи	2220	-	-
Інші доходи	2240	2	26
Дохід від благодійної допомоги	2241	-	-
Фінансові витрати	2250	(-)	(-)
Втрати від участі в капіталі	2255	(-)	(-)
Інші витрати	2270	(-)	(-)
Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті	2275	-	-
Фінансовий результат до оподаткування:			
прибуток	2290	1 308	1 727
збиток	2295	(-)	(-)

Продовження додатку С

Продовження додатка 2

Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	(368)	(550)
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	-	-
Чистий фінансовий результат:			
прибуток	2350	940	1 177
збиток	2355	(-)	(-)

II. СУКУПНИЙ ДОХІД

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	-	-
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	-	-
Накопичені курсові різниці	2410	-	-
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	-	-
Інший сукупний дохід	2445	-	-
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	-	-
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	-	-
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	-	-
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	940	1 177

III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ

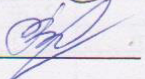
Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Матеріальні затрати	2500	7 406	6 381
Витрати на оплату праці	2505	5 540	4 892
Відрахування на соціальні заходи	2510	1 979	1 737
Амортизація	2515	1 246	1 357
Інші операційні витрати	2520	1 326	570
Разом	2550	17 497	14 937

IV. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Середньорічна кількість простих акцій	2600	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	-	-
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	-	-
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	2650	-	-

 Сивий Микола Юрійович

 Базака Світлана Григорівна

Д о д а т о к Т

Додаток 1
до Національного положення (стандарту)
бухгалтерського обліку 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності"

Підприємство	Орендне підприємство санаторій "Червона калина"	Дата (рік, місяць, число)	КОДИ		
Територія	РІВНЕНСЬКА	за ЄДРПОУ	2015	01	01
Організаційно-правова форма господарювання	Орендне підприємство	за КОАТУУ	21082717		
Вид економічної діяльності	Діяльність лікарняних закладів	за КОПФГ	5624684501		
Середня кількість працівників	190	за КВЕД	190		
Адреса, телефон	вулиця Лісова, буд. 1, с. ЖОБРИН, РІВНЕНСЬКИЙ РАЙОН, РІВНЕНСЬКА обл., 35318		86.10		
Адреса, телефон	вулиця Лісова, буд. 1, с. ЖОБРИН, РІВНЕНСЬКИЙ РАЙОН, РІВНЕНСЬКА обл., 35318	618499			

Одиниця виміру: тис. грн. без десяткового знака (окрім розділу IV Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) (форма №2), грошові показники якого наводяться в гривнях з копійками)

Складено (зробити позначку "v" у відповідній клітинці):

за положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку	v
за міжнародними стандартами фінансової звітності	-

Баланс (Звіт про фінансовий стан)
на **31 грудня 2014** р.

Форма №1 Код за ДКУД **1801001**

А К Т И В	Код рядка	На початок звітного періоду	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Нематеріальні активи	1000	4	9
первісна вартість	1001	58	51
накопичена амортизація	1002	54	42
Незавершені капітальні інвестиції	1005	14 449	14 943
Основні засоби	1010	24 193	23 830
первісна вартість	1011	62 608	63 450
знос	1012	38 415	39 620
Інвестиційна нерухомість	1015	-	-
Первісна вартість інвестиційної нерухомості	1016	-	-
Знос інвестиційної нерухомості	1017	-	-
Довгострокові біологічні активи	1020	-	-
Первісна вартість довгострокових біологічних активів	1021	-	-
Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів	1022	-	-
Довгострокові фінансові інвестиції:			
які обліковуються за методом участі в капіталі інших підприємств	1030	-	-
інші фінансові інвестиції	1035	-	-
Довгострокова дебіторська заборгованість	1040	-	-
Відстрочені податкові активи	1045	-	-
Гудвіл	1050	-	-
Відстрочені аквізичні витрати	1060	-	-
Залишок коштів у централізованих страхових резервних фондах	1065	-	-
Інші необоротні активи	1090	-	-
Усього за розділом I	1095	38 646	38 782
II. Оборотні активи			
Запаси	1100	2 239	2 436
Виробничі запаси	1101	2 239	2 436
Незавершене виробництво	1102	-	-
Готова продукція	1103	-	-
Товари	1104	-	-
Поточні біологічні активи	1110	-	-
Депозити перестраховування	1115	-	-
Векселі одержані	1120	-	-
Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	1125	1 062	1 516
Дебіторська заборгованість за розрахунками:			
за виданими авансами	1130	-	-
з бюджетом	1135	179	31
у тому числі з податку на прибуток	1136	178	30
Дебіторська заборгованість за розрахунками з нарахованих доходів	1140	-	-
Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків	1145	-	-
Інша поточна дебіторська заборгованість	1155	566	410
Поточні фінансові інвестиції	1160	-	-
Гроші та їх еквіваленти	1165	1 429	1 174
Готівка	1166	3	20
Рахунки в банках	1167	1 426	1 154
Витрати майбутніх періодів	1170	2	-
Частка перестраховика у страхових резервах	1180	-	-
у тому числі в:			
резервах довгострокових зобов'язань	1181	-	-
резервах збитків або резервах належних виплат	1182	-	-
резервах незароблених премій	1183	-	-

Продовження додатку Т

інших страхових резервах	1184	-	-
Інші оборотні активи	1190	189	108
Усього за розділом II	1195	5 666	5 675
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття	1200	-	-
Баланс	1300	44 312	44 457

Пасив	Код рядка	На початок звітної періоду	На кінець звітної періоду
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	3 124	3 124
Внески до незареєстрованого статутного капіталу	1401	-	-
Капітал у дооцінках	1405	30 001	30 001
Додатковий капітал	1410	735	735
Емісійний дохід	1411	-	-
Накопичені курсові різниці	1412	-	-
Резервний капітал	1415	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	6 937	7 897
Неоплачений капітал	1425	(-)	(-)
Вилучений капітал	1430	(-)	(-)
Інші резерви	1435	-	-
Усього за розділом I	1495	40 797	41 757
II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення			
Відстрочені податкові зобов'язання	1500	-	-
Пенсійні зобов'язання	1505	-	-
Довгострокові кредити банків	1510	-	-
Інші довгострокові зобов'язання	1515	-	-
Довгострокові забезпечення	1520	-	-
Довгострокові забезпечення витрат персоналу	1521	-	-
Цільове фінансування	1525	453	453
Благодійна допомога	1526	-	-
Страхові резерви	1530	-	-
у тому числі:	1531	-	-
резерв довгострокових зобов'язань	1532	-	-
резерв збитків або резерв належних виплат	1533	-	-
резерв незароблених премій	1534	-	-
інші страхові резерви	1535	-	-
Інвестиційні контракти	1536	-	-
Призовий фонд	1540	-	-
Резерв на виплату джек-поту	1545	-	-
Усього за розділом II	1595	453	453
III. Поточні зобов'язання і забезпечення			
Короткострокові кредити банків	1600	-	-
Векселі видані	1605	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за:			
довгостроковими зобов'язаннями	1610	-	-
товари, роботи, послуги	1615	945	674
розрахунками з бюджетом	1620	298	213
у тому числі з податку на прибуток	1621	-	-
розрахунками зі страхування	1625	197	137
розрахунками з оплати праці	1630	447	291
Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами	1635	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками	1640	-	-
Поточна кредиторська заборгованість із внутрішніх розрахунків	1645	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за страховою діяльністю	1650	-	-
Поточні забезпечення	1660	-	-
Доходи майбутніх періодів	1665	1 122	645
Відстрочені комісійні доходи від перестраховиків	1670	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	53	287
Усього за розділом III	1695	3 062	2 247
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття	1700	-	-
V. Чиста вартість активів недержавного пенсійного фонду	1800	-	-
Баланс	1900	44 312	44 457

Керівник

Сивий Микола Юрійович

Головний бухгалтер

Базака Світлана Григорівна

† Визначається в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері статистики.

Д о д а т о к У

Підприємство **Орендне підприємство санаторії "Червона калина"**
(найменування)

Дата (рік, місяць, число)
за ЄДРПОУ

КОДИ		
2015	01	01
21082717		

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)
за **Рік 2014** р.

Форма N2 Код за ДКУД **1801003**

I. ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	18 962	18 667
<i>Чисті зароблені страхові премії</i>	<i>2010</i>	-	-
<i>премії підписані, валова сума</i>	<i>2011</i>	-	-
<i>премії, передані у перестраховування</i>	<i>2012</i>	-	-
<i>зміна резерву незароблених премій, валова сума</i>	<i>2013</i>	-	-
<i>зміна частки перестраховиків у резерві незароблених премій</i>	<i>2014</i>	-	-
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(15 627)	(14 886)
<i>Чисті понесені збитки за страховими виплатами</i>	<i>2070</i>	-	-
Валовий:			
прибуток	2090	3 335	3 781
збиток	2095	(-)	(-)
<i>Дохід (витрати) від зміни у резервах довгострокових зобов'язань</i>	<i>2105</i>	-	-
<i>Дохід (витрати) від зміни інших страхових резервів</i>	<i>2110</i>	-	-
<i>зміна інших страхових резервів, валова сума</i>	<i>2111</i>	-	-
<i>зміна частки перестраховиків в інших страхових резервах</i>	<i>2112</i>	-	-
Інші операційні доходи	2120	109	136
<i>у тому числі:</i>	<i>2121</i>	-	-
<i>дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю</i>			
<i>дохід від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції</i>	<i>2122</i>	-	-
<i>дохід від використання коштів, вивільнених від оподаткування</i>	<i>2123</i>	-	-
Адміністративні витрати	2130	(1 767)	(2 360)
Витрати на збут	2150	(199)	(97)
Інші операційні витрати	2180	(186)	(154)
<i>у тому числі:</i>	<i>2181</i>	-	-
<i>витрати від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю</i>			
<i>витрати від первісного визнання біологічних активів і сільськогосподарської продукції</i>	<i>2182</i>	-	-
Фінансовий результат від операційної діяльності:			
прибуток	2190	1 292	1 306
збиток	2195	(-)	(-)
Доход від участі в капіталі	2200	-	-
Інші фінансові доходи	2220	22	-
Інші доходи	2240	18	2
<i>у тому числі:</i>	<i>2241</i>	11	-
<i>дохід від благодійної допомоги</i>			
Фінансові витрати	2250	(-)	(-)
Втрати від участі в капіталі	2255	(-)	(-)
Інші витрати	2270	(2)	(-)
<i>Прибуток (збиток) від впливу інфляції на монетарні статті</i>	<i>2275</i>	-	-

Продовження додатку У

Продовження додатка 2

Фінансовий результат до оподаткування:			
прибуток	2290	1 330	1 308
збиток	2295	(-)	(-)
Витрати (дохід) з податку на прибуток	2300	(370)	(368)
Прибуток (збиток) від припиненої діяльності після оподаткування	2305	-	-
Чистий фінансовий результат:			
прибуток	2350	960	940
збиток	2355	(-)	(-)

II. СУКУПНИЙ ДОХІД

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Дооцінка (уцінка) необоротних активів	2400	-	-
Дооцінка (уцінка) фінансових інструментів	2405	-	-
Накопичені курсові різниці	2410	-	-
Частка іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств	2415	-	-
Інший сукупний дохід	2445	-	-
Інший сукупний дохід до оподаткування	2450	-	-
Податок на прибуток, пов'язаний з іншим сукупним доходом	2455	-	-
Інший сукупний дохід після оподаткування	2460	-	-
Сукупний дохід (сума рядків 2350, 2355 та 2460)	2465	960	940

III. ЕЛЕМЕНТИ ОПЕРАЦІЙНИХ ВИТРАТ

Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Матеріальні затрати	2500	7 062	7 406
Витрати на оплату праці	2505	6 281	5 540
Відрахування на соціальні заходи	2510	2 240	1 979
Амортизація	2515	1 208	1 246
Інші операційні витрати	2520	988	1 326
Разом	2550	17 779	17 497

IV. РОЗРАХУНОК ПОКАЗНИКІВ ПРИБУТКОВОСТІ АКЦІЙ

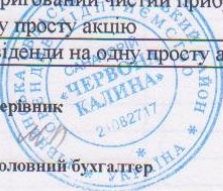
Назва статті	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Середньорічна кількість простих акцій	2600	-	-
Скоригована середньорічна кількість простих акцій	2605	-	-
Чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2610	-	-
Скоригований чистий прибуток (збиток) на одну просту акцію	2615	-	-
Дивіденди на одну просту акцію	2650	-	-

Керівник

Головний бухгалтер

Сивий Микола Юрійович

Базака Світлана Григорівна

Д о д а т о к Ф

Додаток 1
до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку
25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого
підприємства»

ФІНАНСОВИЙ ЗВІТ
суб'єкта малого підприємства

Підприємство Профспілкуве підприємство санаторій «Горинь»
Територія Україна
Організаційно-правова форма господарювання Профспілкуве підприємство
Вид економічної діяльності діяльність лікарняних закладів
Середня кількість працівників, осіб 44
Одиниця виміру: тис. грн з одним десятковим знаком
Адреса, телефон с/мт Степань майдан Незалежності 11

Дата (рік, місяць, число)
за ЄДРПОУ
за КОАТУУ
за КОПФГ
за КВЕД

КОДИ
22582184
5625455700
180
86.10

03655411030

Баланс
на 31 грудня 2013 року
Форма № 1-м

Код за ДКУД **1801006**

Актив	Код рядка	На початок звітного року	На кінець звітного періоду
1	2	3	4
I. Необоротні активи			
Незавершені капітальні інвестиції	1005	292.0	292.0
Основні засоби:			
первісна вартість	1010	1416.0	1519.6
Знос	1011	4167.6	4391.2
	1012	(2751.6)	(2871.6)
Довгострокові біологічні активи	1020	-	-
Довгострокові фінансові інвестиції	1030	-	-
Інші необоротні активи	1090	-	-
Усього за розділом I	1095	1708.0	1811.6
II. Оборотні активи			
Запаси:			
у тому числі готова продукція	1100	138.4	154.6
Поточні біологічні активи	1103	-	-
Дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги	1110	-	-
Дебіторська заборгованість за розрахунками з бюджетом	1125	597.4	519.0
у тому числі з податку на прибуток	1135	2.0	2.2
Інша поточна дебіторська заборгованість	1136	-	-
Поточні фінансові інвестиції	1155	-	-
Гроші та їх еквіваленти	1160	-	-
Витрати майбутніх періодів	1165	0.6	0.9
Інші оборотні активи	1170	-	-
Інші оборотні активи	1190	-	-
Усього за розділом II	1195	738.4	676.7
III. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття			
Баланс	1200	-	-
1300	2446.4	2488.3	
Пасив			
1	2	3	4
I. Власний капітал			
Зареєстрований (пайовий) капітал	1400	2248.0	2248.0
Додатковий капітал	1410	346.0	346.0
Резервний капітал	1415	-	-
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	1420	-359.9	-353.7
Неоплачений капітал	1425	(-)	(-)
Усього за розділом I	1495	2234.1	2240.3
II. Довгострокові зобов'язання, цільове фінансування та забезпечення			
1595	-	-	-
III. Поточні зобов'язання			
Короткострокові кредити банків	1600	-	-
Поточна кредиторська заборгованість за:			
довгостроковими зобов'язаннями	1610	-	-
товари, роботи, послуги	1615	158.3	211.3
розрахунками з бюджетом	1620	15.3	12.2
у тому числі з податку на прибуток	1621	-	-
розрахунками зі страхування	1625	-	-
розрахунками з оплати праці	1630	38.7	24.5
Доходи майбутніх періодів	1665	-	-
Інші поточні зобов'язання	1690	-	-
Усього за розділом III	1695	212.3	248.0
IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття			
1700	-	-	-
Баланс	1900	2446.4	2488.3

Продовження додатку Ф

2. Звіт про фінансові результати
за _____ 2013 р.
Форма № 2-м

Код за ДКУД 1801007

Стаття	Код рядка	За звітний період	За аналогічний період попереднього року
1	2	3	4
Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	2000	2948.9	2387.8
Інші операційні доходи	2120	-	-
Інші доходи	2240	-	-
Разом доходи (2000 + 2120 + 2240)	2280	2948.9	2387.8
Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	2050	(2698.2)	(2172.5)
Інші операційні витрати	2180	(248.7)	(213.5)
Інші витрати	2270	(-)	(-)
Разом витрати (2050 + 2180 + 2270)	2285	(2946.9)	(2386.0)
Фінансовий результат до оподаткування (2268 – 2285)	2290	2.0	1.8
Податок на прибуток	2300	(-)	(-)
Чистий прибуток (збиток) (2290 – 2300)	2350	2.0	1.8

Керівник

Головний бухгалтер

Шишківська Лариса Миколаївна
(ініціали, прізвище)

Семенюк Галина Тимофіївна
(ініціали, прізвище)